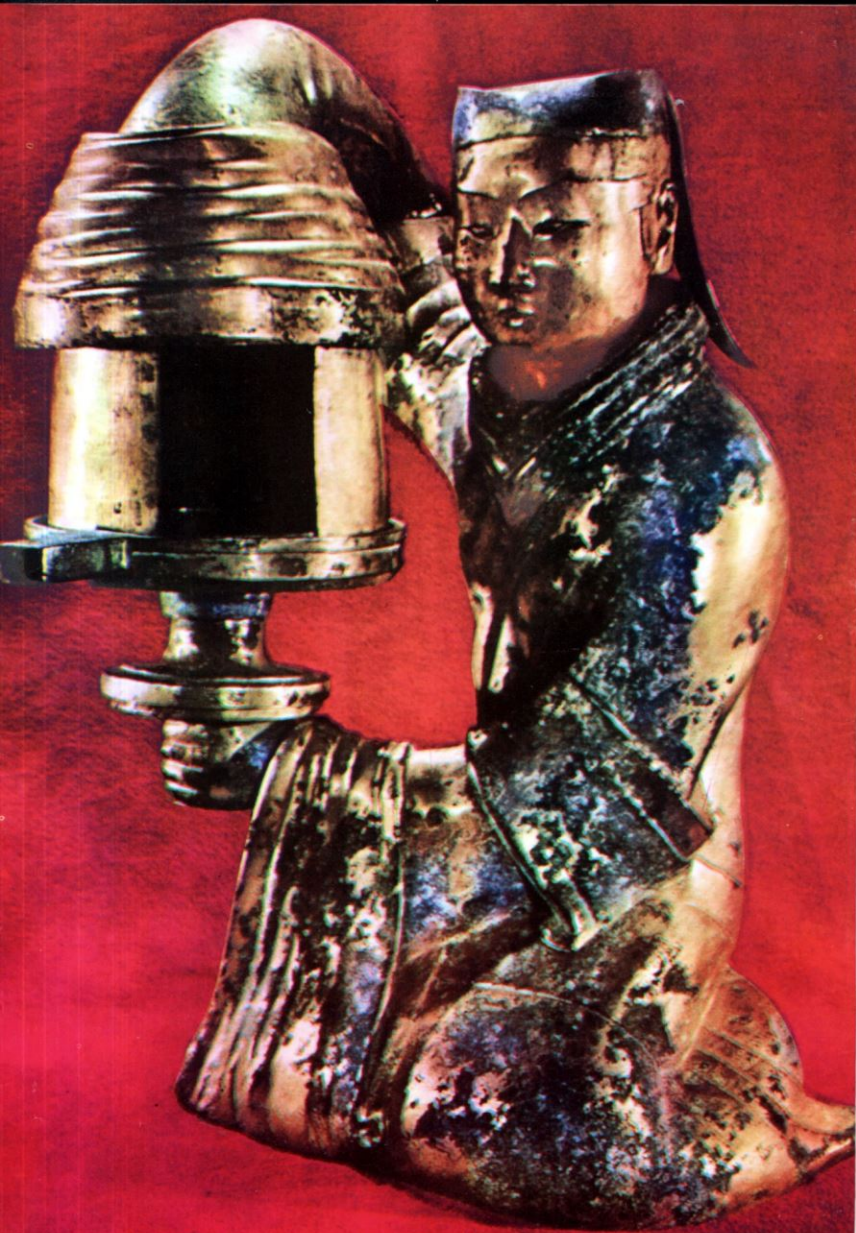

magazin istoric

ANUL VI Nr. 10 (67)

OCTOMBRIE 1972

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul VI - Nr. 10 (67)

octombrie 1972

Redactor șef

CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjuncți

NICOLAE MINEI

Colegiul redacției

DUMITRU ALMAȘ

CONSTANTIN ANTIPI

VIRGIL CANDEA

TITU GEORGESCU

DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA

ȘTEFAN ȘTEFANESCU

COPERTELE NOASTRE

①

④

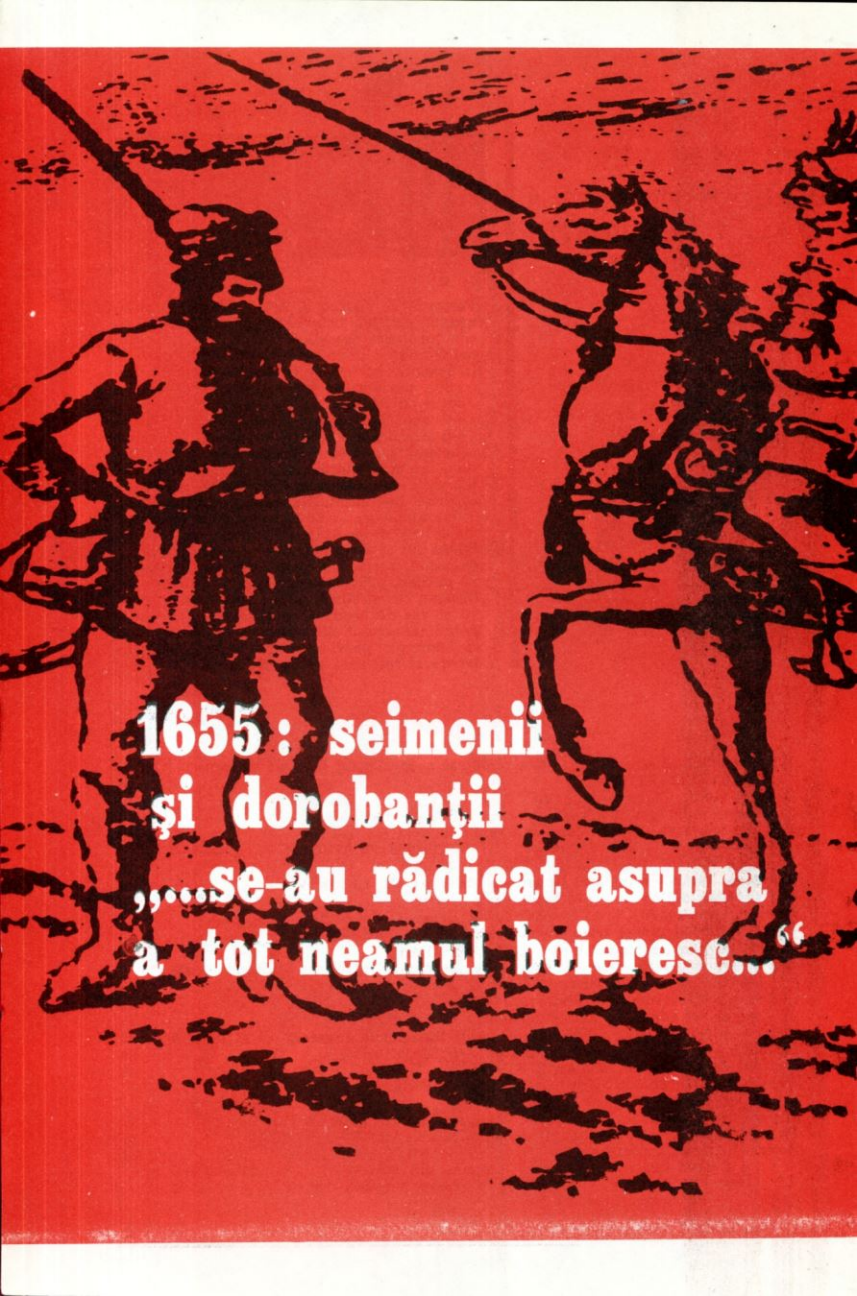
②

③

- ① Perioadă de apogeu în arta medievală românească, „stilul brîncovenesc” ne-a lăsat o convingătoare dovadă a măiestriei unuia din marii meșteri populari: Pirvu Mutu Zugravu. În imagine: portret de grup, fragment din decorația pridvorului monumentului de la Filipeștii de Pădure
- ④ Zorii unei zile cețoase a anului 1689. Marele Tom a sunat de... 13 ori! De atunci a început neobișnuita istorie a Big-Benului (*Peripețiile unui orologiu istoric*, p. 50)
- ② Mărturie ale străvechii civilizații chineze descoperite în ultimii ani. Lampă-statuetă de bronz aurită din sec. II î.e.n., din vremea dinastiei Han de Apus
- ③ *Stînga sus și dreapta jos*: bol de aur și carafă de argint, epoca Tang (sec. VIII e.n.) tezaurul de la Sian, provincia Șansi
Dreapta sus și stînga jos: vas de ars mirodenii și vas de bronz cu aplicații aurite, aparținînd tezaurului descoperit în mormîntul de la Manceng, provincia Habei (*Palatele subterane și caii care dansează*, p. 15)

S U M A R

1655: seimenii și dorobanții „...se-au rădăcat asupra a tot neamul boieresc...”:	
MATEI CAZACU	2
O limbă — o națiune: AL. ROSETTI	8
Pe urmele unui oraș dispărut — Ester: TUDOR MATEESCU	10
Palatele subterane și caii care dansează: B. WECHSLER	15
„La Palat! Trăiască Republica!”: BEATRICE MARINESCU, ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER	20
Februarie 1866 — complotul împotriva țării: AL. V. BELDIMAN	23
• Un editor italian în vizită la Magazin istoric	31
Asediul Famaguste: MARC' ANTONIO BRAGADIN	39
Cînd s-a tipărit prima carte bucureșteană?: L. DEMENY	46
Peripețiile unui orologiu istoric: EDWARD KIMBO	50
„Sub un standard care să reprezinte unirea și înfrățirea tuturor lucrătorilor”: N. COPOIU	52
„Chemarea” a răsunat în pustiu: NICOLAE BRĂDIȘTEANU	56
„Un succes al spiritului de solidaritate”: GH. I. IONIȚĂ	60
Originalul învățăturilor lui Neagoe Basarab. Răspuns la o ipoteză: G. MIHAILĂ	63
Istanbul — eterne valori ale trecutului: NICOLAE MINEI	66
Inrudiți cu Garibaldi: VITALIE STĂNICĂ	68
Captivi printre ghetarii Nordului: N. BOLOTNIKOV	70
Operația „Typical”: F. W. D. DEAKIN	75
Muzeul Țării Crișurilor la un veac de la înființare: VIOREL FAUR	82
La primul Congres internațional de tracologie: DUMITRU BERCIO	84
Amirali în boxa acuzaților: NICULAE KOSLINSKI	88
• Enigmistică	37
• Zimbete din cronici	93
• Cărți	96
sosite la redacție	94
• Poșta Magazin istoric	96

**1655 : seimenii
și dorobanții
„...se-au rădicat asupra
a tot neamul boieresc...”**

MATEI CAZACU

Tîrgoviște, iunie 1653. Abia se stinsese glasul trâmbițelor și zăngănitul săbiilor care vărsaseră, de-o parte și de alta, singe românesc în bătălia de la Finta, din 17 mai. Se înfruntaseră atunci oștile domnilor Moldovei și Țării Românești, cele dintii vrînd să înlăture din scaun pe Matei Basarab. Vasile Lupu, cu ajutorul cazacilor conduși de ginerele său Timuș Hmielnițki, fiul hatmanului Ucrainei, a fost învins de muntenii, Oastea Țării Românești după două înfringeri — la Focșani și Șoplea — a reușit să se impună la Finta, pe un teren mocirlos și udat de ploii, care a stîmjenit mișcările cazacilor. Meritul victoriei a revenit în mare parte, corpurilor de slujitori, în special dorobanți și călărași, precum și seimenilor (mercenari români și balcanici). Un glonte l-a rănit pe bătrînul domn muntean, dar acesta a continuat să lupte vitejește, îmbărbătîndu-și ostașii.

Rezultatele războiului sînt cunoscute: alungarea lui Vasile Lupu de pe tronul Moldovei, moartea lui Timuș Hmielnițki pe cînd — după retragerea din Țara Românească — era asediat la Suceava. Nici în Țara Românească nu au întîrziat să se arate tulburările interne, dar acestea aveau alte pricini. Letopisețul Cantacuzinesc, cronică de curte a lui Matei Basarab, ne introduce în atmosfera vremii cu următoarele cuvinte: „Iar Matei Vodă, fiind rănit de războiul căzăcesc, zăcea în patul lui și nu putea să să răpaose și să-și caute leacul ranei sale de necazul slujitorilor: lui, mai virtos dorobanții și seimenii și alte cete [...] Iar ei toți se îndrăciră de să nebuniră și începură a nu-l băgare în seamă nici cît, ci-și băteau joc de dînsul și în toate zilele zbiera în curtea lui. Și lua tunurile dă le scotea afară la cîmp [...] Și se lăuda că ei au bătut războiul cazacilor, cerșindu-i să le dea cîte 3 lefi; iar de nu, vor sparge cămara și singuri își vor lua. În multe chipuri îl pedepsea, zicîndu-i să-și lase de acum scaunul și să se facă călugăr. Și zicea că au îmbătrînit și și-au ieșit din fire. Și așa fiind turbați, cînd fu într-o zi, se strînseră toți în curtea domnească ca să ucidă pre doi boiari ai lui Matei Vodă, anume Ghinea Țucala i [și] Radul Vîrزاریul vel armaș, aruncîndu-le prihană cum că ei sfătuiesc pre domn ca să nu le dea lefi. Și așa fiind ei turbați [...] să suiră sus, în casele domnești și dederă năvală unde zăcea domnul lor, căutînd pre acești boiari supt căpățiul lui, supt paturi, prin poduri, prin cămări, prin lade, pînă-i găsiră. Și așa, denaintea lui, i-au luat, cît se cutremura locul de groaza lor, dezbrăcîndu-i de haine, bătîndu-i nemilostiv, pîn i-au scos afară la cîmp, și ocolo i-au omorît, înaintea tuturor oștilor [...].“

O epocă de revolte

Dorobanți, seimeni... Aceste corpuri de oaste muntești formau baza armatei în tot sec. XVII*. Pedestri, bine înarmați, îmbrăcați cu uniforme albastre și uniți și alții, ei se înrolaseră în mare număr în armata Țării Românești încă în vremea lui Mihai Viteazul, ajungând să numere, primii peste 6000 oameni, iar seimenii în jur de 1000. Dorobanții erau în marea lor majoritate țărani liberi, fiind chiar numiți „dorobanți de țară”; erau plătiți fie cu leafă, fie cu unele scuturi de dări, sau, în sfârșit, cu dreptul de folosire a moșiilor domnești, din care li se dădeau părți pentru întreținerea lor și a familiilor. Seimenii, în schimb, și o mică parte din dorobanți, erau originari din Peninsula Balcanică — sîrbi, bulgari, albanezi, greci și chiar turci — refugiați în țările române din cauza abuzurilor fiscalității otomane. Înrolați în mare număr de Mihai Viteazul, cei mai mulți dintre seimeni se căsătoriseră în țară, întemeindu-și gospodăriile, așezându-se în orașe și în sate și romanizându-se. Iar faptul că își vărsau singele pentru apărarea țărilor noastre li pune, în fața istoriei, solidari alături de miile de autohtoni anonimi prin a căror jertfă s-a ocrotit ființa poporului român.

Izbucnirea răscoalei seimenilor și dorobanților nu constituie un fapt izolat în contextul istoriei românești și general europene. În deceniile 5-6 ale sec. XVII revoltele nobiliare și cele populare au avut ca aspirație comună lupta împotriva diferitelor forme ale absolutismului monarhic, care devenise tot mai apăsător în Europa. Printre alte caracteristici ale acestor mișcări a fost și participarea activă a soldaților mercenari concediați, sau cărora nu li se mai plățiseră de mult soldele, alături de masele populare.

În Țara Românească răscoala de la mijlocul sec. XVII a dorobanților și seimenilor — numiți cu un termen general **slujitori** — a fost îndreptată în fond împotriva exploatarea feudală. Mulți soldați erau așezați pe moși domnești care ulterior fuseseră donate unor mari boieri. Noii lor stăpîni încercau să-i supună la dări și munci, sfidînd poruncile domnești, ca și protestele slujitorilor. Dar în această situație se mai aflau și alte corpuri de oaste, dintre care mai importanți erau călărașii, participanți și ei la răscoala dorobanților și seimenilor cu efective importante, de circa 4000 oameni. Cît privește pe domnul țării, Matei Basarab (1632-1654), în timpul domniei sale, numărul de sate libere care

au fost aservite de către marii boieri și dregătorii curții domnești a crescut vertiginos, indicînd, alături de alte date, agravarea exploatarea feudale la care era pusă țara.

Primul pamflet din literatura română

Bătălia de la Finta l-a pus pe bătrînul domn la o grea încercare. În două rînduri corpurile de oaste trimise de el înaintea lui Vasile Lupu și a cazacilor au fost învinse. Moralul celorlalți oșteni de care dispunea (cronica țării dă cifra de 7000) nu era prea ridicat, în fața perspectivei că aveau să înfrunte o oaste mult mai numeroasă de 20000 moldoveni și cazaci. Matei Basarab le-a promis atunci plata soldei duble, pentru a-i încuraja și a le spori capacitatea de luptă. Acești bani nu au ajuns însă în minile soldaților. Cauza nu este deplin lămurită: fie din zgîrcenia de bătrîn a domnului, de care vorbește Paul de Alep, un contemporan, fie la îndemnul lui Ghinea Țucala Brătășanu visterul și Radu Vârzarul armașul, Matei Basarab nu și-a ținut promisiunea făcută ostașilor.

Cei doi boieri, prinși și executați în public de răsculați, erau departe de a fi nevinovați, după cum ne spune un pamflet intercalat în **Letopisețul Cantacuzinesc**, și scris într-o limbă colorată.

Textul acestui viguros pamflet — primul din istoria literaturii române — lasă să se întrevadă cît de mult erau urîți cei doi boieri în societatea muntească a vremii lor. De tulburările oștenilor au profitat, pentru intrigile lor de curte, unii boieri mari, și n-ar fi exclus ca ei să-i fi instigat pe aceștia împotriva lui Ghinea Țucala și a lui Radu Vârzarul. Printre intriganți s-a aflat și mitropolitul țării, Ștefan, pe care Matei Basarab l-a înălțurat din scaun, denunțîndu-l Patriarhiei de Constantinopol ca pe „unul ce este viclean și de fire acru la mîne [...] și ce e mai rău decît orice, a fost dovedit că a țesut uneltiri și împotriva domnului țării [...], pîrtaș cu cei ce au stricat ordinea și s-au ridicat împotriva domniei”.

Totuși pînă la urmă, dorobanții și seimenii s-au potolit și au depus din nou, în iunie, jurămint de credință voievodului, primind, desigur, satisfacție în cererile lor. Matei Basarab apucase însă să scrie principelui Transilvaniei, Gheorghe Rakóczi II (1648-1658), rugîndu-l să intervină

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 7 și 8/1971.

pentru a înăbuși mișcarea; în scurt timp, trupele acestuia trecuseră hotarul, dar s-au retras imediat ce s-a aflat știrea că soldații munteni au prestat jurământul domnului lor. Moartea, întâmplată la 9 aprilie 1654, a întrerupt lunga domnie de „ani 21 fără luni 5 și zile 11” a lui Matei Basarab.

„Fără veste începură a sudul pre domnu...”

Alegerea, în 1654, ca domn a lui Constantin, fiul fostului domn Radu Șerban, a adus țării un început de liniște, dar aceasta era doar aparentă. „Și așa s-au așezat domnia cu bună pace, dăspre turci și dăspre hanul [tătărăsc] și dăspre Racoți Gheorghe, craiul Ardealului și dăspre Ștefan Vodă al Moldovei [Gheorghe Ștefan]. Și cu toată vecinătatea s-au așezat. Și au început a face milă mare țării, ertindu-le toate năpăștile. Și au plătit pre

Un moldovean și un muntean în veșminte de epocă — o reprezentare puțin obișnuită, din jurul anului 1683, păstrată pe o carte de joc din colecția de stampe a Muzeului orașului Viena (fotografia a fost pusă la dispoziția redacției de Elena Moisuc)

slujitorii cu un haraci deplin. Și au ertat țara de bir 3 luni. Și au ertat dorobanților și călărașilor dijma și oeritul. Și au îmbrăcat pre toți cu postav bun, și pre căpitani lor cu fringhii [brocart], cu cofirii [stofă prețioasă], cu atlaze. Lefi încă le da din dăstul. La masă cu dînsul de-a pururea șădea cu dînsul și-i dăruia. Judecări drepte făcea, și milă din dăstul. Pre nimenia nu obiđuia, ci cu blîndețe și cu cuvinte dulci pre toți îi mingia. Și gîndi să facă mult bine țării”, spune Letopisețul Cantacuzinesc, exprimînd cu seninătate punctul de vedere al marilor boierimi.

Mai puțin diplomat decît Matei Basarab, urmașul său a încercat slăbirea corporilor de oaste ale seimenilor și dorobanților, prin desființarea primului, cu făgăduiala făcută ofițerilor de dorobanți de a le da lefurile acestora drept compensație. Soldații de rînd, care se înrădăciseră prin căsătorii cu familiile seimenilor, au trecut la revoltă deschisă încă a doua zi după acest tirg, simbătă 17 februarie 1655. Cronicarul Radu Popescu ne-a lăsat un reușit tablou al panicii care cuprinsese boierimea la aflarea acestor știri.

Izvorul principal pentru această răscăală rămîne însă tot Letopisețul Cantacuzinesc, operă contemporană, a cărei limbă pitorească și vădită poziție de clasă I-au făcut pe George Călinescu să-l caracterizeze astfel: „Duşmănia cronicarului e de o vulgaritate sănătoasă, arghezia, inventivă în injurii și în orice caz dovedind un suflet colcăitor de sentimente, de loc pedant”. După ce înșiră numele boierilor omorîți de răsculați, toți mari dregători și proprietari funciari însemnați, cronicar urmează astfel cu descrierea direcțiilor de manifestare ale revoltei: „Iar dorobanții și siimenii fiind covîrșiți de nebulie și plini de diavolul, nici cit nu se curmară, ci, în loc de căință, mai virtos sporea spre fapte rele. Că întîi uciseră pre acești săraci de boieri. A doao, batjocoriseră pre domnul lor, suduindu-l în tot chipul [...] Ei singuri intra în cămară de-și lua lefi. Cînd venea niscare soli de undeva, ei să punea la poartă de-i oprea, și de frica lor, întăi își da solia la dînsii. Și alte batjocuri făcea domnu-său. A treia, călcără și sfintele biserici ale lui Dumnezeu, încă, slujind preoții sfînta liturghie. Iar ei intrară în biserici de-i scoate de pâr și-i dezbrăca de veșminte [...]. Numai pietrele goale au lăsat. Sfintele veșminte făcându-le-au muerilor și fetelor chînteșă. Și vindea cărțile bisericii la tirg [...] A patra, au dat jaf caselor boierești și neguțătorilor și tuturor ciți știa ei că să biruse și au bucate. Și au jăhuit toată țara, din cap pînă în cap, și cruci și curmeziș. Mai pre scurt să zicem, vecin pre vecin, fin pre naș, slugă pre stăpin”.

Spusele cronicarului au o importanță deosebită, în special în ce privește atitudinea oștenilor față de domn. Pentru pri-

ma oară în istoria noastră persoana domnului a fost atacată în cadrul unei mișcări antifeudale, de altfel ca și religia, ceea ce dovedește lipsa de respect a răsculaților față de „cele sfinte”. O mărturie despre caracterul de clasă al mișcării este cuprinsă în testamentul Elinei logofeteasa, soția lui Stroe Leurdeanu, datat 28 iunie 1655: „Întimplindu-mi-se fugă și pribegie aici [...] în cetatea Brașovului, pentru zavistiia dorobanților și seimenilor, CARI SE-AU RĂDICAT ASUPRA A TOT NEAMUL BOIERESC CU MARE VRĂJ-MĂȘIE (sublinierea autorului), pentru care mulți dăni boiari au și pierit, iar alții au scăpat aici în cetatea Brașovului, sau alții în Moldova și în Țara Turcească, carii pre unde au putut”.

„Om n-a văzut neam mai îndrăzneț decît acesta”

Una din implicațiile cele mai însemnate ale răscoalei dorobanților și seimenilor a fost izbucnirea paralelă, neorganizată, dar sub influența ei, a unor mișcări țărănești, îndreptate împotriva privilegiilor boie-

rești. Numeroase sate s-au ridicat, atacînd curțile boieresti sau mănăstirile, pentru a-și redobîndi libertatea încălcată prin silnicie. Răsculații ardeau în special actele de proprietate ale boierilor și mănăstirilor. Asemenea ridicări sînt amintite de documente în satele Dobriceni și Bărbătești din județul Vîlcea (împotriva Mănăstirii Arnota), cit și în diferite alte sate stăpînite de Mănăstirile Sf. Apostoli din București, Brădet din Argeș, Jitianu și Sadova din Oltenia. Orașenii din Tirgoviște, Buzău, Ploiești, împreună cu dorobanții și călărașii — care aveau garnizoane și la Craiova și Strehaia — au atacat în 1655, în timpul răscoalei izbucnite la București, pe marii boieri, ucigînd pe unii, silindu-i pe alții să fugă în Moldova, Transilvania sau la sud de Dunăre. În București, centrul răscoalei l-a constituit cartierul tabacilor de pe Dîmbovița (cam pe la capătul Căii Victoriei de astăzi), acești meseriași fiind sufletul mișcării orașenilor bucureșteni.

Extinderea răscoalei pe întreg teritoriul Țării Românești, nu numai în localitățile cu garnizoane militare, ci și în sate, a stîrnit o gravă îngrijorare la Stambul. Dar sultanul Mehmed IV, care era angajat într-un conflict îndelungat cu Persia, nu putea interveni cu trupe în Țara Românească. Sarcina intervenției a fost astfel luată de Gheorghe Rakóczi II, principele Transilvaniei, și de Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei. Ei au fost solicitați de altfel în secret de Constantin Șerban, a cărui autoritate devenise practic nulă în țară. Principele Transilvaniei se temea chiar de răspîndirea mișcării și în țara sa. Un nobil transilvănean va defini de altfel intervenția în Țara Românească drept un „război social”, ceea ce înseamnă că feudalii de peste Carpați cunoșteau semnificația mișcării.

Ostii răscoalei a fost și pașa de Silistra, Siavuș. El urmărea încă de mai multă vreme înlocuirea lui Constantin Șerban, pe care răsculații îl menținuseră în scaun sub controlul lor. Tătarii au trecut și ei Siretul, la 22 iunie, în număr de circa 2 000, tabăra răsculaților, aflată în regiunea Teleajenului și a Buzăului, fiind astfel atacată din mai multe părți. Doar Bogdan Hmielnițki, hatmanul Ucrainei, era favorabil răsculaților, însă fiind prins în preparativele războiului cu polonii, nu le-a putut da acestora nici un ajutor. Solia trimisă de dorobanți și seimeni la Hmielnițki s-a întors doar cu promisiunea unui ajutor, după terminarea luptelor cu polonii.

Chipul lui Constantin Șerban, pe cînd încă nu ajunsese domn al Țării Românești (portret în frescă din biserica Dobreni, jud. Ilfov — 1646)

Lupu Buliga, comandantul artileriei răsculaților, nu a știut să regleze tirul tunurilor (pictură din pronaosul Schitului Topolnita)

În aceste condiții, Constantin Șerban, devenit în fapt prizonierul răsculaților, a izbutit să scape din mijlocul lor, refugiindu-se la Siliștră. De atunci înainte evenimentele s-au precipitat: răsculații, consecvenți în direcția adâncirii mișcării lor, au ales un nou domn, în persoana spătarului Hrizea din Bogdănei, comandantul oastei.

La 17 iunie a avut loc la Șoplea, la răsărit de Ploiești, pe malul Teleajenului (sat azi dispărut) bătălia între răsculați și oastea transilvăneană condusă de Gheorghe Rakóczi II. Atacul a fost dat de cei dintii, pentru a nu permite transilvănenilor joncțiunea cu oastea moldoveană și cu tătarii, care trebuia să aibă loc a doua zi, 18 iunie. Față de cei 30 000 oameni ai lui Rakóczi (alte surse dau însă cifra de 16 000), răsculații au aliniat un număr nu mult inferior de ostași, fiind sprijiniți în schimb de 30 tunuri, în care își puneau mari nădejdi. Atacul a fost pornit din mai multe direcții de către dorobanți și seimeni. Ei au ajuns chiar pe punctul de a câștiga victoria, dar o serie de conducători au trădat, trecînd de partea transilvănenilor. Cronicarul Radu Popescu consemnează astfel această trădare: „Mulți căpitani ce au avut înțelegere cu Constantin și cu pribegii, cu steagurile au plecat dă s-au dus în oastea ungurească, împreunîndu-se cu boierii pribegi”. La panica stîrnită de această manevră s-a mai adăugat, în tabăra răsculaților, altă defecțiune: greșita folosire de către ei a artileriei, care a tras pe deasupra capetelor adversarilor. Tunurile au fost de altfel repede capturate de către sași și îndreptate spre răsculați. Comandantul artileriei muntene, aga Lupu Buliga, a fost „sfărmat” de răsculați în urma acestui eșec, bănuind că totul fusese rezultatul unei trădări. Înconjurată din mai multe părți, cu artileria pierdută și demoralizată de trădarea unor comandanți, răsculații, după o îndrăjită luptă defensivă, au fost în cele din urmă covârșiți de dușmani. Măcelul învinșilor — Miron Costin îl numește *maserniță* — nu i-a împiedicat totuși pe comandanții transilvăneni să aprecieze vitejia răsculaților în timpul luptei. Astfel Andrei Pop, un nobil transilvănean, scria unui prieten, la 1 iulie: „Iubitul meu prieten, om n-a văzut neam mai îndrăzneț decît acesta” (se gîdea firește, la „neamul” dorobanților și seimenilor).

Tragicul sfîrșit al căpeteniilor

Tulburările au mai durat o vreme, fiind semnalate la Craiova, Ploiești, Gherghița, Brăila și București, însă au fost repede înăbușite de Constantin Șerban. Cronicarul moldovean Miron Costin, contemporan și el cu evenimentele, amintește represiunea sălbatică ce a urmat în țară după retragerea armatelor moldovene și transilvane: „Și atunci să vedzi de sirg și plată săimenilor și-a dărăbanților în toată Țara Muntenască de Constantin Vodă. Cîți săimeni au rămas de la războiul cu Racoții la Teleajin, și capetele lor n-au răbdat mulți în Țara Muntenască să rămile, ce unli au trecut Dunărea, iară alții, cîți au rămas, n-au hălăduit de moarte

(Continuare în p. 14)

O limbă- o națiune

Acum patru ani ne adresam academicianului Al. Rosetti, lingvist și filolog, scriitor și memorialist neobosit *. L-am solicitat din nou pe cunoscutul om de știință în numele cititorilor noștri. Ne-a primit cu obișnuita sa bunăvoință.

Fermecător, discret și cald, Al. Rosetti ascunde sub o seninătate netulburată un suflet tinăr, entuziast și optimist. Cultul cuvintului scris nu l-a transformat într-un ursuz, într-un adversar al cuvintului vorbit. De peste patru decenii studiază fenomenul limbii române, ale cărei filoane și microfiloane le-a cercetat și dezvoltat.

În urmărirea evoluțiilor lor, atît filologia cît și istoria au la bază și un criteriu cronologic ; de aceea discuția a început, firesc, de la originile limbii române.

— Cum se oglindesc, în limbă, după părerea dvs., latinitatea și continuitatea poporului român ?

— Una din lucrările mele începe cu următoarea frază : „Limba română este limba latină vorbită în mod neîntrerupt în partea orientală a Imperiului roman, din momentul pătrunderii limbii latine în aceste provincii și pînă în zilele noastre”.

— Adică româna cu ajutorul căreia vă iau acest interviu este aceeași cu cea de acum un mileniu ?

— Într-un fel, da. Căci analiza genealogică a limbii române dovedește latinitatea ei ; structura limbii române este în esență ei latină. Apoi, oricît de mult s-a îndepărtat limba vorbită acum de tipul latin și oricît de mult s-ar mai îndepărta, nimic nu se va schimba, prin aceasta, în raporturile de filiație dintre latină și

limba română, aceasta din urmă fiind, pur și simplu, transformarea, potrivit împrejurărilor și evoluției istorice a celei dintîi.

— Afirmați foarte sigur acest lucru. Dar de la ce premise, de la ce teorii ați pornit pentru clarificarea problemelor ?

— La sfîrșitul secolului trecut, B. P. Hasdeu afirma că important pentru o limbă este circulația cuvintelor ei. Am plecat de la această părere, căutînd să-i aduc îmbunătățiri. Eram lămurit că sintaxa și morfologia limbii sînt latine. Mai departe, știam că există o serie de cuvinte de origine slavă care aparțin fondului principal, spre exemplu : **a iubi, prieten, drag** etc. Aceste cuvinte care aparțin fondului principal sînt uzuale, dar, din punct de vedere al morfologiei limbii, lucrurile se schimbă. Cele trei cuvinte nu pot forma singure o propoziție. Dacă vrem să alcătuim o propoziție, trebuie să apelăm la elementele latine.

* Vezi Magazin istoric, nr 9/1968.

— Care elemente ?

— De pildă, în propoziția „Eu iubesc pe prietenii mei dragi” -esc este un sufix latin, -ii de la prietenii este, la fel, de origine latină. Prin urmare, repet, nu putem face o frază fără elemente latine. Și în aceasta constă adăugirea la spusele lui Hasdeu.

Pe meleagurile noastre, după colonizarea Daciei de către romani, nu s-a încetat niciodată a se vorbi limba latină. După cum spuneam mai înainte, româna este faza actuală a latinei vorbite, în părțile dunărene, din cele mai vechi timpuri.

— Limba noastră conține și o serie de alte elemente ?

— Evident ! Dacă latinitatea limbii române este un fapt incontestabil — și astăzi incontestat — nu este mai puțin adevărat că limba noastră conține și multe elemente nelatine. Unele din ele aparțin fondului de limbi din Peninsula Balcanică, de la care româna și-a luat o serie de inovații, adică termeni și expresii care desemnează realități cu caracter social-administrativ, economic, etnografic.

— Ne puteți da un exemplu ?

— Cuvântul *sat* reproduce latinescul *fossatum*, care înseamnă *șanț* — șanț de apărare — pentru că satele în vechime erau înconjurate cu astfel de șanțuri. Acest cuvânt apare pentru prima dată în *Codicele Voronețean* în sec. XVI sub forma de *fșat*. Este o formă înrudită cu cea din albaneza actuală căci în Albania mai există și azi sate înconjurate cu șanțuri (fșate).

— Cum explicați interferențele dintre română și limbile populațiilor balcanice ?

— Elementele comune se explică prin traiul în comun. Creșterea oilor, practică de populațiile balcanice a jucat un rol deosebit de important prin migrațiile păstorești. Aceste mișcări de populații au contribuit la evoluția limbii popoarelor care locuiau regiunile respective. Limba, ca fenomen social, se dezvoltă în strînsă legătură cu istoria societății care o vorbește și o scrie.

— Știm că limba trece prin continue schimbări, păstrînd unele elemente sau adoptînd altele noi. În legătură cu aceasta, ce ne puteți spune despre tradiții și inovații în evoluția limbii române de la latina coloniștilor romani și pînă azi ?

— Într-adevăr, româna a trecut printr-o serie de modificări. Ceea ce nu înseamnă că, în alcătuirea ei actuală, nu intră și părți tradiționale. Despre limba română aș putea spune că este mai arhaică decît limbile romanice occidentale. Ea a rămas mai credincioasă modelului latin, din punct de vedere fonetic.

— În ce sens ?

— În sensul că noi spunem, de exemplu, *apă*, de la latinescul *aqua*, deci tot în două silabe, iar francezii spun *eau* — (pronunțat o), deci monosilabic. Au intrat și elemente străine în limba noastră, dar ele afectează foarte puțin osatura ei. În genere, repet, româna este mai tradițională.

— Dar noul ?

— De inovații, în mare, putem vorbi în sec. XIX, cînd limba română se modelează după tiparul european, cînd observăm o influență deosebi franceză și în special în sintaxă.

— Ce contribuție are limba literară la dezvoltarea conștiinței naționale ?

— Dintre formele de manifestare ale limbii, varianta literară este un adevărat cărăuș și depozitar al bunurilor spirituale ale întregii societăți în evoluția sa. De aceea, ea este cea care contribuie în special la deșteptarea și afirmarea conștiinței naționale. Legat de această idee, B. P. Hasdeu spunea : „Limba unui popor se confundă și se identifică cu naționalitatea lui”.

— Mai precis spus, despre ce este vorba ?

— În primul rînd, despre comunitatea lingvistică. Comunitatea lingvistică, alături de comunitatea de teritoriu, de viață economică, de psihic, are un rol primordial în dezvoltarea conștiinței naționale ; este unul din factorii decisivi în formarea unei națiuni.

La noi, această idee începe să se contureze o dată cu scrierile din sec. XVI. Apoi, din sec. XVII, cronicarii manifestă conștiință națională, atunci cînd afirmă că „De la Rîm ne tragem”. Ideea este reluată de D. Cantemir, și mai târziu în mod ilustru de Școala Ardeleană, care a arătat latinitatea limbii și a poporului, unitatea de neam și conștiință.

Interviu consemnat de
Adina BERCUI

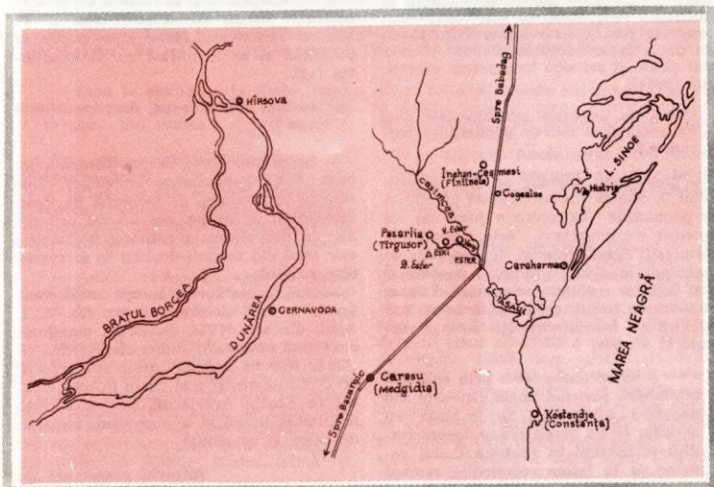
Pe urmele unui oraș dispărut

ESTER

TUDOR MATEESCU

● A trecut Soliman Magnificul prin Istrabaghi? ● Popasurile vestitului Evlia Celebi și mărturiile unui sol polonez ● Ce ne spun hărțile din două veacuri

În interiorul Dobrogei, spre părțile de nord ale ei, a existat, în timpul stăpînirii otomane, un oraș despre care se știe foarte puțin. Importanța, ca și evoluția acestei așezări umane, cu o dăinuire de mai multe secole, se deduc dintr-o serie de documente și mărturii — puține, ce-i drept — iar reconstituirea trecutului ei nu poate fi decît utilă pentru o perioadă din istoria Dobrogei în care se mențin încă o serie de goluri.

Cea mai veche atestare a acestui oraș datează din 1538, fiind cuprinsă în jurnalul expediției pe care sultanul Soliman Magnificul a întreprins-o împotriva lui Petru Rareș, voievodul Moldovei (1527-1538, 1541-1546). Cu acest prilej, oastea turcească străbătând Dobrogea pe drumul de la Sütköy la Babadag, a trecut și printr-o localitate numită **Istrabaghi**. S-a considerat că semnificația acestui toponim ar fi „grădina (sau podgoria) Istriei” și s-a ajuns de aici la concluzia că ne-am afla în fața unei neașteptate menționări a celebrei așezări antice Histria (Istros), a cărei viață ar fi continuat astfel și în sec. XVI.

Nu s-a observat, însă, că în drumul străbătut de armata sultanului nu se afla și antica Histria, iar pentru a trece pe acolo, ar fi fost necesară o abatere spre est de la drumul principal al Dobrogei. Mai mult decât atât, într-o asemenea abatere, turcii ar fi avut de înfruntat locuri greu accesibile, într-o zonă de lacuri și mlaștini înfing de complexul lagunar Razelm — Sinoc. E foarte greu de presupus că armata sultanului ar fi executat o astfel de manevră atât de dificilă, doar de dragul de a trece prin Histria. Săcătăm de aceea că, de la Sütköy, aflând pe malul Lacului Siutghiol, oastea turcească s-a îndreptat către nord-vest, pentru a întâlni drumul principal al Dobrogei, unde va la nord de Carasu. De acolo, înainte de a ajunge la Babadag, a trecut printr-un orașel cărui trebuia să-i admitem o existență de sine stătătoare, în ciuda asemănării întâmplătoare de nume cu antica Histria.

Pe la mijlocul sec. XVII, vestitul călător turc Evlia Celebi, întorcându-se de la Babadag la Constantinopol, menționa și el, în drumul său, după satul Ine-Han Çeşmesi (azi Fintinele, jud. Constanța), un oraș numit **Astrabad** sau, potrivit altor lecturi, **Istrabad**, **Isterabad** ori **Ester-Abad**. S-a afirmat că, și în acest caz, este vorba tot de antica cetate, cuvântul **Isterabad** — în care apare componentul persan **abad** (oraș) — neînsemnând altceva decât orașul Histria. În felul acesta, existența străvechii colonii grecești de pe țărmul Lacului Sinoc era împinsă până spre mijlocul sec. XVII!

Din nou se trecea cu vederea faptul că orașul pomenit de Evlia Celebi se afla pe drumul principal al Dobrogei (sau, în orice caz, în imediata lui apropiere) pe care se găseau și celelalte două localități menționate de călătorul turc: Ine-Han

Çeşmesi, situat mai la nord, și Kara Muratli (azi Mihail Kogălniceanu, jud. Constanța), spre sud. Pentru a ajunge la Histria, situat mult mai la est de linia Ine-Han Çeşmesi — Kara Muratli, era nevoie de un ocol, făcut în chip special, care însă nu-i menționat în relația de călătorie a lui Evlia Celebi.

Renumitul turcolog Franz Babinger, deși era principalul susținător al identificării respectivei așezări cu Histria, a observat că Evlia Celebi, descriind orașul, nu amintește de existența vreunor ruine, ci doar de vestigiile antice care se puteau vedea la Mangalia și la Constanța. Este greu de admis că acest călător și observator atent — ale cărui descrieri de călătorie constituie un important izvor documentar — ar fi omis consemnarea ruinelor de la Histria, unde prezența lor n-ar fi constituit, în nici un caz, un simplu amănunt. Pe de altă parte, dacă viața anticeii colonii grecești ar fi continuat până în sec. XVII, ar fi trebuit ca săpăturile arheologice, inițiate de V. Pârvan și efectuate în chip sistematic în ultimele decenii, să scoată la iveală, în mod obligatoriu, și urme medievale, ceea ce nu s-a întâmplat.

Orașul amintit în jurnalul expediției din 1538 a sultanului Soliman Magnificul și în **Cartea călătorilor** lui Evlia Celebi trebuie deci căutat în alt punct al Dobrogei.

▲ Înfruntat oare Soliman Magnificul mlaștinile, de dragul Histriei ?

◀ Pe hartă sînt însemnate Noul și Vechiul Ester, cu denumirile turcești : Yenî și Eskî Ester

Mufassal defter confirmă

În părțile central-nordice ale Dobrogei a existat o localitate al cărei nume, Ester, prezintă o asemănare incontestabilă cu toponimicul Esterabad sau Isterabad. Era situată pe valea Ester, la punctul de unde izvorăște Visterna, un mic afluent al râului Casimcea, în imediata vecinătate a drumului principal al Dobrogei, care, în general, corespunde cu actuala șosea ce merge la Babadag și Tulcea. Așezată la sud de satul Fintinele (fost Ine-Han Ceșmesi) și la nord de Mihail Kogălniceanu (fost Kara-Muratli), localitatea controversată se afla tocmai pe itinerarul descris de Evlia Celebi. Mai mult decât atât, la numai 2 km de Ester, se mai puteau vedea, acum 60 ani, urmele unui oraș, adică ceea ce mai rămăsese din străzile și casele de odinioară, fapt care atestă presupunerea că acolo a fost într-adevăr locul așezării amintite încă în anul 1538, și al cărei nume a fost conservat, până în zilele noastre, de satul Ester.

În ceea ce privește numele, de rezonanță orientală, s-a observat asemănarea sau, mai bine-zis, identitatea lui cu cel al capitalei provinciei persane Astrabad (Asterabad, Astarabad) — oraș vestit în evul mediu, situat la aproximativ 35 km de colțul sud-estic al Mării Caspice — și care, în unele texte, apare și sub forma Isterabad, ultima fiind foarte apropiată de toponimicul care ne interesează. Prezența în Dobrogea a unui astfel de toponimic pare a-și găsi explicația în consecințele imediate ale bătăliei de la Varna (1444)*; din motive strategice, sultanii au încercat să colonizeze cu elemente musulmane Bulgaria Răsăriteană și Dobrogea, schimbând masiv și toponimia, vechile denumiri ale orașelor și satelor fiind înlocuite, în mare parte, cu cele turcești, dintre care unele de origine

arabă sau persană. Populația românească s-a menținut, în tot acest timp, atât la țărmul mării cât și în interior, numeroase localități cu nume turcești adăpostind în decursul întregii stăpîniri otomane pe locuitorii de religie creștină originari din Dobrogea.

Esterul n-a constituit, însă, o fundație otomană, în cadrul colonizării amintite; altminteri, nu ne-am putea explica de ce orașul a fost locuit, întotdeauna, de o majoritară populație creștină. Localitatea datează, cu certitudine, dinainte de cucerirea Dobrogei de către otomani. Schimbarea numelui său inițial, pe care nu-l știm, se va fi produs însă, foarte probabil, încă din sec. XV, deoarece, la 1538, orașul era atestat cu noua denumire.

Din a doua jumătate a sec. XVI datează unele știri noi despre acest oraș, găsite în așa-numitele *mufassal defter***, în care este menționat sub numele de Esterbend (o lectură greșită pentru Esterabad). Din respectivele condici rezultă, după cum a stabilit istoricul turc Halil Inalcik, că unele „îrguri” din nordul Dobrogei, printre care figurează și Esterul, erau „exclusiv creștine”. O dovedesc numele din condici, ca Radu, Iancu, Mihnea etc.

Evlia Celebi — care ne-a lăsat, de fapt, cele mai bogate informații despre Ester — a vizitat orașul în noiembrie 1652.

** Condici ale administrației otomane, în care erau trecute numele capilor de familie.

* Vezi Magazin istoric, nr. 6/1972.

El l-a descris pe larg, arătînd că era un oraș ținînd de plasa Babadag. Situată la poalele unui deal, localitatea avea grădini, vii și 1500 „case frumoase” cu olane și scinduri subțiri, fiind deci printre primele centre ale Dobrogei. Existau, totodată, hanuri, cîrciumi, vreo 200 prăvălii, un azil, precum și numeroase biserici. Musulmanii — preciza călătorul turc — se aflau în număr redus, ceea ce dovedește că datele din *mufassal defter*, privind populația creștină a orașului în sec. XVI, rămîn valabile și pentru sec. XVII. Administrația Esterului era asigurată de un agă al ienicerilor.

În mai-iunie 1657, Evlia Celebi a trecut din nou prin Ester, pe care, de data aceasta, l-a numit Ister, fără sufixul *-abad*, precizînd, în plus, că era un „oraș important” locuit de creștini. Această călătorie — a doua — s-a desfășurat însă în sens invers, de la sud la nord, deoarece Evlia Celebi a ajuns la Ester venind de la Bûlbûl (azi Ciocirlia, jud. Constanța), localitate situată pe același drum principal al Dobrogei, după care drumetului s-a îndreptat tot spre Ine-Han Ceșmesi și Babadag.

Hărțile au cuvîntul

Pentru veacul XVII, nu mai dispunem de alte știri despre Ester, dar, la începutul celui următor, el apare într-o nouă variantă, în cele două hărți ale lui Guillaume de l'Isle, datînd din anul 1703. La nord de Carasu, în interiorul Dobrogei, pe valea unei ape, în care se poate recunoaște cu ușurință riul Casimcea, este trecută localitatea **Vistuar**, cu indicativ de oraș. Cîrînd după aceea, în 1709, suedezul Michel Eneman, în drumul său spre Constantinopol, a întîlnit, după Babadag, „un mic oraș creștin” numit **Wister**. Sub forma

Vistuar, situat exact în același loc ca pe harta lui Guillaume de l'Isle, figurează în harta „Turkey in Europe”, întocmită în 1725 de I. Senex și I. Maxwell, în harta cu același nume a lui Emanuel Bowen (1752), ca și în hărțile lui I. M. Hasius (1759) și J.B. d'Anville (1760). Este vorba, fără îndoială, de orașul Ester, consemnat sub o denumire care va dăinui pînă în zilele noastre în toponimicul **Visterna**, dat pîrului pe care se afla așezarea.

Forma **Vister**, frecventă în hărți, a fost folosită, probabil paralel, cu numele mai vechi de Ester sau Ister, fără ca acestea să fie înlăturate vreodată definitiv.

Din 1766 datează — după cîte știm pînă în prezent — ultima relație de călătorie despre Ester. În acest an, la 9 noiembrie, solul polonez Toma Alexandrovici, întorcîndu-se de la Constantinopol, a ajuns „la Ister, oraș grecesc, în ruine, între stînci”, unde a rămas peste noapte și de unde a doua zi s-a îndreptat către Babadag. „Grecesc” nu avea, aici, un sens etnic, ci, așa cum constatăm și la alți călători, se referea la religia ortodoxă (numită și grecească), a locuitorilor orașului.

Interesant este și faptul că solul polonez înfățișează orașul „în ruine”, deși viața lui continua; altfel, n-ar fi de înțeles cum ar fi putut înnopta acolo întreaga solie. A avut loc, probabil, o decădere treptată a așezării, în primul rînd de ordin economic, care a dus, în cele din urmă, la ruinarea ei. La acea dată, o distrugere pricinuită de războaie este exclusă, Dobrogea devenind teatru de operațiuni militare abia în 1770, cînd trupele țariste au pătruns pe teritoriul ei. Se știe, astfel, că în aprilie 1773, în timpul războiului ruso-turc din 1768-1774, au fost distruse cel puțin 40 localități, printre care trebuie inclus și Esterul, aflat în plină zonă de operațiuni. Pe de altă parte, la începutul sec. XX exista, la bătrîni din satul Ester, legenda după care vechiul oraș ar fi fost distrus din porunca unui sultan, din cauza nesupunerii locuitorilor lui.

◀ Trecînd prin apropierea orașului Ester, drumul principal al Dobrogei făcea legătura între Babadag...

...și Carasu ▼

Începînd cu a doua jumătate a sec. XVIII, Esterul figurează în numeroase izvoare cartografice, fiind plasat întotdeauna în același loc, pe valea unui rîu orientat de la nord-vest la sud-est, care nu poate fi altul decît Casimcea. Astfel, în harta lui Antonio Zatta (1782) el apare ca oraș, deși la data aceea este foarte probabil că așezarea își pierduse definitiv caracterul urban. Localitatea este menționată și sub forma *Wistier*, într-o hartă austriacă nedatată, păstrată în manuscris la Biblioteca Academiei R.S. România, și care prezintă o deosebită importanță pentru Dobrogea. Aici, Esterul apare foarte clar cu indicativ de oraș, la fel ca Babadag, Constanța, Mangalia, Tulcea etc. Fîind vorba de o hartă deosebit de exactă, elaborată de o misiune care a cutreierat Dobrogea, menționarea ca oraș a Esterului dovedește că acest document cartografic aparține perioadei cînd Esterul mai era o așezare urbană, așa cum bănuia, de altfel, și cunoscutul geograf G. Vilsan, care l-a atribuit anilor 1769-1774.

Începînd cu ultimul deceniu al sec. XVIII, localitatea este menționată doar ca un sat. Astfel pe o hartă franceză din 1821, se poate citi „*Ister* ou *Vistiar*” ceea ce înăuntră orice îndoială cu privire la identitatea acestor două denumiri. Așezarea este plasată în mod corect, pe drumul principal al Dobrogei și în imediata vecinătate a rîului Casimcea.

Lucrările cartografice prilejuite de războiul ruso-turc din 1828-1829 consemnează și ele localitatea Ester, sub forma *Wister* și *Visteri* (1828). Pe harta lui Franz von Weiss (1829), figurează satul *Visteri*, pe rîul Casimcea, iar alături, în apropierea aceluiași rîu — tîrgul *Ister*. Cîțiva ani mai tîrziu, marea hartă statistică rusă (1835), menționează două sate deosebite: *Starii Visteriki* și, puțin mai la est, *Novii Visteriki*. Rezultă de aici că, la începutul sec. XIX, lingă vechiul oraș Ester, devenit acum un simplu sat, luase ființă o nouă așezare, cu aceeași denumire, și, pentru a putea fi deosebite, s-a adăugat, ca în atîtea alte cazuri, calificativul de „nou” și „vechi”. Ambele așezări au fost distruse de războiul din 1828-1829, ulterior nemai-refăcîndu-se decît Esterul nou, la numele căruia, datorită dispariției vechiului sat, nu a mai fost necesară adăugarea vreunui calificativ. În 1882, cu prilejul lucrărilor întreprinse de „Comisiunea de parcelare a Dobrogei”, ruinele vechiului oraș se păstrau cam la 2 km de satul Ester. Printre dărîmături s-au găsit fragmente de cruci, iar în memoria bătrînilor tătari din Ester se păstra tradiția că pe locul acela a existat pe vremuri un oraș locuit de creștini, ceea ce corespunde întru totul cu informațiile istorice pe care le deținem.

1655: SEIMENII ȘI DOROBANȚII...

(Urmare din p. 7)

nice unul. Și nu pină la o vreme i-au cerat Constanton Vodă, ce vreo doi ani. Unde-și oblicia sălman sau dărbăntu, îndată îl înțepa. Plin cîmpul și pre lingă București și pe lingă alte orașe de trupurile lor înțepate. Și cum aducea cineva la divan ori fără divanu și striga: «Doamne, ia și iesta au restu sălman!», în locu-l înțepa și cine-l aducea lua plașcă, cum dzic muntenii. Pină într-afita să suise certarea lor, cit den pizmă unul pe altul giura c-au fostu dărbăntu și în loc pierlia. Se făcea unora și năpăști den pizmă, care den oameni nu lipsește în lume nici dă-năoară. Ce giura pentru dînsul alți oameni și hălăduia sau de striga: «N-am fostu, n-am fostu dărbăntu», giura cea ce-l prindea, c-au fost și în loc îl înțepa».

Hzirea din Bogdanei, predat lui Gheorghe Rakóczi după bătălia de la Șoplea, a reușit să fugă din Transilvania, revenind în Țara Românească, unde a încercat să reaprindă flacăra răscoalei. Dar mișcarea a fost decapitată și reprimată definitiv, după ce Hzirea, învins, a fost luat prizonier de Constantin Șerban și ucis împreună cu alte căpetenii.

Mișcările țărănești au izbucnit anarhic, fără a exista între ele legături statornice și s-au mărginit la suprimarea fizică a unor boieri sau la arderea hrisoavelor de proprietate. Orașănimea nu s-a afirmat prin revendicări proprii în cadrul acestei mișcări. Deși lipsită de un program de acțiune și de sprijinul organizat al masei populare, deși subminat de trădările unor comandanți, răscoala seimenilor și dorobanților a constituit un însemnat moment din trecutul nostru, cînd lupta de clasă a căpătat forme din cele mai violente.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

D. H. Pennington, *Seventeenth-Century Europe*, Longman, Londra, 1970 (A General History of Europe) edited by Denis Hay; N. Iorga, *Răscoala seimenilor împotriva lui Matei Basarab*, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, XXXIII, 1910-1911, pp. 187-211; Paul Cernovodeanu, *Răscoala seimenilor și dorobanților din București la 1655*, București, 1962; Ludovic Demény, Lidia Demény, N. Stoicescu, *Răscoala seimenilor sau răscoala populară 7*, Editura Științifică, București, 1968.

Mărturii ale

străvechii

civilizații

chineze

Palatele

subterane

și caii

care dansează

Lector univ. B. WECHSLER

Catedra de orientalistică,
Universitatea din București

În iarna anului 1969, cu prilejul construirii unor ogoare terasate pe coastele unui munte din împrejurimi, țăranii din satul Șangceai, din provincia Șantung*, au descoperit cu uimire, în peretele stincos al muntelui, o porțiune de zid construită din cărămizi uriașe, cimentate cu straturi groase de mortar.

* Transcrierea numelor și numirilor chineze este cea indicată de autorul prezentului articol într-un studiu din revista *Limba română*, nr. 4/1964 — n.r.

În spatele zidului de cărămidă, gros de trei metri, a fost găsită o masivă poartă de piatră, lăcuită în roșu, înaltă de peste opt metri. Ultimul obstacol odată înălțurat, arheologii sosiți la fața locului s-au găsit în fața unei impresionante construcții subterane, săpată în roca dură a muntelui: o galerie spațioasă, lungă de aproape 80 metri, la capătul căreia se deschidea o încăpere vastă, plină de obiecte variate; de aci se trecea într-o a doua încăpere, în care se afla depus un splendid sarcofag. Pereții erau în întregime placați cu mari cărămizi zmlțuite.

Mormîntul a fost identificat ca aparținînd lui Dju Tan, al zecelea fiu al primului împărat al dinastiei Ming, numit principe al provinciei Șantung la vîrsta de numai două luni și mort la 19 ani, în 1389. S-au găsit mai mult de 1000 obiecte în perfectă stare de conservare — marele sceptru și coroana princiară, veșminte, veselă de aur, jad, bronz și porțelan, un joc de șah, picturi pe mătase, pensule, tușiere și hirtie, mobilier lăcuit și brocarturi țesute cu fir de aur. O procesiune impresionantă de figurine din lut alcătuiește suita de „dinclo de moarte” a prințului. Aci pot fi văzute două carete miniaturale, 24 figurine de cai și 380 figurine umane: lăncieri, arcași, halebardieri, purtători de baldachine și evantaie, curteni și dansatoare, un alai în totul asemănător celui care însoțea aleva, în timpul vieții, un vîlstar al familiei imperiale; 300 volume tipărite în veacul XIII, în cea mai mare parte lucrări de multă vreme considerate pierdute, întregesc tezaurul.

Cercetările arheologice din Republica Populară Chineză, desfășurate în ultimii ani — despre care relatează pe larg revistele Kaogu („Arheologia”) nr. 1 și nr. 2 din 1972 și Wenwu („Cultura materială”), nr. 1 și nr. 2 din 1972 — au dezvăluit un număr impresionant de vestigii de acest fel, a căror însemnătate depășește cu mult cadrul local. Numai într-o singură provincie, Șensi, au fost scoase la lumină peste 160 000 obiecte, datate în cea mai mare parte între secolele XX î.e.n. și XV e.n. Multe dintre aceste descoperiri sînt unice în felul lor sau extrem de rare și oferă nu o dată marea satisfacție a împlinirii cu o cultură și o artă multimilenară.

„Stofă” de jad și „ață” de aur

Mormîntul lui Liu Ceng, un prinț din dinastia Han, mort în 113 î.e.n., este un adevărat palat subteran, de 52 m lungime, 37 m lățime și 7 m înălțime, săpat în roca dură a muntelui, în apropiere de Manceng, în provincia Hâbei. Nu departe de el, s-a găsit mormîntul soției lui, de dimensiuni încă și mai mari. Asemenea construcții grandioase trebuie să fi constituit lucrări imense pentru acel timp, implicînd forțe de muncă și resurse materiale pe care cu greu ni le putem imagina în raport cu condițiile tehnice de acum două milenii. Chiar și în zilele noastre, deschiderea unor astfel de cavități enorme în stîncă ar necesita munca a sute de oameni, dotați cu mijloace tehnice moderne, vreme de cel puțin un an!

După înmormîntare, pasajele subterane ale celor două morminte au fost blocate cu pietre și pămînt, iar intrările au fost închise prin turnarea de fontă topită între două ziduri paralele de cărămidă, astfel încît să formeze un perete metalic.

Impresia produsă de dimensiunile celor două construcții e mult sporită de bogăția pieselor scoase la iveală de către arheologi. S-au descoperit aici peste 2 800 obiecte funerare, veselă de bronz, articole din aur, argint, fier, jad, sticlă și ceramică, figurine, mobilier. Două uimitoare „costume de jad”, înveșmîntau din creștet pînă în tălpi osemintele prin-

țului și ale soției sale*, înmormîntați cu sceptre de jad în mînă; la căpății aveau perne de jad, marginite la extremități cu capete de dragoni, din aur. Replică originală a sarcofagelor mumiiilor egiptene, veșmintele funerare amintite erau destinate să ferească de descompunere rămășițele pămîntesti ale unor membri ai dinastiei Han (sec. II î.e.n. - sec. II e.n.). În momentul efectuării săpăturilor, osemintele erau totuși de mult pulverizate; în schimb, din plăcuțele de jad și firele de aur care le legau doar cîteva erau deteriorate. Costumele — acum complet restaurate — atestă înalta măiestrie a meșteșugarilor chinezi din antichitate. Urmele lăsate pe jad arată că plăcile au fost tăiate cu un fierăstrău delicat, avînd o pinză cu grosimea de numai 0,3 mm. Fiecare din cele cîteva mii de plăcuțe au fost meticuloș cizelate, pentru a se îngemăna perfect între ele. Sîrmele de aur sînt împletite din cîte 12 fire extrem de fine, ceea ce le face maleabile și rezistente în același timp. Un meșteșugar din zilele noastre ar avea nevoie de mai bine de zece ani pentru confecționarea unui asemenea veșmînt.

O frumoasă lampă din bronz aurit, descoperită în mormîntul prințesei, lucrată în forma unei femei de la curte care ține în mînă o lanternă, surprinde prin rafinamentul și ingeniozitatea concepției. Socul e mobil și permite orientarea luminii. Cu ajutorul deschiderii din partea superioară a lămpii, un „ochi” reglabil — se poate doza intensitatea iluminării. Capul statuei este demontabil. Brațul drept alcă-

* Vezi Magazin istoric, nr. 11 din 1971.

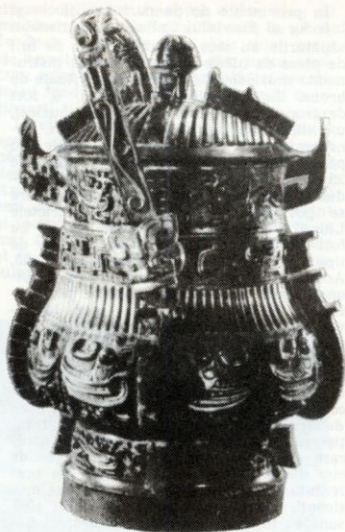
tuiește un coș prin care fumul, în loc să invadeze încăperea, este drenat în interiorul gol al lămpii. Un elegant vas de ars mirodenii, împodobit cu filigran de aur de extremă finețe și de mare efect estetic, reprezintă, în partea lui superioară, piscurile Insulei Poșan; printre ele se văd mici figurine, înfățișând oameni la vînatul animalelor sălbatice. Minuscule orificii, bine repartizate, lasă să scape firișoare de fum înmiresmat, urmărind să sugereze imaginea munților respectivi, mai înțotdeauna învăluiți în ceață.

Pe marele „Drum al mătăsii“

Insemnările istorice ni-l descriu pe împăratul Siuen Tsung din epoca Tang (sec. VIII e.n.) ca pe un asiduu băutor și un mare amator de artă ecvestră. La banchetele prilejuite de fastuoasele sale aniversări, cai dresați dansau cu o cupă de vin în dinți, în ritmul muzicii de marș. Rebeliunea trupelor de la granița imperiului (756 e.n.) l-a silit pe împărat și suita lui să-și caute în grabă refugiu în ținuturile din interior ale Chinei. Răsculații, care au ocupat orașul Ceangan, capitala statului Tang — actualmente orașul Sian din provincia Șânsi — n-au ezitat să rechiziționeze „dansatorii“ patrupezi imperiali și să-i încorporeze la cavalerie. La primele măsuri ale muzicii militare însă, caii s-au ridicat — după cum relatează cronicile — pe picioarele dinapoii și au început să se lege în tact. Soldații, crezîndu-i posedați de duhuri, i-au măcelărit fără ezitare.

La Sian, pe locul unei case identificată a fi aparținut unui văr al împăratului Siuen Tsung, amintit mai înainte, au fost descoperite două enorme vase de pămînt, conținînd sute de obiecte din aur și argint, bijuterii, pietre prețioase, monede chinezești și străine. Acest tezaur, de o bogăție fără precedent pentru epoca Tang, a fost probabil ascuns de proprietarul locuinței respective tocmai în vremea răscoalei din anul 756. Printre alte obiecte, aci se află și o carafă de argint decorată cu... un cal care dansează. Forma și motivele decorative ale unor piese sînt evident influențate de arta Persiei sasanide, cu care China întreținea strînse relații.

Monedele străine — bizantine, persane și japoneze — constituie mărturii ale schimburilor comerciale din acea vreme. Sute de caravane chineze, arabe sau persane străbăteau drumul dintre Ceangan și Buhara, transportînd renumitele mătăsuri chinezești pînă departe, în Bizanț și Europa. La Turfan, aflat pe faimosul „Drum al mătăsii“, arheologii chinezi au dat la iveală superbe mostre, bine conservate de

Vas ritual de bronz. Epoca Șang (sec. XVI-XI î.e.n.)

În. p. 15: cai în galop. Epoca Han de Răsărit (25-220 e.n.). Provincia Gansu

clima aridă a deșertului, ale industriei textile din epoca Tang.

Tot în această regiune a fost găsită cea mai veche copie cunoscută a scrierilor lui Cun Fu-tzi (Confucius). Manuscrisul se prezintă sub forma unui sul lung de 5,2 metri și a fost copiat în anul 710 de un învățacel în vîrstă de numai 12 ani. Copia, care este cea mai completă și cu două sute de ani anterioară tuturor celorlalte cunoscute pînă acum, a fost studiată și descrisă de Go Mo-jo, președintele Academiei de Științe a R.P. Chineze, în revista *Kaogu* („Arheologia“), nr. 1 din 1972.

Un spectacol de circ din epoca bronzului

Ultimele descoperiri arheologice au dezvăluit, între altele, noi fosile ale sinantropului din Pekin, care trăia acum 500000 ani, cit și tezaure de o bogăție fabuloasă din timpuri istorice mai recente.

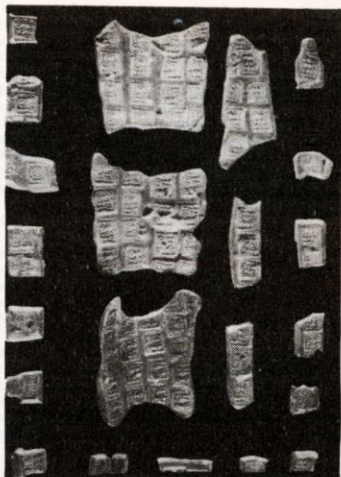
În provinciile de pe cursul mijlociu și inferior al Fluviului Galben și Iangtzeului săpăturile au scos la lumină zeci de mii de piese de olărie, arme de bronz, instrumente muzicale, figurine și vase rituale de bronz. La Djangling, în Habei, a fost dezgropat un original instrument muzical, un xilofon de piatră din sec. V î.e.n. Ornamentate cu multă finețe și grație, cu păsări fenix și alte motive colorate, cele 25 plăci de piatră de diferite grosimi produc și astăzi, la lovire, note muzicale care se pot îmbina armonios. În districtele Liuan și Fuan, din provincia Anhui, au fost găsite numeroase monede din aur de tipul „ying-yuan”, din aceeași perioadă. Acestea sînt plăci din aur de formă dreptunghiulară, pe care sînt ștanțate mici pătrățele de dimensiuni egale, care, la nevoie, se puteau detașa în chip de monedă divizionară.

Printre obiectele descoperite la Tsinan, în provincia Șantung, se remarcă un grup de douăzeci de figurine funerare de teracotă policromă din vremea dinastiei Han de Apus (206 î.e.n. - 24 e.n.). Grupul înfățișează cu vivacitate, și nu fără un oarecare simț al umorului, un spectacol de circ din acea epocă: pe margini un prezentator, o orchestră compusă din șase muzicanți, patru spectatori și alte trei personaje; în centru, artiștii, îmbrăcați fiecare în costume de altă culoare, între care două femei dansînd și patru bărbați executînd figuri acrobatiche.

Descoperiri din epocile Yin și Djou atestă practica sacrificiilor umane în China antică. Într-un mormînt descoperit în provincia Șantung, un stăpîn de sclavi din Yin zace înconjurat de nu mai puțin de 48 victime îngropate de vii. Într-un alt mormînt, Djou, din Șansi, au fost găsite osemintele a 18 sclavi sacrificați, dintre care patru cu zgărzi de fier în jurul gîtului.

Pe urmele lui Marco Polo

La Pekin, în fundațiile zidurilor celebrului Hanbalik sau Tatu, care constituia capitala dinastiei Yuan, a descendenților lui Gingis Han (sec. XIII), s-au descoperit ascunzători pline cu admirabile porțelanuri în alb și albastru, despre care se credea pînă acum că ar fi fost specifice abia perioadele următoare, Ming. Săpăturile oferă o imagine vie a măreției cetății de scaun a Imperiului mongol și confirmă întru totul descrierile entuziaste pe care ni le-a lăsat Marco Polo, în urma șederii sale în acest oraș între anii 1271 și 1295. Călătorul italian are, precum se știe, nesfîrșite cuvinte de laudă pentru mărimea,

Monede de aur „ying-yuan” (sec. V î.e.n.)

frumusețea și sistematizarea desăvîrșită a urbei care a fost predecesora actualului Pekin. Orașul avea o formă perfect dreptunghiulară, cu străzile trase în linie dreaptă, orientate de la nord la sud și de la est la vest, „ca o tablă de șah”. Ziduri de pămînt, cu o bază de nu mai puțin de 24 metri grosime, înconjurau cetatea pe un perimetru de 30 kilometri.

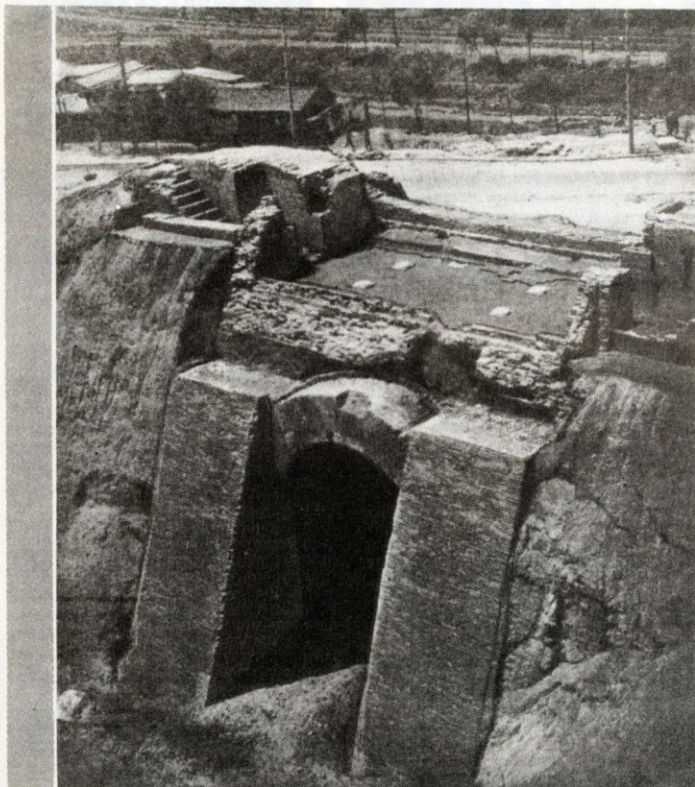
În cursul unor lucrări de demolare efectuate în 1969, au fost descoperite fortificațiile exterioare (barbacane) ale porții Hă I Măn („Poarta Armoniei și Dreptății”). O inscripție pe zidul fortificației arată că partea ei superioară a fost adăugată în 1358, anul dezlănțuirii unei mari răscoală țărănești care a dus, un deceniu mai tîrziu, la răsturnarea stăpînirii mongole și la instaurarea dinastiei chineze Ming. Structura zidăriei atestă graba cu care a fost înălțată. Imensa construcție, cu înălțimea unui bloc de șapte etaje din zilele noastre, a fost clădită fără fundații și din materiale de calitate inferioară. La etajul întii s-au descoperit cisterne, de unde apa putea fi lăsată să se reverse prin cinci orificii speciale peste poarta de lemn, în cazul unei tentative a atacanților de a provoca un incendiu. Atunci a apărut, pentru întia oară, un asemenea sistem în arhitectura chineză.

O descoperire importantă a fost făcută la Lolang, în provincia Hănan. Aici, pe malul grandiosului canal — de peste 1 000 kilometri — care unește nordul cu sudul țării, construit în epoca Sui, în anul 608 e.n., au fost găsite ruinele imenselor hambare de cereale ale statului din epocile Sui și Tang. Construite în 605, silozurile acoperă o suprafață de 420 000 metri pătrați. În interiorul masivelor ziduri de incintă, au fost descoperite 400 silozuri

dispușe în șiruri simetrice, dintre care cel mai mare putea depozita 590 tone de grâne. În unele dintre ele s-au găsit chiar urme de cereale. Hambarele de stat jucau oarecum rolul de „bancă națională” și constituiau fondul din care erau retribuiți funcționarii și armata.

În câteva pagini de revistă n-am putut spicui decât puține exemple, care ni s-au părut mai ilustrative, dintre numeroasele descoperiri arheologice recente din China. Arheologia chineză, născută la începutul sec. XII, cunoaște astăzi un mare avânt și începe să ocupe o pondere din ce în ce mai mare în cercetarea istoriei naționale și în protejarea vestigiilor culturii trecutului.

Resturile meterezeului porții Hă I Măn Pekin. Epoca Yuan (sec. XIII)

REPUBLICA

„La Palat!

Trăiască Republica!“

BEATRICE MARINESCU,
ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER

Insuficient pregătită și declanșată prematur de spiritul aventuros al lui Candiano-Popescu, mișcarea liberal-radicalilor vizând înlăturarea lui Carol I și instaurarea republicii a eșuat.* În schimb, ea a dat prilej reacțiunii, după cum recunoștea P. P. Carp într-o scrisoare către agentul diplomatic al României la Paris, să aresteze în masă pe membrii „partidului roșu“, căci „deși lovitura a fost locală, ea a avut numeroase ramificații“.

Nesăbuița lui Carol...

Manifestările antidinastice și antiprusace s-au amplificat odată cu sosirea la București a noului consul general al Prusiei — Joseph Maria von Radowitz — care primise instrucțiuni precise să-l susțină pe Carol. De comun acord cu domnitorul, Radowitz trebuia să rezolve și încrecăturile „afacerii Strousberg“ de care Carol nu era deloc străin, și pentru care era atacat violent fiind învinuit în presă și în Parlament de trădare a intereselor țării. Cei mai înverșunați erau liberalii radicali, înlăturați de la putere, care se sprijineau în acțiunea lor pe masele populare.

Fallimentul consorțiului german, urmat de presiunile și amenințările Berlinului ca statul român să plătească totuși anuitățile** către acționarii străini, au sporit in-

dignarea opiniei publice. Încercarea lui Carol de a impune Adunării această măsură abuzivă a constituit un motiv în plus pentru creșterea nemulțumirii. Carol Anton de Hohenzollern Sigmaringen — tatăl domnitorului — observa într-o scrisoare către fiul său: „*Chestia Strousberg nu este de altminteri decît un prilej de agitație împotriva ta, căci întreaga mișcare română are ca notă fundamentală dușmănia împotriva dinastiei germane...*“

Reacția opiniei publice era atît de vehementă încît, la 21 noiembrie / 7 decembrie 1870, Carol, înspăimîntat, a adresat puterilor garante,*** cu excepția Franței, o scrisoare, în care cerea sprijin pentru stabilirea unui regim autoritar. Primul ministru Ion Ghica aflînd conținutul scrisorii nu s-a

*** Este vorba de cele șapte țări europene: Marea Britanie, Franța, Austria, Prusia, Rusia, Turcia și Regatul Sardiniei care, prin Convenția de la Paris (august 1858), garantau statutul politic social și administrativ al Principatelor Române.

* Vezi Magazin istoric, nr. 9/1972.

** Sume dintr-un capital împrumutat, înaplate prin plăți periodice.

sfiit să-i declare răspicat că țara „pusă în necesitatea de a opta între Prinț și Constituție, Constituția ar fi preferată”.

Dar pentru că tot făcuse primul pas, Carol l-a făcut și pe al doilea. La începutul anului 1871, a publicat în ziarul *Augsburger Allgemeine Zeitung*, o scrisoare deschisă adresată unui personaj fictiv, Auerbach, în care critica regimul constituțional din România, „Constituția quasirepublicană”, care îl împiedica să guverneze, punându-l în situația să se gândească la abdicare. Era o manevră menită să deruteze și să înfricoșeze forțele politice care i se opuneau în țară și, totodată, un balon de încercare în vederea instaurării unui regim autoritar.

Reproducerea scrisorii în presa românească a stîrnit după cum era firesc un nou val de proteste.

...și provocarea lui Radowitz

În seara zilei de 10/22 martie 1871, Radowitz a organizat în sala „Slătineanu”, cunoscutul restaurant „Capșa” de mai tîr-

ziu, un fastuos banchet în cinstea zilei de naștere a lui Wilhelm I împăratul Germaniei. Era totodată o sărbătoare mascată a triumfului militar al Prusiei împotriva Franței. Gestul era în complet dezacord cu simpatiile opiniei publice românești față de lupta poporului francez, simpatie sporită mai ales după proclamarea Republicii în Franța.

Cînd petrecerea era în toi, o ploaie de pietre s-a abătut asupra geamurilor localului. Felinarele au fost stinse și localul luat cu asalt de către o mulțime înfuriată. În încăierare mai mulți participanți la banchet au fost răniți.

Clopoțele începuseră să sune alarma. Îngrămădindu-se pe Podul Mogoșoaiei (Calea Victoriei de azi) și umplînd străzile centrale ale Capitalei mulțimea striga: „La Palat! Trăiască Republica!” Primul mi-

Calea Victoriei la sfîrșitul sec. XIX

nistru Ion Ghica, găsit cu multă greutate pentru a fi convocat la palat, i-a declarat domnitorului că „poporul Capitalei s-a revoltat, iar guvernul nu mai poate fi stăpîn pe revoltă”. Radowitz, dealtfel, l-a bănuît că știa dinainte de această mișcare, ba chiar că ar fi făcut parte din grupul celor care o organizaseră, bănuială în parte nu lipsită de temei.

„Monstruoasa coaliție” ezită

Evenimentele luaseră o întorsătură care depășea cadrul stabilit chiar de organizații acțiunii. Din proprie inițiativă, generalul Solomon, speriat de proporțiile manifestației, a dat ordin colonelului Costăforu să scoată în stradă unitățile de infanterie și cavalerie. „Se proceda acum — scria ziarul *Românul* — la somațiuni în formă, îmbrînceli, pături de pușcă, goniri, căderi etc... Oștirea în tot largul stradelor și procurorii în cap somează în numele legii, mulțimea se retrage căci, zice unul, rebeliunea a luat un caracter grav”.

Între timp, la palat, după ce l-a demis în termeni aspri pe Ion Ghica, pentru „vina” de a nu fi fost capabil să prevadă cele întîmplate, Carol s-a hotărît să abdice și i-a convocat în acest scop pentru a doua zi, pe membrii fostei locotenențe domnești, care în 1866 îi predaseră domnia.

În dimineața de 11/23 martie, la 11,30, Lascăr Catargiu și Nicolae Goleșcu (colonelul Haralambie lipsea din București) au fost primiți în audiență, în timp ce armata ocupa străzile și piețele pentru a interzice accesul mulțimii spre palat. Comunicîndu-le hotărîrea de a abdică, „fiind în neputință de a guverna țara în mijlocul dezordinii”, Carol i-a însărcinat să anunțe Adunării decizia luată. La insistențele lui Catargiu și Goleșcu care se temeau de urmările pe care le-ar fi putut avea o criză dinastică în condițiile radicalizării maselor precum și de eventualele complicații internaționale, domnitorul și-a schimbat hotărîrea, cu condiția ca cei doi să-i prezinte „un minister care să-i convină și dacă se va vota bugetul cu anuitatea Strovasberg și legile financiare”.

La aproape jumătate de oră după această întrevvedere D. A. Sturdza a comunicat deputaților ultima hotărîre a domnitorului. Potrivit relatărilor din *Românul*, „Cîmpineanul” reprobă asemenea cutezătoare cereri și urcîndu-se la tribună zice că *Adunarea*

trebuie să profite de declarațiunea principelui ca de o bună ocaziune de a scăpa de o dinastie care de la început n-a adus țării decît nenorocire”. Tot Ion Cîmpineanu a apreciat că „proponerile Domnitorului urmăresc sfărîmarea Constituției”.

Eugeniu Ghica ** s-a pronunțat de asemenea pentru abdicare. Elemente conservatoare și liberal-moderate, precum L. Catargiu, Dimitrie Ghica, D. A. Sturdza ș.a. au fost însă pentru formarea unui guvern care să convină dinastiei. Constantin Bosianu *** a refuzat să formeze guvernul. Seara, Catargiu, Goleșcu și Sturdza s-au întors la palat, înștiințîndu-l pe Carol că Adunarea „foarte surescitată” așteaptă totuși „ca prințul să constituie un minister”. Atunci domnitorul l-a însărcinat pe Catargiu să formeze un guvern, dar precizîndu-i să „încredințeze portofolii unor bărbați energici, fără a se opri la considerații insuflete de compoziția Camerei sau a partidelor”.

Noul guvern s-a prezentat în fața Camerei Catargiu declarînd de la tribună că „va respecta Constituțiunea”. Fuseseră luate și măsuri speciale: „Adunarea era înconjurată de puterea armată; infanteria, cavaleria și toată poliția erau așezate în vederea deputaților supt feteștele Camerei și artileria din altă parte îndrepta tunurile spre Dealul Mitropoliei”. Cu toate acestea, Lascăr Catargiu n-a putut obține un vot de încredere și în seșînța din 16/28 martie, la orele 13, a citit decretul de dizolvare a Camerei.

Există și o serie de ecouri internaționale ale evenimentelor antimonarhice din martie 1871. Astfel consulul englez la București își informa guvernul, la 24 martie / 4 aprilie 1871, că reprezentanții diplomați ai Germaniei și Austro-Ungariei în România primiseră ordine categorice „să dea prințului Carol tot ajutorul posibil și să-l îndepărteze de intenția sa de a abdică”. O telegramă de la Constantinopol, sosită la 14/26 martie, anunțase o probabilă intervenție militară a Porții, „în cazul în care la București se vor ivi noi tulburări...”

Apreciind însemnătatea evenimentelor de la București, într-o scrisoare din 25 martie/6 aprilie 1871, Marx îl îndemna pe Wilhelm Liebknecht să acorde „atenție la cele ce se întîmplă în partea aceasta”.

** *Vezi Magazin istoric*, nr. 7 și 12/1970.

*** Constantin Bosianu (1815-1882), om politic, liberal moderat, deputat, prim ministru și ministru de Interne în anul 1865.

* Ion I. Cîmpineanu (1841-1888), fiul lui Ion Cîmpineanu (1798-1863); *vezi Magazin istoric*, nr. 10/1970.

Februarie 1866

COMLOTUL ÎMPOTRIVA ȚĂRII

AL. V. BELDIMAN

La sfârșitul anului 1865 și începutul celui următor, reprezentanții burgheziei și moșierimii, nemulțumiți de reformele democratice efectuate de Cuza, au pus la cale răsturnarea lui. O societate secretă creată în acest scop, condusă de mai mulți fruntași liberali radicali și liberali moderați (D. A. Sturdza, I. C. Brătianu, Ion Ghica, C. A. Rosetti etc.), speculând și exagerând unele greutăți din ultima perioadă a domniei lui Cuza, și-a intensificat acțiunile de combatere a domnitorului atît în țară, cit și în străinătate. Numeroase publicații editate de conspiratori îl prezentau pe Cuza sub numele de „Alexandru Ioan cel Mare” (aluzie evidentă la unele măsuri autoritare ale domnului, pe care-l acuzau de „cezarism”) și-l amenințau fățiș cu detronarea. Pentru a fi siguri de reușită, conspiratorii au atras de partea lor pe șefii principalelor corpuri de oaste din Capitală, și, în noaptea de 10 spre 11 februarie 1866, și-au pus în aplicare planul, silindu-l pe domnitor să semneze actul de abdicare dinainte redactat de ei. A fost un complot urzit de reprezentanții claselor conducătoare în folosul lor, fără a avea asentimentul poporului.

Amințirile din care publicăm fragmentele de mai jos dezvăluie cititorului amănunte revelatoare asupra acestui moment dramatic. Publicindu-le în zilele cînd se împlinea un sfert de veac de la detronarea lui Cuza, autorul lor, Alexandru V. Beldiman, nu-și exprima numai protestul împotriva celor care-l alungaseră pe domnitorul Unirii, ci realiza, în același timp, una dintre cele mai vehemente pagini ale publicisticii românești îndreptate împotriva dinastiei de Hohenzollern. Pentru că, atunci cînd virfurile burgheziei și moșierimii îl sileau pe Cuza să abdice, „monstruoasa coaliție” netezea calea aducerii pe tron a unei dinastii străine, ruptă de sufletul și năzuințele poporului român.

Prin publicarea acestor pagini, Beldiman nu făcea, de fapt, decît să continue seria articolelor antimonarhice apărute în 1873 în coloanele revistei *Adevărul* * pe care o înființase la Iași. Sînt amintirile unui contemporan aflat în mijlocul evenimentelor petrecute în acea noapte a trădărilor, din iarna anului 1866: autorul lor era pe atunci prefect al Poliției Capitalei și unul dintre colaboratorii credincioși ai lui Cuza. Lăsînd la o parte unele nuante subiective, mai ales cînd vorbește despre propria sa persoană și despre răspunderea ce-i revenea, amintirile zugrăvesc o bogată galerie de portrete, făcînd o subtilă disecție a moravurilor politiciانية ale burghezo-moșierimii.

Textul din care am reprodus fragmentele de mai jos a fost publicat în ziarul *Adevărul* din februarie-martie 1891, sub titlul 11 februarie 1866. O pagină de istorie.

Unele din faptele prezentate de Beldiman nu corespund relatărilor unor istorici specialiști ai perioadei; le-am marcat prin note de subsol. Menționăm și faptul că unii termeni sînt folosiți într-un mod cu totul impropriu, spre pildă „revoluțiune”, „denunțător” etc. (Titlul și substituirile de față aparțin redacției revistei *Magazin istoric*; ca și altădată în astfel de cazuri, s-a păstrat ortografia din original).

Ion ILINCIOIU

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 8/1972.

Mline vor fi douăzeci și cinci de ani de cînd Alexandru Ioan Cuza, marele domn român, a fost răsturnat printr-un complot nocturn fără seamăn în istorie.

Adevărul în privința acestui fapt nu-l cunosc mulți, de aceea îmi propun a-l da astăzi la lumină în toate amănuntele sale.

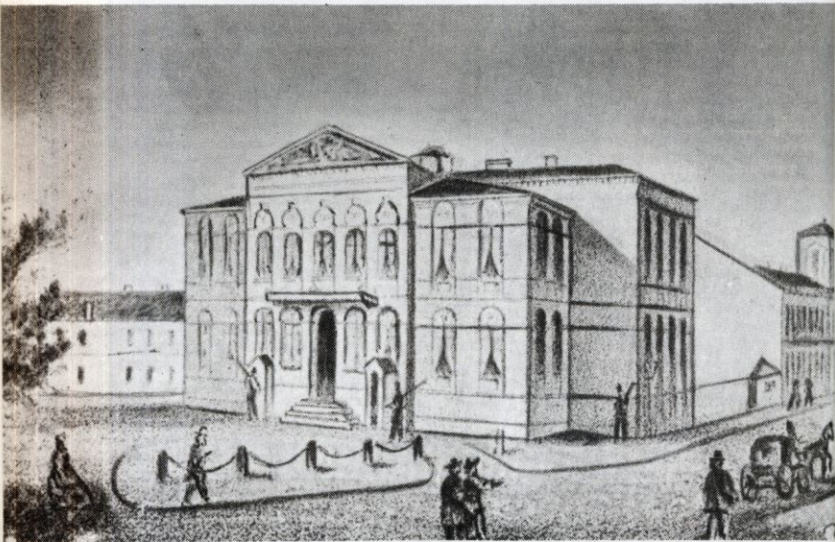
Un pătrar de veac ne desparte de acest eveniment care va rămîne pagina cea mai tristă a vieții mele. Un număr atît de mare de ani exclude ori ce pasiune. Scopul acestor rînduri este dar numai de a nimici clevetirile răspîndite cu rea credință și de a restabili adevărul în toată goliciunea lui

„Revoluție“ sau asasinat ?

Toată lumea cunoștea pe șefii conspirațiunii. Nu era nevoie a fi prefect de poliție pentru a ști că Lascăr Catargiu și Ion Brătianu, beizadea Dimitrie Ghica și C.A. Rosetti, prințul Ion Ghica și Petre Mavrogheni, Nicolae Golescu și Dimitrie A. Sturdza hotărîseră detronarea lui Cuza Vodă prin orice mijloc [...]

Ce cale voia să apuce această conspirațiune ?

Iată întrebarea ce mi-am pus de multe

Palatul domnesc, așa cum arăta pe vremea lui Cuza

Multe scopuri antipatriotice s-au atribuit de clevetitori lui Cuza Vodă, atît în politica sa internă cît și în cea externă [...]

Lovitura de stat de la 2 mai 1864 *, fără de care nu s-ar fi putut deschide calea cea mare a reformelor socialo-democratice, a fost punctul de plecare al acestor insinuațiuni răuvoitoare [...]

* E vorba de dizolvarea Adunării — cu majoritate reacționară — care se opunea reformelor preconizate de Cuza — n.r.

ori, și pe care am pus-o chiar și în deseale convorbiri ce aveam cu domnitorul.

Revoluțiunea ? Încercarea de la 3 august 1865 **, zi în care singele a curs pe străzile Bucureștilor, dovedise cu prisosință conspiratorilor că armata era devotată șefului său suprem și că domnitorul, cu toate că era absent din țară, conta pe ea.

Asasinatul ? Iată ideea la care mă opream și care pe Cuza Vodă îl făcea să surfză. El îmi răspundea :

** La acea dată, cînd Cuza se afla în străinătate, o încercare de a-l răsturna fusese repede reprimată de armata credincioasă domnitorului — n.r.

— *Românul nu e asasin.*

Intr-o zi, ostenit de această nepăsare i-am răspuns:

— *Măria Ta! Nu uita pe Barbu Catargiu!** *Românul care l-a ucis nu era un asasin, ci un fanatic. Fanatici sînt la toate popoarele.*

Îată cum stăteau lucrurile în toamna anului 1865, înaintea deschiderii Corpurilor legiuitoare, în fața cărora marele domn democrat a declarat încă odată că *el nu se consideră decît ca un depozitar al coroanei României și că este gata a o remite unui prinț străin ales de națiune, conform dorinței exprimate de Divanurile ad-hoc.*

Cîteva săptămîni înaintea convocării Corpurilor legiuitoare, Cuza Vodă adresase împăratului Napoleon III o scrisoare în care îl ruga să desemneze un prinț străin căruia să-i încredințeze tronul României. Prințul Alexandru Cantacuzino (consilier la Curtea de Casație și amic intim al domnitorului) a fost însărcinat să remită acea scrisoare împăratului Franciei.

Napoleon III a răspuns, dar acest răspuns, dovada cea mai strălucită a patriotismului lui Cuza Vodă, în loc de a figura în Arhivele statului, se găsește și astăzi în biroul unuia din conspiratori.

În acel răspuns, suveranul Franciei *ruge pe Cuza Vodă să stea la postul de onoare ce poporul român i-a încredințat. El zicea că momentul nu era oportun pentru realizarea dorinței exprimate în scrisoarea domnitorului. Evenimente grave se pregăteau în centrul Europei, Cuza Vodă, trebuia să dea românilor exemplul răbdării.*

Dacă conținutul răspunsului împăratului Napoleon III nu este întocmai după cum îl descriu, acela care îl deține nu are de cît să-l publice spre a mă desminți.

În fața evenimentelor grave ce se pregăteau în Europa, suveranul Franciei lăsa viitorul României la voia întâmplării; mai mult încă, el pretindea lui Cuza Vodă să urmeze sfaturile ce le va primi la un moment dat din Paris.

Cuza Vodă știa că o ciocnire grozavă între Prusia și Austria era iminentă. El voia cu orice preț ca România să profite de acest rezel, dar Cabinetul din Paris era contra acestor aspirațiuni. Atunci domnitorul căuta a se apropia de Rusia pentru a obține cel puțin încurajări din partea țarului. Prezența lui Alex. Const. Moruzi în capul ministerului trebuia să fie o garanție dată Rusiei că vom urma sfaturile sale [...]

În asemenea împrejurări s-a pregătit răsturnarea săvîrșită în noaptea de 10 spre 11 februarie.

Avertismentul de la ora 7

Conspiratorii, văzînd că pe calea revoluțiunii nu vor putea izbui, hotărîseră de a întrebuița alte mijloace.

În luna lui decembrie 1865 coruperea unor ofițeri superiori era hotărîtă.

Eu, preocupat fiind cu ideea unui asasinat, conjuram în zadar pe Cuza Vodă a nu ieși seara pe jos din Palat.

Scrisori anonime, avertismente verbale curgeau droaie, atît la Palatul domnesc cît și la Prefectura Poliției.

În ziua de 10 februarie, pe la 7 ore seara, un individ** s-a prezentat la Palat, cerînd a vorbi cu Vodă, care tocmai în acel moment se cobora la masă. Domnitorul îl întrebă ce are a-i spune.

— *Măria Ta! răspune el, o revoluție e gata a izbucni la noapte...*

Și fără a-l lăsa să termine, Cuza Vodă, deprins cu asemenea denunțuri, puse mîna în buzunar și scoțînd o liră, o oferî băiatului, mulțumindu-i. Lira fu refuzată și denunțatorul adăugă:

— *Nu am venit să cer pomană. Voiesc a-ți spune că la miezul nopții patru mii de oameni sînt gata a suna clopotele de la toate bisericile, a se arunca asupra cazarmei Malmaison, a lua puste, și a veni la Palat pentru a sili pe Măria Ta să abdice.*

Domnitorul impresionat, nu atît de denunțare, cît de refuzul băiatului de a primi bani, îl invită a sta în odaia aghiotantului și dădu ordin ca să se cheme pe prefectul poliției și pe comandantul garnizoanei.

La opt ore, colonelul Alex. Zefkari, comandantul garnizoanei, și eu, eram introduși în cabinetul lui Vodă. Eu vorbisem cu băiatul denunțator care îmi repetase ceea ce spusese cu un ceas mai înainte.

— *Cum se mișcă în București, mă întrebă domnitorul, patru mii de oameni gata a se întruni la noapte pentru a se arunca asupra cazarmei Malmaison, fără ca poliția să simfă ceva? Și întorcîndu-se către colonelul Zefkari, adăugă: Cum e păzită cazarma din care este a se lua așa ușor puste?*

Eu mărturisii lui Vodă Cuza că nu știu nimic, dar că acest început de revoluție mi se pare straniu. Aveau pozitive informațiuni că conspiratorii părăsiseră cu totul planul unei revoluțiuni.

Plecăi cu comandantul garnizoanei, vestind pe domnitor că voi reveni înainte de miezul nopții să-i raportez.

Las pe colonelul Zefkari, astăzi general, să spue, dacă o va crede necesar, ce a făcut în acea nefastă noapte și dacă a inspectat toate căzărmiile din Capitală. Dom-

** Este vorba de trasilvăneanul Gheorghe I. Dogărescu, colaborator al lui Cezar Bolliac; fusese trimis de poet să-l anunțe pe Cuza că se pregătea un complot împotriva sa — n.r.

nia sa avea poliția garnizoanei, eu aveam pe aceea a uliței. Mă voi mărgini a po-vesti lectorilor mei ce am făcut eu pînă în momentul arestării mele.

Politețea căpitanului Mălinescu

După ieșirea mea din Palat, m-am dus drept la Prefectură unde am dat ordin ca la zece ore tot personalul superior pus sub ordinele mele să se afle la poliție.

acea convorbire i-am reînnoit vecinica mea frică de asasinat, asigurîndu-l că o revoluțiune în București sau în țară este imposibilă. Parcă îl aud zicîndu-mi :

— *Nenorocită zi pentru revoluționari, dacă vor ataca Palatul în această noapte. Ei nu știu, se vede, că sînt astăzi păzit de dragii mei vinători.*

Batalionul de vînători era una din creațiunile lui Vodă Cuza, în armată.

Căpitanul Mălinescu m-a văzut suind scările Palatului și m-a însoțit pînă la trăsură, cînd am plecat pentru a merge acasă.

O vedere a Bucureștilor, într-o stampă de epocă

Pînă atunci am colindat mahalalele cele mai populate, unde am găsit liniștea cea mai mare. La zece ore m-am întors la poliție, unde mă așteptau toți comisarii și șefii de sergenți. Le-am comunicat tot ce aflasem de la tînărul denunțator și le-am recomandat a se mai întîlni cu mine în acea noapte pe la orele 11, căci aveam a vedea pe Vodă înainte de a mă întoarce acasă. Întîlnirile erau hotărîte la „Hugues”, [restaurant — n.r.], pe Piața Teatrului, pe Piața Palatului sau pe Piața Episcopiei.

Toate raporturile ce-mi soseau mă asigurau că Capitala era liniștită. A doua zi am aflat că în cazarmele nu domnea aceea liniște.

La 11 și jumătate am avut ultima întrevedere cu mult regretatul meu suveran. În

A doua zi am aflat motivul acestui act de politeță exagerată din partea căpitanului Mălinescu.

Văzîndu-mă intrînd la ora 11 și jumătate noaptea la Măria Sa, conspiratorii se îngroziră, crezînd că am venit să scot pe Vodă din Palat. Cînd am ieșit, îmi ridicasem gulerul mantalei, fiindcă ploua și era frig și căpitanul Mălinescu venise să se încredințeze dacă nu cumva domnitorul îmbrăcase mantaua și șapca mea cea albă.

Pe drum mă întîlnii cu unul din sergenți care îmi raportă că liniștea domnește pretutindeni dar că, spre mai bună precauțiune, a tăiat toate funiile de la clopotele bisericilor. În adevăr, a doua zi, nici la o biserică nu s-au putut trage clopotele pentru chemarea creștinilor la liturghie.

Ajuns acasă, la miezul nopții, dădui ordin birjarului meu să se afle la mine la șase ore dimineața, stătui mai bine de un ceas pe gînduri și, îmbrăcat, mă aruncai pe pat pentru a fi gata la orice întîmplare.

La două după miezul nopții, mă pomenii cu căpitanul Ipătescu, din Regimentul 7 de linie, comandat de colonelul Dimitrie Crețulescu, că intră în odaia mea cu 20 soldați. El mă deșteaptă și îmi zise:

— *D-le prefect! Din ordinul domnitorului sînteți arestat!*

Nu m-am putut opri de a-l întreba:

— *Ce vorbești? D-le căpitan! Eu am văzut pe domnitor acum cîteva ore.*

— *Vă repet: din ordinul lui Cuza Vodă, îmi răspunse căpitanul.*

Mă sculai îndată pentru a-l urma. Am fost dus la corpul de gardă de la Palat și pus sub paza unei santinele.

Trecind sub escortă pe Piața Teatrului, am văzut pe colonelul Nicolae Haralambie strigînd, dar în mijlocul zgomotului nu am putut auzi cuvintele rostite de el. A doua zi am aflat că întreba pe C. A. Rosetti: *Unde e poporul care promisesese că va veni să ia parte la răsturnarea lui Cuza Vodă?*

Acî sfîrșește rolul meu. Am fost silit să vorbesc de mine căci faptele sînt cel mai bun răspuns la toate clevețirile care mi s-au aruncat de 25 ani * [...]

Sub amenințarea a șapte pistoale

În momentul în care căpitanul Ipătescu îndeplinea ordinul colonelului D. Crețulescu, arestîndu-mă, șapte ofițeri inferiori intrau în odaia domnitorului și, cu revolverul în mînă, îl sileau să iscălească abdicarea sa.

Actul de abdicare scris de mai înainte, fu iscălit pe umerele căpitanului Lipoianu **. A doua zi, fiecare din acești eroi, salvatori ai patriei, se lăudau că pe umerile sale a iscălit tiranul (?) abdicarea sa [...]

După scălirea actului de abdicare, domnitorul se îmbracă repede și ieși din Palat. La scară aștepta o trăsură pe capra căreia se afla dl. Const. Ciocîrlan. Vodă Cuza se urcă în trăsură cu căpitanul Costiescu, și, în momentul plecării, auzind o împușcătură de pistol, întreabă pe temnicerul său Costiescu:

— *Ce însemnează acest foc?*

— *E un semnal, Măria Ta!*

În adevăr, maiorul Lecca, care aștepta în mijlocul Pieței Palatului, văzînd pe domnitorul plecat, dădu un foc care însemna că membrii guvernului provizor pot

* În lucrarea sa *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Editura Științifică, București, 1966, la p. 375, C. C. Giurescu — citind un ziar al vremii — face următoarea precizare: „Între timp, complotiștii puseseră la punct ultimele detalii ale acțiunii. Pentru a îndepărta orice bănuială, se organiză în casă la C.A. Rosetti o recepție care durează toată noaptea, luminile arzînd continuu, iar prefectul Poliției Capitalei, Beldiman, este antrenat la un joc de cărți și lăsat să câștige spre a i se distrage atenția — n.r.

** În lucrarea amintită, C. C. Giurescu menționează în această postură pe căpitanul Pilat — n.r.

veni să ia în posesiune Palatul domnesc.

Cuza Vodă fu condus la domiciliul d-lui Const. Ciocîrlan, în Piața Sf. Gheorghe, și Nicolae Golescu, Lascăr Catargiu și Nicolae Haralambie fură proclamați *locotenenți domnești* de către armata care umplea piața și împrejurimile Palatului.

Zic de armată, căci de popor nici nu putea fi vorba. Cu noaptea în cap, Bucureștii se pomeniră cu răsturnarea la care atît țara cît și Capitala nu luseră absolut nici o parte.

De aceea colonelul Haralambie, întîlnind pe C. A. Rosetti, pe Piața Teatrului, îi strigă cu amărăciune:

— *Unde ți-e poporul?*

Am stat arestat la corpul de gardă al Palatului aproape întreaga zi de 11 februarie. Timp de cîteva ore am asistat la cel mai dezagustător spectacol. Am văzut oameni care datorau pozițiunea lor lui Vodă Cuza, pe care, cu șapte sau opt zile înainte, îi auzisem jurînd domnitorului eternă credință și veșnică recunoștință, arătînd un entuziasm prefăcut și aruncînd pălăria lor în aer, ca semn de entuziasm; i-am auzit strigînd: *Jos Cuza! Trăiască guvernul provizor!*

Pe unul care nu era departe de fereastra odăii mele, l-am apostrofat cu violență, scuipîndu-l. A plecat rîzînd și făcîndu-mă nebul. Norocul lui că eram arestat.

Pe la 11 ore dimineața am avut fericea a vedea în curtea Palatului pe amicul meu Gh. Rîșcanu (prefect de Covurlui); l-am chemat și el mi-a spus că Vodă Cuza a fost dus la dl. Ciocîrlan, unde este arestat. Mai mult nu știa [...]

Pe la patru ore un ofițer a intrat la mine invitîndu-mă a-l urma. M-am dus cu el în Palat, unde m-am găsit în fața prințului Dimitrie Ghika, numit ministru de Interne, care cu multă amabilitate mi-a zis că, nefiind nici un motiv pentru a prelungi arestarea mea, eram liber.

Am coborît în fugă mare scările acestui Palat pe care de atunci nu le-am mai urcat, m-am suit într-o birjă și m-am dus drept la dl. Tylos, consulul general al Franciei; o surprindere mare mă aștepta acolo. Dl. Tylos văzuse pe Cuza Vodă.

Iată ce se petcuse:

Consulul general al Franciei, aflînd de abdicarea domnitorului, și mai ales de modul odios cu care i se smulsesse această abdicare, grație indiscrețiunii unui agent polițienesc, aflate casa unde era deținut Cuza Vodă. Dl. Tylos se duse la locuința d-lui Ciocîrlan, sui scările și ceru să vadă pe domnitor; santinele îi puse baioneta în piept, tăindu-i calea. Atunci consulul general începu a striga în gura mare că în calitate sa de reprezentant al suveranului Franciei, voeste numaidecît să vadă pe domnitorul României.

Temnicerul, căpitan Costiescu, auzind strigătele d-lui Tylos și temîndu-se de un scandal care ar face să se adune lumea

împrejurul casei, lăsa pe consulul general al Franciei să pătrundă în odaia unde se afla Vodă Cuza.

— *Luați brațul meu, îi zise el, și să mergem împreună la Cameră. Drapelul Franciei va proteja pe domnitorul României.*

— *Pentru nimic în lume, răspunse Cuza Vodă, nu voi consimți a urca încă odată treptele tronului. Îți mulțumesc, d-le consul, de amicala d-tale vizită, dar te rog înlesnește cit poți sarcina ce și-au luat locotenenții domnești, căci mă tem ca Unirea să nu fie compromisă.*

Acest dialog mi-a fost povestit de dl. Tyllos, câteva ore după ce părăsise pe domnitor. Bătrînul consul era foarte emoționat și nu găsea cuvinte destul de puternice pentru a exprima admirațiunea ce-i inspira înaltul patriotism și abnegațiunea lui Cuza Vodă.

Nicolae Haralambie : „Sint un trădător“

În acea zi pe la șase ore seara, Vodă Cuza a fost dus la Cotroceni unde i se pregătiseră două odăi. Locotenenții domnești se temeau a lăsa pe fostul domnitor în Capitală, cu toate că ei pretindeau că poporul l-a detronat și că prin voința poporului erau în capul țării.

Întorcîndu-mă acasă, am aflat purtarea nedemnă a deputaților și senatorilor, care

cu cinci săptămîni înainte (la 6 decembrie 1865) primiseră cu aclamațiuni mesajul de deschidere a Corpurilor legiuitoare, citit de domnitor.

Acești lachei au primit cu o slugarnică supunere locotenența domnească — cu ministerul numit de ea. Un singur deputat (să-i fie țărîna ușoară și memoria eternă) Nicu Catargiu, a protestat cu indignațiune contra insultelor ce deja se aruncau fostului domnitor.

Dar de ce să mă mir de purtarea acestor turme? N-am văzut oare în urmă pe un bărbat cult, cumnat al domnitorului, primind, citeva săptămîni după 11 februarie 1866, o funcțiune de la acei care detronaseră pe Cuza Vodă?

Tot în acel moment mi s-a povestit că colonelul Alex. Solomon, în fruntea regimentului său, refuzase să recunoască noua stare de lucruri stabilită într-un mod ilegal, și cu prețul onoarei armatei. Acest tip al militarului fără prihană care nu consideră jurămîntul ca un contract sinalagmatic*, nu a cedat decît în fața votului nedemnilor reprezentanți ai națiunii.

În mijlocul acestui nămol de turpitudini o veste îmbucurătoare îmi alinase durerea de care eram cuprins. Marea majoritate a corpului ofițeresc din București, nevoind a fi solidară cu scriboasa purtare a trădătorilor în uniformă, a protestat cu indignațiune și a înfierat pe militarii februaristi (așa au fost numiți trădătorii și cu aceea poreclă au rămas).

Mă întorsei acasă, sufletul îmi era plin de durere și amarăciune. Astăzi, după

* Care impune obligații reciproce — n.r.

Peste numai patru ani, unii dintre ei aveau să-și calce jurămîntul..

SEFII DE CORPURI AI ARMATEI ROMÂNE ÎN ANUL 1862

Obădă, Cucu, Lupășcu, Grețulescu, Florescu, Goleșcu, Rosiovanu, Păunescu, Gherghel, Șimon, Simănescu, Manu, Macedonski, Coșulescu.

douăzeci și cinci de ani, când mă gândesc la acea zi, mă mir că nu am înnebunit.

Un ofițer mă aștepta pentru a-mi destăinui că corpul ofițeresc din Capitală, care nu fusese amestecat în acel odios atentat, era hotărât a readuce pe domnitorul în Palat în orice loc el s-ar afla. Generalul Florescu și colonelul Solomon erau, mă asigură el, în capul acestei mișcări.

Nepuțin să controlez această veste, mulțumii ofițerului și căzui zdrobit de osteneală.

Dar, după plecarea lui, mă gândii mult la cele destăinuite de tânărul militar; ideea că o mișcare s-ar putea face pentru salvarea suveranului meu iubit, fără ca să iau parte la ea, mă tortura.

Eram hotărât a mă duce să aflu adevărul, când deodată se deschise ușa și văz intrând pe unul din locotenenții domnești.

Acest locotenent domnesc, care intrase pe neașteptate în odaia mea, era vechiul meu camarad de școală, *Nicolae Haralambie*.

— *Am fost înșelat! Sint un trădător!*, iată primele cuvinte rostite de el.

Și, într-adevăr, am adîncă convingere că *Nicolae Haralambie* a fost înșelat. I se promisese, precum am zis, dovezi (negru pe alb) că *Vodă Cuza* trădează țara, și după ce s-a deschis biroul detronatului domnitor, inamicii săi cei mai înverșunați nu au îndrăznit a da la lumină hîrțile găsite.

— De ce? — pentru că ele erau cea mai strălucită apărare și totodată cea mai flagrantă dezmințire aruncată calomniatorilor.

Cu toate defectele lui *Cuza Vodă*, cu toate greșelile ce el a putut comite, istoria imparțială va recunoaște desăvîrșita sa abnegațiune și patriotismul său cel mai luminat [...]

A doua zi (12 februarie 1866), întregul corp ofițeresc al garnizoanei București — care nu fusese amestecat la odiosul atentat săvîrșit cu 24 de ore înainte — grupat în jurul generalului Florescu și al colonelului Solomon, era hotărât să pătrundă cu forța în Palatul de la Cotroceni pentru a readuce pe *Cuza Vodă* în București.

Acest generos avînt era împărțit de ambii șefi.

Căpitanul Constantin Silion, secretar și amic al lui *Cuza Vodă*, fu trimis la Cotroceni pentru a obține consimțămîntul domnitorului, fără de care demersul hotărîtor ar fi fost o imprudență.

Silion plecă la Cotroceni, străbătu cu mare greutate în Palat, dar găsi pe *Cuza Vodă* nestrămutat în hotărîrea sa. Toate rugămintile fură zadarnice.

Cînd *Cuza Vodă* văzu pe Silion plîngînd la picioarele sale, îi zise:

— *Ce vrei? Să încep o nouă domnie în sine? Cum nu înțelegi că prezența mea pe tron nu mai e posibilă? Să iscălesc eu condamnarea la moarte a ofițerilor trădători? Aceasta nu o pot face. Nimenea nu mi-o poate pretinde. Spune ofițerilor, spune generalului Florescu și colonelului Solomon, spune la toți acei care s-au asociat la acest demers că le mulțumesc. Asigură-i pe toți de recunoștința mea. Gîndul meu și inima mea vor fi pururea cu ei.*

În acest moment dureros atît pentru *Cuza Vodă* cît și pentru căpitanul Silion, intră în odaie dl. Strambio, consulul general al Italiei, singurul membru al corpului consular care putu străbate în Palatul de la Cotroceni*.

Căpitanul Silion se întoarse în București cu răspunsul negativ al lui *Cuza Vodă* [...]

În zorul zilei de 13 februarie, *Cuza Vodă* plecă din Cotroceni și fu condus sub paza temnicerului — căpitanul Costiescu — pînă la Predeal, granița austro-română. După cîteva ore sosi la Brașov de unde se îndreptă direct spre Viena.

Moldovenii, în dragostea lor pentru domnitorul detronat, s-au mîguit vreo cinci zile cu speranța că *Cuza Vodă* va intra în Moldova pe la Mihăileni și-i pregăteau o entuziasmată primire. Bieții moldoveni! Ei uitaseră, se vede, că *Cuza Vodă* ținea mai mult la unirea țărilor surori, decît la o coroană pe care a considerat-o totdeauna ca un depozit sacru.

În adevăr, prezența lui *Cuza Vodă* în Moldova ar fi putut compromite Unirea.

Marele domn nu putea distruge opera sa.

Singura teamă a lui Cuza

Nu trecură multe zile și părăsii Bucureștii pentru a mă duce la Viena, unde aflasem că scumpul meu domnitor se instalase pentru mai multă vreme.

La Giurgiu mă aștepta o plăcută surpriză, deoarece dl. Strambio, consulul general al Italiei, pleca cu același vapor pe care imi opresim locul.

Am făcut această călătorie pînă la Baziaș cu dl. Strambio, care mi-a povestit amănuntele întrevederii lui *Cuza Vodă* cu credinciosul său prieten Silion.

— *Nimic mai mișcător!* imi zicea dl. Strambio. *Intrînd în odaia domnitorului, am găsit pe căpitanul Silion la picioarele prințului, plîngînd și rugîndu-l a reveni în București. După stăruințele căpitanului am unit rugămintile mele cu ale sale, însă nu am insistat, căci înțelegeam foarte bine că demnitatea lui Cuza Vodă nu-i permitea să accepte propunerea ce ni se făcuse. Timpul ce l-am petrecut în București, a adăugat consulul Italiei, mi-a permis a cunoaște bine pe Cuza Vodă,*

* Dîmpotrivă, C.C. Giurescu arată că vizitatorul a fost consulul Franței, Tyllös — n.r.

care a știut să-mi inspire o adâncă afecțiune. Astăzi am o mare admirațiune pentru fostul vostru domnitor. A putea urca iarbăși treptele unui tron; a putea să-ți răzbiți de niște trădători ingrați și a renunța fără regret la mulțumirea vendetei, nimic mai sublim!, nimic mai măreț! Orice greșeli ar fi comis principele Cuza purtarea sa, după complotul din 11 februarie, va rămâne în veci o aureolă frumoasă care va lumina amintirea sa.

În tot timpul acestei plăcute călătorii, nu am vorbit cu dl. Strambio decît de faptele mari săvîrșite sub domnia lui Cuza Vodă și de progresele dobîndite în acei șapte ani din urmă.

Ajun la Viena, am fost îndată primit de Cuza Vodă cu care am petrecut toată seara.

I-am povestit asupra odiosului atentat din noaptea de 10 spre 11 februarie mai multe amănunte pe care nu le cunoștea.

În tot timpul de trei ore ce am convorbit împreună, nu am auzit pe scumpul meu domnitor pronunțînd un cuvînt de minie sau de ură, sau chiar de muștrare contra conspiratorilor militari. Mi-a zis numai, vorbind de armată:

— Ai avut și tu, Beldimane, naivitatea de a crede în credința șefilor de regiment. Nu știe nimeni cîte stăruințe s-au întreprins pe lîngă mine pentru mutarea în garnizoana de la Iași a lui Crețulescu și a lui Haralambie. Nu am admis un moment ideea acestor mutări pe care le socoteam nedrepte. Cum le-ai fi putut admite?

Și cu o emoțiune ce nu o putea ascunde a adăugat:

— Dacă ai fi putut ieși liber din Palat, m-aș fi dus drept acasă la Haralambie.

Singura preocupare, singura frică ce cuprîndea pe mult regretatul meu suveran era periclitarea Unirii. El se temea ca partidul separatist din Iași (pe atunci existau încă separatiști) să nu provoace turburări pentru a rupe pactul încheiat la 1859, într-un mod definitiv la 1862. M-a însărcinat a spune numeroșilor săi amici din Moldova că, pentru a dovedi amicitie și devotament, le cere să combată cu înverșunare orice încercare de separatism [...]

Termin cu narațiunea mea. Conchid dar, și zic:

Astăzi, după 25 ani, este dovedit că răsturnarea de la 11 februarie 1866 n-a fost o mișcare națională, ci un complot

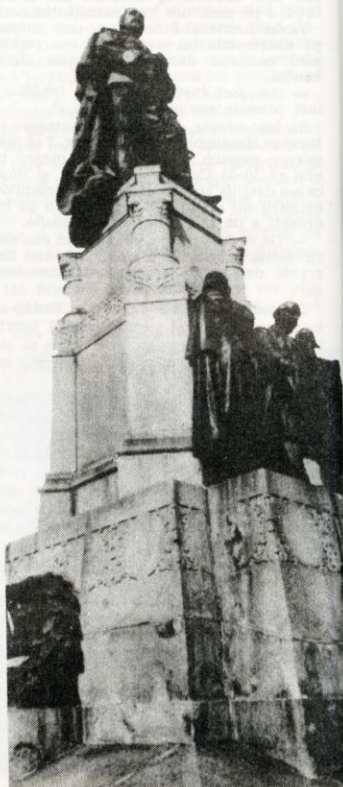
politic urzit în afară de națiune, de o mîină de politicieni.

Domnia nefastă a lui Carol I a dovedit că dinastia străină este antinațională și antidemocratică.

Țara a învățat la școala suferinții. Ea știe că reacțiunea nu există astăzi decît la Palat și la palatiști.

Ea își cunoaște dușmanul și va ști să-l doboare, nu prin comploturi și trădări infame, ci prin lupta deschisă, la lumina zilei [...]

Carol I a făcut totdeauna ce a voit, cînd interesul său sau un interes german a fost în joc.

Statuia lui Alexandru Ioan Cuza (Piața Unirii din Iași) este opera cunoscutului sculptor italian Romanelli și a fost inaugurată în mai 1912. Pe soclu M. Kogălniceanu, C. Negri și generalul Emanuel Florescu

Un editor italian în vizită la MAGAZIN ISTORIC

Cu prilejul unei recente vizite în țara noastră, Roberto Bonchio, directorul Editurii Riuniti, a avut amabilitatea să ne răspundă la câteva întrebări legate de activitatea casei editoriale pe care o conduce. Interlocutorul nostru, născut la Roma în anul 1924, și-a început activitatea editorială la vîrsta de 24 ani. Din vasta lui experiență în munca de editură și ziaristică relevăm activitatea sa în cadrul Comisiei de presă și propagandă a Comitetului Central al Partidului Comunist Italian, colaborarea la numeroase ziare și reviste, coordonarea lucrărilor Documente privind revoluția chineză (1951) și Istoria revoluțiilor secolului XX (1968).

Ne răspunde, așadar, Roberto Bonchio.

— Care este istoria fondării Casei editoriale Editori Riuniti din Roma, al cărei director sinteți ?

— Editura Riuniti a fost fondată în 1953 prin fuzionarea a două case editoriale ale Partidului Comunist Italian: Editura Rinascita, care se afirmase prin publicarea principalelor lucrări ale clasicii marxismului în Italia (o acțiune culturală și ideologică foarte importantă, traduceri tipărite în primele douăzeci de ani ai secolului avînd frecvente și serioase lacune) și Editura Cultura Socială, care încă din ilegalitate a publicat numeroase texte de literatură politică și documente asupra politicii partidului.

Noul obiectiv al casei editoriale a fost de a se afirma în viața editorială națională, de a pătrunde cu propria-i producție în toate straturile sociale, de a face cunoscute pozițiile marxismului — în Italia și peste hotare — nu numai pe tărîmul politicii, ci în confruntare cu diferite alte discipline științifice. În acest sens, credem că am adus o contribuție substanțială la „deprovincializarea” și „întinerirea” culturii italiene, prejudiciată de fascism, apelînd, pe tărîm politic, la personalități ca Antonio Labriola, Gramsci, Togliatti, pe cel filozofic — la Dello Volpe, Bamfi, Cerroni, pe cel istoric — la Ernesto Ragioneri, Giuliano Procacci, Emilio Sereni, Enzo Santarelli, în sfîrșit, pe tărîm economic — la Antonio Pesenti, Vicenzo Vitello. Pe de altă parte, ne revine meri-

tul de a fi făcut cunoscute, pentru prima dată, italienilor, operele complete ale lui Lenin, Gorki, Maiakovski, ale unor autori contemporani ca Tarlé, Lukacs, Althusser, Lange, Inpold, Kaleski, Dobbi Lusia, Landan.

Abordînd probleme dintre cele mai variate, casa noastră editorială acordă o importanță deosebită rubricii **Biblioteca de istorie**, condusă de Ernesto Ragioneri, în cadrul căreia apar numeroase lucrări de istoriografie italiană și străină. Printre autorii de peste hotare amintim, între alții, pe Rudé de Sara, care a scris special pentru Editori Riuniti o **Istorie a războiului civil spaniol**, inedită în Spania. Alături de aceste lucrări, în aceeași rubrică apar și mari opere ilustrate : o monumentală **Istorie a revoluțiilor secolului XX**, la care au colaborat istorici italieni și străini, și **Istoria Rezistenței italiene**, de Pietro Secchia și Filippo Frasatti, din care ați publicat un fragment în revista **Magazin istoric**.

— Care este ecoul producției dv. editoriale în Italia ?

— În primul rînd faptul că producția noastră a știut să țîstige, în confruntare cu alte case editoriale naționale, un loc important. Astăzi, Editori Riuniti are o activitate înfloritoare, editînd anual două milioane de volume și asigurînd aproximativ 30 la sută din producția națională de carte. Publicul nostru este, desigur, foarte variat. Predomină muncitorii, mili-

tanții stîngii, studenții, în general tinerii. În școală — care în Italia se îndreaptă tot mai mult, în ciuda tuturor dificultăților, spre o școală de masă — Editori Riuniti a obținut în ultimii ani succesele cele mai semnificative, cărțile noastre fiind citite și studiate în special în licee și în universități; cu începere din anul viitor vom trece de la o producție extrașcolară, la o producție de școală propriuzisă.

Un mare ecou în rîndul publicului italian l-au avut două ample acțiuni editoriale: una, dusă pînă la capăt, a **Operele complete** ale lui V. I. Lenin, în 45 volume, alta, începută, privind **Operele complete** ale lui Marx și Engels (prima ediție integrală care apare în Europa Occidentală).

De asemenea, sîntem pe cale de a realiza publicarea operelor lui Palmiro Togliatti (primele două volume au și apărut). Cu acest prilej vor fi scoase la lumină numeroase documente inedite. Lucrarea, coordonată de Ernesto Ragioneri, prezintă un interes deosebit pentru istoria recentă a mișcării muncitorești din Italia; mai mult decît atît, ea are o importanță internațională, făcînd posibilă cunoașterea mai amplă a orientării noastre fundamentale, înțelegerea mai clară a liniei politice a Partidului Comunist Italian.

— Care este atitudinea cititorului italian față de producția editorială românească tipărită în Italia?

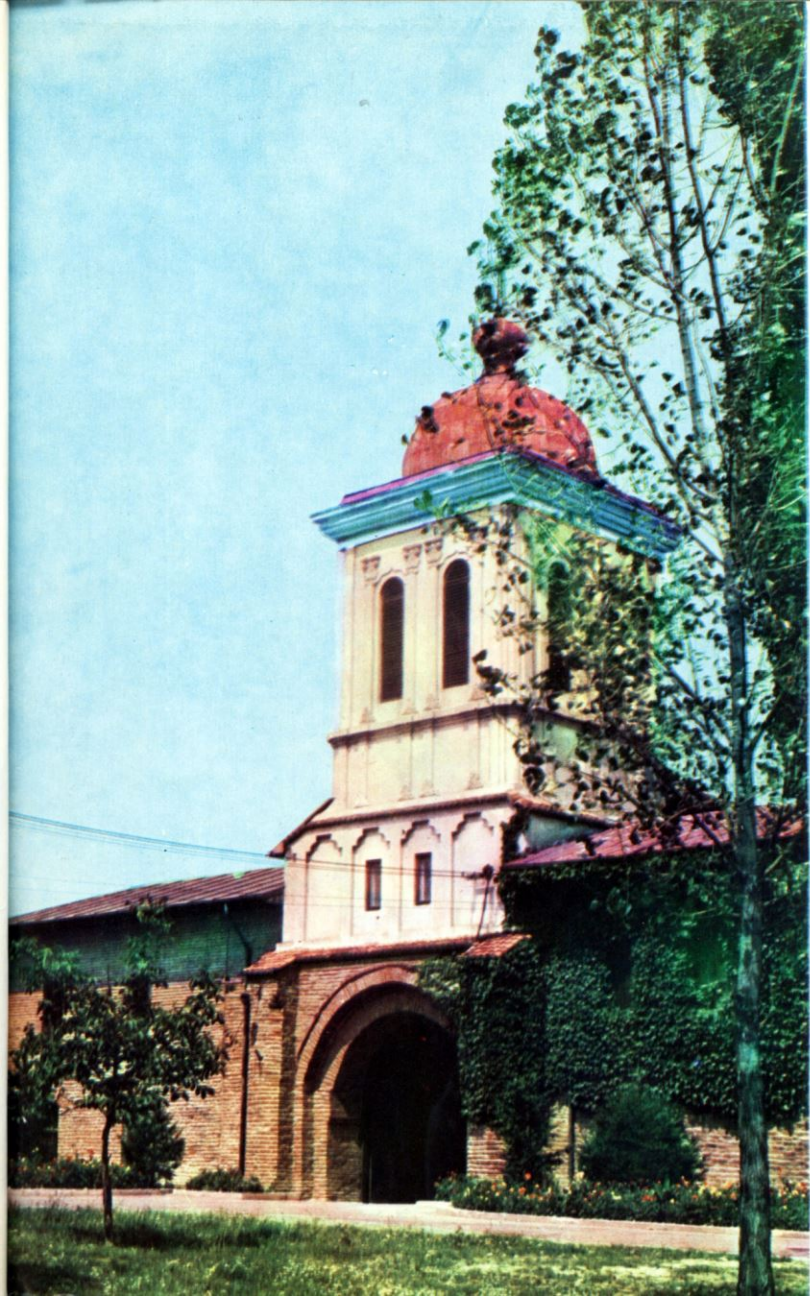
— La noi, cartea românească este încă — și pe nedrept — puțin cunoscută. Dacă literatura clasică română — de la Eminescu la Caragiale, de la Creangă la Rebreanu — are o meritată faimă, cartea românească contemporană abia începe a se afirma, dar, subliniem, are perspective foarte bune. Deși nu au apărut la Editori Riuniti, ci la Edizioni del Calendario, cele două volume de **Scrieri alese** ale lui Nicolae Ceaușescu, spre exemplu, au permis cititorilor italieni cunoașterea directă, din sursa cea mai autorizată, a liniei politice de excepțional interes în construcția socialismului contemporan pe care o promovează Partidul Comunist Român. La rîndul ei, casa noastră editorială a publicat lucrări de Zaharia Stancu, Mihail Sadoveanu, Titus Popovici; **Istoria poporului Român** a ajuns, în cîteva luni, la cea de-a doua ediție.

Casa Editori Riuniti va continua și în viitor, această rodnică activitate. Sîntem convinși că o mai bună cunoaștere a istoriei României, a culturii sale și a problemelor ei actuale va contribui la întărirea tradiționalelor legături de prietenie între țările noastre.

Interviu consemnat de Maria COVACI

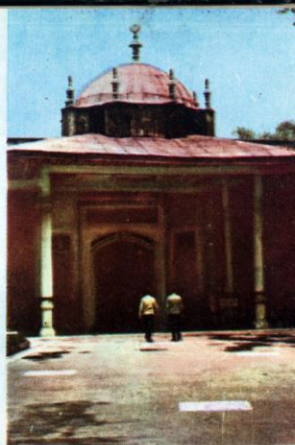
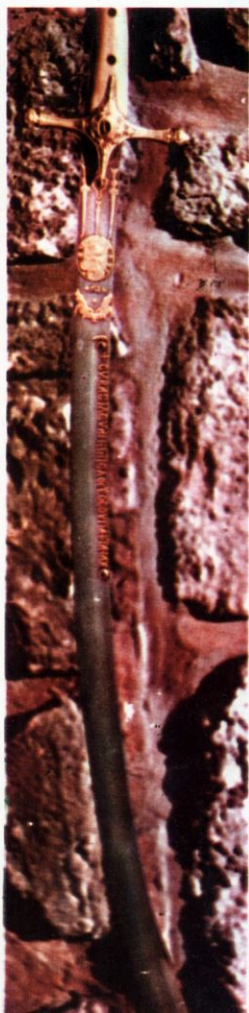
PLANȘELE NOASTRE

- ① Mănăstirea Plumbuita era, în sec. XVI, un important lăcaș de cultură românească (**Cînd s-a tipărit prima carte bucureșteană?**, p. 46)
- ② Cel mai important muzeu al Istanbulului — Topkapî, (planșa III sus) păstrează pe
- ③ lîngă multe dovezi ale istoriei și artei turcești, precum această miniatură din sec. XVIII (planșa II) și multe obiecte amintind de istoria țării noastre: (planșa III) săbiile românești din secția de istorie a muzeului (**Istanbul: eterne valori ale trecutului**, p. 66)
- ④ Un vechi palat în stil baroc adăpostește bogate și semnificative mărturii istorice (**Muzeul Țării Crișurilor la un veac de la înființare**, p. 82)

کوفی

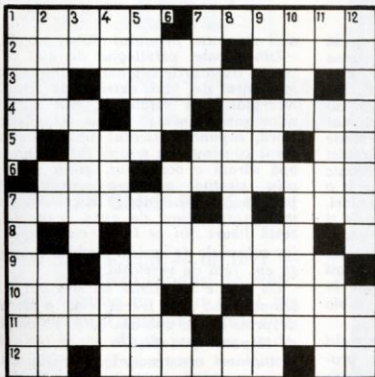

ENIGMISTICĂ

CETATEA LUI BUCUR

ORIZONTAL : 1) „...domnească”, aflată în fața fostei băi a Mitropoliei, pe malul stîng al Dimboviței. — Palatul construit în 1776, ca reședință pentru înalții demnitari ai Porții la București. 2) Lord și scriitor englez, care, în sec. XVIII, a descris viața de la Curtea domnească. — Sub domnia lui, orașul București a devenit capitala statului național român. 3) Neon. — Cunoscută grădina de vară, cu spectacole apreciate de bucureștenii de altădată. 4) Riu în Austria, afluent al Innului. — Notă muzicală. — Dimbovița, Dimboicioara, Bucureștioara, Colentina... 5) Vreme urită. — Acesta (pop.). — Ana Tomescu. 6) Incendiu, cum bîntuiau multe în vechii București. — Formă de organizare a meșteșugarilor. 7) Subordonați. — Țesătură fină de mătase. 8) „Curtea veche”, „Curtea arsă”, „Curtea nouă” etc. 9) Curse ! — Și-a legat numele de Regulamentul Organic și de o arăteră a Capitalei. 10) Legendarul cioban, „nașul” orașului. — Prăjină ce se pune pe căia de fier în Oltenia. 11) Cunoscut lăcaș de cultură, construit în 1888. — Camera superioară a Parlamentului burghez. 12) Negăție. — Gazdă a diferitelor manifestări culturale-artistice. — A oferit.

VERTICAL : 1) Han celebru, construit în 1808. — Domn din familia Cantacuzino, inițiatorul celui dintâi mare hotel din București. 2) Bucur, de pildă... — Florea Udrescu. — Familie boierească în al cărei palat funcționează Muzeul de Istorie al Municipiului. 3) 1459. — Locuri joase și insalubre din orașul de altădată. — Întrebare. 4) Republica Socialistă România. — Vechi monedă franceză. — Orașel în Austria. 5) Materie primă pentru instrumentele de suflat. — Mănăstire din vechiul București, dărîmată și re construită doar ca simplă biserică. 6) Reflexiv. — Unul din cei șapte înțelepți ai Greciei antice (sec. VI î.e.n.). — În capul uliței ! — 7) Sursă de lumină. — În țarină ! — Monument închinat memoriei ostașilor geniuști din primul război mondial (ne-art.). 8) Uzină militară. — Seleniu. 9) Pană. — Fir. — Domnul care a emis primul act oficial cu mențiunea orașului București. 10) Voievod al Moldovei

(1634-1653), care a încercat să înscăuneze pe fiul său în Țara Românească. — Și un mare domn moldovean, care, în lupta împotriva invaziilor otomane, a ocupat de mai multe ori „cetatea Dimboviței”. 11) Ion Zaharia. — Fiica lui vodă Caragea inițiativa primului teatru românesc la Cîșmeaș Roșie. — I s-au opus cu îndrăzneală, în septembrie 1848, masele populare și pompierii din Dealul Spirei. 12) Oraș de reședință. — A rămîne în repaus.

I. PĂTRAȘCU

SOLUȚIILE CAREULUI DIN Nr. 9

■ Furtunile Atlanticului împotriva monumentului viking

Piatra de temelie a lăcașului a fost pusă în 1137, povestește cronică, „din porunca preaputernicului stăpîn al acestor meleaguri, măritul și temutul Rongvald". Biserica trebuia să imortalizeze memoria lui Magnus, unchiul ctitorului proclamat „martir al credinței", deși își pierduse viața într-o încăierare care nu avea nici în clin nici în mînecă cu religia. Nimic nu putea fi mai banal, pe atunci, decît o asemenea ciocnire între nobilii seniori, mai ales cînd erau vikingi, ca Magnus și Rongvald. Chiar dacă își părăsiseră Scandinavia natală, stabilindu-se pe litoralul Scoției și pe insulele din apropiere, aprigii războinici ai Nordului rămîneau tuși la mînie, gata în orice clipă să tragă sabia din teacă.

În ciuda energiei sale, însă, Rongvald nu a izbutit să-și ducă la îndeplinire proiectul. Construcția Catedralei Sf. Magnus din actualul oraș Kirkwall (Insula Orkney) a necesitat nu mai puțin de trei secole. Arhitectura ei, o fericită îmbinare a stilurilor romanice și gotice, se caracterizează prin folosirea gresiei roșii pe o scară rar întâlnită la acea epocă.

Considerat actualmente drept cel mai important monument viking de pe teritoriul Marii Britanii, catedrala nu și-a păstrat, de-a lungul întregii sale existențe, destinația care îi fusese hărăzită. Dăruită în 1486 primăriei din Kirkwall de către Jacob III, regele Scoției, ea a servit, rînd pe rînd, drept temniță, grajd, atelier de tipărire sau antrepozit pentru pînze de corăbii. Între zidurile sale, un neînduplecat tribunal a judecat și osîndit zeci și zeci de femei, acuzate de vrăjitorie. Abia la începutul secolului XIX, clădirea și-a recăpătat vechea menire.

Spre deosebire de alte opere arhitectonice ale evului mediu, cărora repetatele și masivele restaurări le-au alterat enorm din înfățișarea inițială, Catedrala Sf. Magnus arată și astăzi aproape la fel ca în sec. XV, atunci cînd schelele zidarilor au fost în sfîrșit demontate. Singura excepție o formează dispariția frescelor interioare, o dată cu înlocuirea tencuielii, în

anii dinaintea primului război mondial.

Din păcate, privilegiul de a-și fi conservat trăsăturile originale se dovedește în momentul de față extrem de costisitor. Necruțătoarele rafale de vînt ale furtunilor care bîntuie iarna Atlanticul de Nord, supunînd uscatul unui bombardament continuu cu stropii infinitesimale de apă sărată a oceanului, și-au făcut din plin simțită acțiunea corosivă. Corpul principal al construcției se apleacă tot mai mult spre latura de apus, arcadele prezintă fisuri din ce în ce mai pronunțate, iar coloanele de sprijin deviază cu aproape 20 cm față de verticală.

De aceste simptome nu și-a dat nimeni seama, pînă anul trecut, cînd o piatră s-a desprins de pe una din bolți, zdrăbindu-se de lespezile podului. Un grup de arhitecți și ingineri constructori din Glasgow au supus atunci catedrala unui amănunțit examen, ajungînd la concluzia că dacă nu se vor lua măsuri urgente, toată aripa de apus a clădirii se va năruî în cel mult cinci ani. S-a recomandat, în primul rînd, injectarea cu beton a coloanelor subrezite și consolidarea cu centuri de oțel a zidurilor amenințate cu prăbușirea. Într-o a doua etapă, ar urma să se înlocuiască, piatră cu piatră, întreaga fațadă a bisericii.

Data fiind modestia resurselor locale (Kirkwall are doar 4 600 locuitori, în majoritate pescari și marinari, care trudes din greu pentru a-și agonisi traiul), primăria a apelat la sprijinul autorităților centrale. Dar de la Londra s-a primit răspuns că lucrările de restaurare nu vor putea beneficia de nici o subvenție guvernamentală.

În disperare de cauză, un comitet cetățenesc, format ad-hoc, a deschis o listă de subscripție. Mai toate familiile din Kirkwall au făcut donații, fiecare pe măsura mijloacelor sale. Tot ce s-a reușit pînă acum a fost strîngerea unei sume de aproximativ 4 000 lire sterline. Iar pentru salvarea catedralei sînt necesare cel puțin 300 000 lire sterline!

Doina MOTAS

Așa vă place istoria?

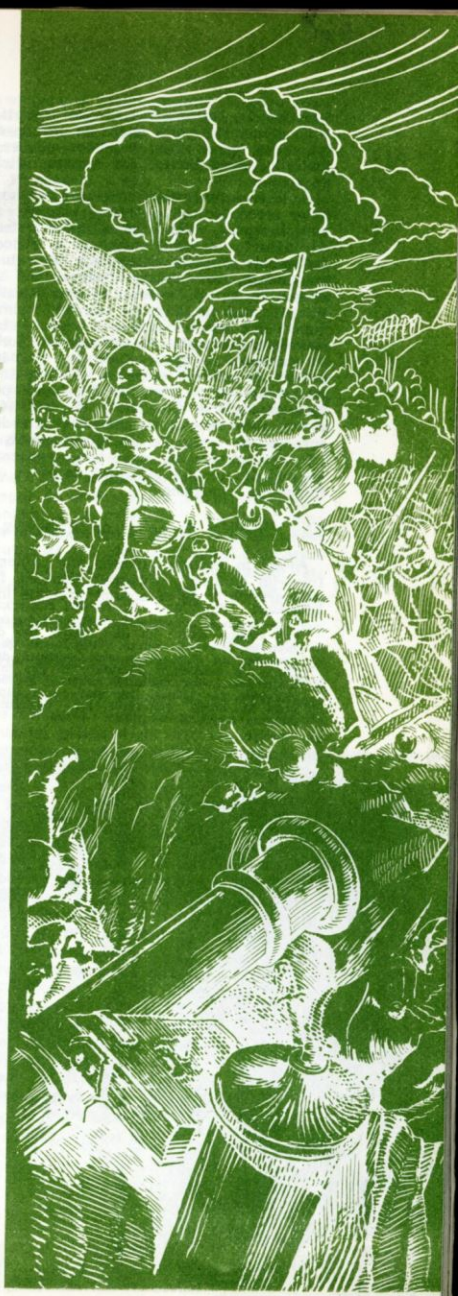
ASEDIUL FAMAGUSTEI

MARC' ANTONIO BRAGADIN

Vreme de zece luni — în 1571 — o mină de venețieni conduși de Marc' Antonio Bragadin au ținut piept armatei otomane. Urmașul acestui condotier — care, după cum se vede, poartă exact același nume — evocă, după patru sute de ani, sfârșitul crunt pe care turcii l-au hărăzit strămoșului său.

Căpitanul Roberto Malvezzi coborî în goană scările spre subterana cea mai adîncă a fortului Rivellino. Bubuitul tunurilor zguduia zidurile. Se auzeau răcnete de combatanților, trosnetul neîntrerupt al împușcăturilor. Pe platoul din fața fortăreței, turcii cuceriseră tranșeele sâpate de venețieni și erau gata să-i înfrîngă. Malvezzi alergă spre ultima galerie, unde, orbit de molozul ce curgea de pe pereți, găsi pe pipăite butoaiele cu praf de pușcă și capătul fitilului pe care, împreună cu colonelul Alvise Martinengo, îl pregătise pentru cazul cînd s-ar fi ajuns la o situație disperată. Mîinile îi tremurau; pierdu clipe prețioase. Apoi, hotărîndu-se brusc, Malvezzi tăie din fitil, lăsînd doar un capăt foarte scurt, și îl aprinse. Privi o clipă flăcăruia șerpuitoare, apoi se năpusti în sus, pe scări, ca să iasă la loc deschis.

După cîteva secunde, pulberea explodă, și din adîncul fortului Rivellino țîșni cu bubuit vulcanic un potop de bolovani și bulgări de pămînt. Combatanții fură aruncați în aer, iar fortăreața zguduită și dislocată de explozie se scufundă într-o surpătură care țîrî de-a valma turci și

venețieni*, îngropându-i vii sau morți. Abia atunci, sub norul imens de praf care întunecase cerul, valul impetuos al asediatorilor dădu înapoi. Era amiaza zilei de 9 iulie 1571.

În tăcerea de moarte care se așternu după aceea, puținii apărători scăpați cu viață începură, vlăguți, să se adune dintre dărîmături; numărul morților se ridica de ambele părți la câteva mii. Colonelul Martinengo, care dăduse ordinul de a arunca în aer pulberăria fortului Rivellino, îl căută în zadar pe Malvezzi: abia după patru secole, săpăturile făcute în ruinele fortificațiilor din Famagusta, portul principal al Insulei Cipru, au scos la lumină groaznicul mormînt al unui îngropat de viu: o porțiune de galerie pe care explozia și veacurile o lăsaseră neatinsă, fiind blocată la ambele capete de surparea de teren. Pe jos zăceau rămășițele descompuse ale unui trup omenesc, un inel de aur și o cataramă de ofițer al Republicii venețiene...

Un destin tragic și glorios

Ajuns în culmea uriașei sale puteri, Imperiul otoman „poruncise” Veneției, în februarie 1570, pe baza unor prețente in-

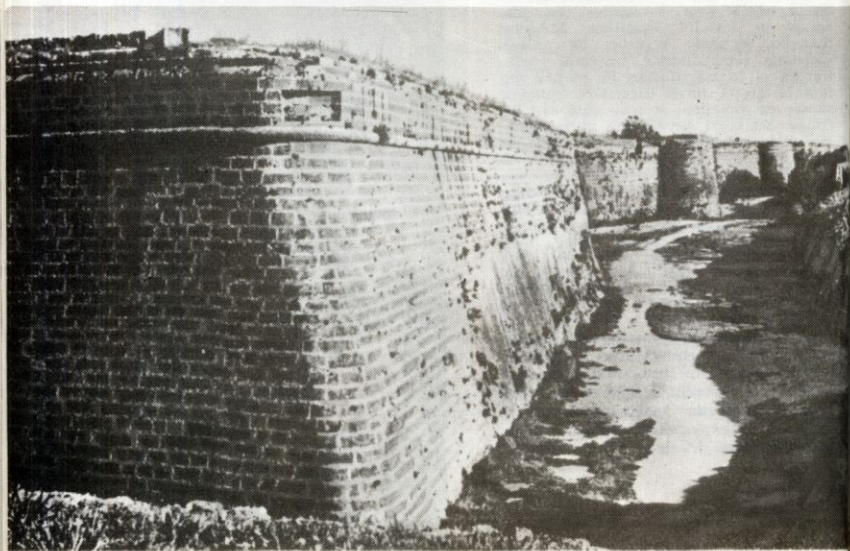
* Le spunem „venețieni” pentru că luptau sub steagul leului lui San Marco, dar de fapt, ca întreaga armată a Republicii, garnizoana din Famagusta era alcătuită din trupe de mercenari, recrutate în cea mai mare parte din regiunile centrale și meridionale ale Italiei, întocmai ca și căpitani și însuși generalul lor, peruginul Astorre Baglioni — n.d.

sidioase, să-i predea Insula Cipru, ultimul teritoriu din Levant** rămas în posesia europenilor. Răspunsul negativ al Republicii dogilor a dat naștere războiului ce avea să se încheie cu celebra bătălie de la Lepanto, cea mai dramatică dintre nenumeratele lupte susținute pînă atunci de Veneția pentru a zăgăzui impetuoasa invazie otomană spre Europa și Marea Mediterană.

Imensa armată turcească a început, la 1 iulie, operațiile de debarcare pe tărîmul lipsit de apărare dintre Larnaca și Limasol. Capitala insulei, Nicosia, bine întărită, a fost cucerită după două luni de lupte. Turcii i-au exterminat pe apărătorii rămași în viață și, o dată cu ei, și populația civilă: 20 000 victime. În fața acestei pilde înfricoșătoare, Kirenia, unul dintre cele două bastioane maritime ale Ciprului, a nesocotit ordinele primite, predîndu-se dușmanului fără luptă. Venețienii mai rămăseseră doar cu Famagusta. Era limpede pentru toți că — dacă nu primea imediat ajutoare — o aștepta o moarte sigură. Turcii au împresurat-o cu trupe tot mai numeroase, care au ajuns, treptat, la 200 000 oameni, în timp ce garnizoana venețiană număra abia 7 000.

** Coastele răsăritene ale Mării Mediterane — n.r.

La adăpostul unor fortificații foarte puternice...

... conduși de un viteaz căpitan venețian, pe nume Marc' Antonio Bragadin...

Guvernul venețian a izbutit să încheie o alianță cu Spania, Statul Papal și alte câteva stătuțe italiene. Flota navală a acestei „Ligi” s-a întrunit la Suda, port în Insula Creta — pe atunci tot posesiune venețiană — la începutul lui august, pentru a porni către Cipru. Dar alianța era mai mult formală decât reală, căci spaniolii năzuiau să pună ei stăpânire pe Mediterana, lăsându-i mai întâi pe turci și venețieni să-și vlăguiască reciproc forțele. De aceea, după îndelungate discuții între comandanți, flota aliată a pornit spre Famagusta abia la 20 septembrie 1570, iar la jumătatea drumului, comandantul navelor spaniole, sub pretext că anotimpul era prea înaintat, s-a întors în patrie pentru a aștepta trecerea iernii. Ceilalți i-au urmat exemplul, aminând operațiile pentru primăvara următoare. Îndată după întoarcere, Girolamo Zane, care comanda flota venețiană, a fost destituit, dar, pentru moment, Famagusta a fost lăsată în voia soartei, cu toate că guvernul venețian continua să îndemne cetatea la rezistență, făgăduindu-i solemn ajutoare grabnice și îndestulătoare.

Între timp, turcii, care strânseseră încercuirea cetății pînă la distanța unei bătaii de tun, au trecut la asediul propriu-zis, începînd să bombardeze pozițiile

venețiene și incinta locuită de populație; atacanții erau convinși că Famagusta, deși respinsese de două ori somațiile de a se preda, va cădea în scurt timp, fie prin forța armelor, fie prin înfometare.

Famagusta acelor timpuri — prosper centru comercial al Levantului — fusese construită cu trei secole înainte de venirea cruciaților francezi*; era bogată în palate și biserici clădite în cel mai pur stil gotic, pe care venețienii s-au grăbit să le apere de bombardamente cu traverse de susținere și parapete din saci de nisip. Pe zidurile de fortificație ale orașului erau aliniate peste cinci sute de tunuri de diverse calibre, dar inamicul amplasase cam de trei ori mai multe pe colinele ce împrejmuesc cetatea. În plus, turcii se pregăteau să folosească o cantitate de exploziv fără precedent, depășită ulterior doar în ultimele războaie mondiale.

Fortificațiile Famaguste, reconstruite de celebrul arhitect al timpului, Sammicheli, erau rodul celor mai înaintate concepții de artă militară. Perimetrul dreptunghiular al zidurilor exterioare, lung de aproape 4 km, și întărit sus cu metereze puternice, includea zece turnuri de apărare și avea în vîrf platforme de pămînt late pînă la 30 metri; pe ele se înălțau numeroase redute și bastioane. Îndărătul acestor ziduri, se aflau vreo zece forturi numite „cavaleri”, de la înălțimea cărora erau supravegheate marea și cîmpia înconjurătoare; pe dinăfară, zidurile erau înconjurate de un șanț lat și adînc, legat de tranșeele avanposturilor. În sfîrșit, punctul principal de atac era apărat de impunătorul și masivul fort Andruzzi, în fața căruia se afla, mai scund, fortul Rivellino.

Inamicul dispunea, la rîndul său, de o armată cu mari resurse, condusă cu multă energie și pricepere de însuși Mustafa pașa, șeful suprem al oștirilor sultanului, hotărît să facă din cucerirea „invincibilei” Famagusta cea mai strălucită dintre victoriile sale. Existau, așadar, toate premisele pentru o luptă îndrîjită, mai cu seamă că și Veneția își alesese bine „căpitanul general” (guvernatorul, cum i-am zice astăzi), căruia îi era încredințată toată puterea militară și civilă de pe teritoriul oriental al Ciprului, deci și în Famagusta. Cobora dintr-o familie străveche și renumită încă de la începuturile Veneției și avea să intre în istorie printr-un destin deosebit, tragic și totodată glorios. Se numea Marc' Antonio Bragadin.

* Sub conducerea francezului Guy de Lusignan, Insula Cipru a devenit regat în anul 1191; trei secole mai tîrziu a trecut în posesia Veneției (1489) — n.r.

170 000 salve de artilerie

În timpul iernii, pe cînd Mustafa încerca zi de zi rezistența fortificațiilor venețiene, iar cetatea își consuma treptat proviziile, mici ambarcații rapide plecate din Suda răzbeau prin barcajul naval, continuînd să aducă din partea guvernului venețian mesaje ce reînnoiau făgăduiele de ajutor și îndemnul la rezistență. Bragadin a făcut toate pregătirile necesare pentru o apărare îndelungată, convingînd atît garnizoana cît și populația să lupte pînă la capăt.

La 24 ianuarie 1571 a sosit pe neașteptate de la Suda un mic detașament de soldați, condus din proprie inițiativă de colonelul Martinengo. Asediații au fost fericiți, deși ajutorul era neînsemnat față de nevoile reale și de marile rezerve de trupe și armament care stăteau degeaba în Creta. Mărinimosul voluntar i-a dezvăluit lui Bragadin faptul că, în ciuda ordinelor date de guvern, șefii militari venețieni — Sebastiano Veniero, conducătorul flotei, și Sforza Pallavicino, conducătorul armatei — se opuneau în toate felurile trimiterii de întăriri la Famagusta, nevrînd să înfrunte nici un risc pentru a-i ajuta pe asediați. Această destăinuire gravă n-a zdruncinat totuși fermitatea guvernatorului, rămas la convingerea că patria-mamă n-avea să-l părăsească.

... locuitorii Famagustei s-au apărut cu dispoziție, ajutați și de femei, și de bătrîni

Cum flota venețiană nu se clintea din Insula Corfu, în cursul lunilor martie și aprilie numeroase convoaie de vase turcești au putut transporta nestingherite zeci de mii de oșteni și armament de tot felul (printre care cîteva bombarde uriașe). După aceasta, Mustafa, plictisit să tot aștepte capitularea Famagustei prin înfometare, a hotărît să treacă la ofensivă, convins că va cuceri cetatea în cîteva zile. Așadar, în zorii zilei de 19 mai, 1500 tunuri turcești au deschis focul, dezlănțuind un bombardament de o forță nemaipomenită, care a durat 72 zile, fără întrerupere, totalizînd 170 000 salve.

Populația terorizată din Famagusta s-a refugiat în fortificațiile militare, îngreunînd situația și așa dificilă a combatanților; noaptea, cînd bombardamentul slăbea, civilii (inclusiv femeile și copiii) ajutau cu curaj la astuparea breșelor, la săpatul tranșelor și la consolidarea posturilor de artilerie. Între timp, frumoasele clădiri, bisericile gotice și fastuoasele palate ardeau și se năruiau iremediabil.

Pe de altă parte, cu prețul a mii de morți, turcii au umplut porțiuni din șant cu rampe de pămînt care se înălțau pînă la meterezele fortărețelor, dezlănțuind asalturi din ce în ce mai violente pentru

a pătrunde în cetate. Dar Bragadin izbutea să mențină treaz în sufletele oamenilor săi curajul, în ciuda oboselii, a speranțelor înșelate și a lipsurilor crâncene. Asediații au continuat să respingă fiecare asalt, aducând inamicului pierderi singeroase.

Mustafa pașa a trecut la folosirea minei. Săpând galerii pe sub șanțul din jurul zidurilor, otomanii au ajuns până la temelia forturilor, pe care au minat-o cu mari cantități de explozibil. Porțiuni întregi din pozițiile de apărare au sărit pe neașteptate în aer, sub picioarele venețienilor; turcii s-au năpustit imediat printre dărâmături, atacând sălbatic în valuri succesive.

Cele 5 000 salve de tun care s-au abătut asupra Famagustei în cursul zilei de 8 iulie au prevestit apropierea unui atac general: într-adevăr, el a fost declanșat de Mustafa a doua zi, asaltul concentrându-se asupra breșelor produse cu câteva zile înainte la Rivellino și Arsenal. Năvala turcilor a fost oprită, dar pentru a-i împiedica să treacă dincolo de Rivellino, a trebuit — după cum am văzut — să se arunce în aer întregul fort, sacrificând, o dată cu căpitanul Malvezzi, aproape 300 soldați venețieni.

Răzvrătire în consiliu

Famagusta ajunsese la limita puterilor. Îi rămăseseră mai puțin de 2 000 soldați, majoritatea răniți sau bolnavi și cu toții slăbiți de luptă și foame. Cîtva timp.

isprăvindu-se rezervele de alimente, civilii și militarii au primit doar o rație de pline neagră și de apă tulbure amestecată cu câteva picături de oțet. Încă din primele zile ale lui iulie a devenit limpede pentru toți că nu mai exista nici o speranță. Deprimarea a luat proporții, mai ales după ce s-a dovedit că vestea potrivit căreia flota Ligii ajunsese în apele Ciprului era o minciună amarnică. În realitate, forțele navale venețiene, împreună cu galerele pontificale și ale altor aliați, se transferaseră la Messina, așteptînd cu pasivitate flota spaniolă care avea să sosească, însă, abia la sfîrșitul lui august. Din ordinul lui Sebastiano Veniero, un convoi cu trupe și provizii, trimis în sfîrșit de guvernul venețian către Famagusta, a fost abătut din drum în timpul escalei la Suda. Famagusta a fost, așadar, definitiv abandonată.

La 14 iulie a fost respins un nou asalt și mai îndrîjit asupra fortului Rivellino, dar populația, ajunsă la capătul răbdării, a început să ceară predarea cetății. La 19 iulie Bragadin a întocmit ultimul raport către guvernul Republicii, arătînd situația. A scris apoi ultima scrisoare familiei sale, conștient de iminenta sacrificare a Famagustei și a propriei lui vieți.

Dar cînd din fastuoasele palate și biserici n-au rămas decît jalnice ruine, s-au predat...

În seara zilei de 29 iulie, zeci de mii de turci au dezlănțuit un atac general, care a durat 48 ore fără oprire. Dar, lucru de necrezut: asediații — infometăți, zdrențuiți și rămași aproape fără muniții — au izbutit să stăvilească impetuoasa maree a trupelor sultanului. În aceeași noapte de 31 iulie, Mustafa a pus să se arunce în aer întregul bastion al Arsenalului și o bună parte din zidurile înconjurătoare. Toți luptătorii venețieni din acel sector au fost înghițiți de uriașa surpare; ceilalți, veniți în fugă, prin beznă, peste dărâmături, și bătându-se „nu ca oamenii, ci ca uriași!” — cum i-a scris apoi

de onorabile și generoase: crutarea vieții și a bunurilor tuturor asediaților, fără deosebire, onoruri militare și transportarea lor la Suda.

La 1 august 1571, un sol a adus în cetate propunerile turcilor. Bragadin a regretat că trimisul turc fusese lăsat să intre și n-a vrut nici măcar să se uite la documentul adus. Dar generalul Baglioni l-a avertizat fără înconjur că, după ultima bătălie, mai rămăseseră muniții doar pentru o singură zi de luptă, și numai șapte sute de soldați, inclusiv răniții. În consecință, generalul i-a solicitat guvernatorului să convoace

Mustafa suveranului său — au respins încă o dată invazia inamicului. În zorii zilei de 1 august, turcii s-au retras vlăguți, lăsând cimpul de luptă acoperit cu morți. Pentru prima oară după șaptezeci și două de zile, tunurile lor au amuțit. În tăcerea de necrezut care s-a așternut asupra cetății, venețienii au rămas uluiți: cîștigaseră și bătălia aceasta.

În tabăra vrăjmașă, Mustafa, îngrijorat de neverosimila înfringere și gravele pierderi suferite, departe de a-și închipui condițiile grele în care se aflau apărătorii, s-a gândit să le ofere condiții excepțional

... nebănindu-și la ce înfrîntor supliciu avea să fie supus Bragadin

oțierii, magistrații, episcopul și fruntașii populației pentru a li se cere părerea.

În consiliul care a avut loc, Martinengo și alți cîțiva oțieri au declarat că era mai bine să piară într-o luptă pe viață și pe moarte, deoarece — mai mult ca sigur — turcii aveau să încalce pactul; dar marea majoritate a celor convocați, în frunte cu

Baglioni, s-au pronunțat împotriva, susținând că în acele împrejurări, în care Famagusta fusese abandonată de patriamamă, aveau datorită să salveze măcar populația și pe soldații rămași în viață. Această majoritate aproape răzvrătită a frint, în sfârșit, tenacitatea de fier cu care Bragadin purtase războiul vreme de un an : de altfel, viteazul comandant nici nu mai dispunea de mijloace pentru a impune o altă hotărâre. El personal n-a vrut să se plece în fața dușmanului, dar i-a îngăduit lui Baglioni să semneze capitularea

„Ucideți-mă imediat !“

În ziua de 4 august, turcii au intrat în cetate fără nici un incident, iar venețienii s-au imbarcat pe navele ce le fuseseră destinate pentru a fi transportați la Suda : totul părea să-i dea dreptate lui Baglioni. Mustafa a cerut chiar, cu multă politețe, ca Bragadin și ofițerii lui să-i facă o vizită înainte de plecare, fiindcă dorea să-i cunoască și să-i felicite pentru curajosa lor purtare ostășească. Dar în cursul vizitei și-a schimbat brusc atitudinea : venețienii au fost dezarmați, legați și masacrați, începând chiar cu Baglioni. În seara aceea, Mustafa n-a lăsat în viață decît pe intendentul Tiepolo — cu care fusese prieten pe vremuri la Cairo — pe Martinengo și pe Bragadin : acestuia, însă, a pus să i se taie pe loc urechile, procedeu aplicat de turci răufăcătorilor. În același timp — fapt ce dovedea un plan dinainte pregătit — soldații care așteptau la bordul navelor au fost făcuți prizonieri, pentru a fi duși ca sclavi la Constantinopol.

După trei zile, chiar și bătrînul Tiepolo, în vîrstă de șaptezeci de ani, a fost spînzurat în fața generalului turc care intra în cetate. Martinengo a fost și el spînzurat, cu toate că soldații turci îi admiraseră atît de mult curajul, încît botezaseră un mare bastion cu numele lui.

Lui Marc' Antonio Bragadin, Mustafa i-a rezervat un supliciu atît de înfiorător, încît — pentru cruzimea sa — a fost blamat și la Constantinopol. Istoricii moderni au căutat explicația acestei comportări nu atît în refuzul răspicat al lui Bragadin la repetatele solicitări de a trece în slujba Imperiului otoman, cît în minia pe care i-o stîrnise lui Mustafa înfrîzirea cuceririi Famagustei. Minie transformată în ură de moarte, cînd generalul turc a putut să constate cît de modest fusese numărul celor ce i se împotriviseră, mai ales în comparație cu enormele pierderi pe care

le suferise oastea otomană în lupta pentru cucerirea cetății (în total 80 000 oameni).

În dimineața de 17 august, după treisprezece zile și nopți de torturi atroce și necontenite, Marc' Antonio Bragadin a fost ținut în mijlocul trupelor turcești pe străzile Famagustei, prin forturi, pe metereze și bastioane. Demnitatea și stoicismul cu care a îndurat toate chinurile au sporit cruzimea zbîrilor ; dar în fața trupelor înșirate în piața catedralei, a mai găsit puterea să-l insulte cu dirzenie pe generalul turc, reproșîndu-i barbaria comportării sale și trădarea convenției încheiate.

Avertizat pentru ultima oară că dacă nu-și pieca fruntea avea să piară de o moarte cumplită, el a răspuns simplu : „Ucideți-mă imediat !“. Atunci a fost legat de coloana (existentă și astăzi) de pe care fusese doborît leul Veneției, iar călăii l-au jupuit cu înecutul de viu. A murit către sfîrșitul îndelungatei torturi, rămînînd în picioare, sprijinit de coloană. Martiriul acesta, care ar fi trebuit să fie pentru învingători o sîrbătoare barbară, s-a încheiat în tăcerea înfiorată a mii de oameni, subjugăți de demnitatea acelei morți.

Zece ani mai tîrziu, pielea lui Marc' Antonio Bragadin — îmbălsămată și dusă ca trofeu la Constantinopol — a fost furată de un soldat din Famagusta, fost sclav la turci, și și-a găsit odihnă veșnică la Veneția, într-un monument din basilica Santi Giovanni e Paolo. Acolo i-a văzut rămășițele autorul acestor rînduri, într-o cercetare efectuată în 1961, care a confirmat mărturiile asupra aceluia martiriu. La Famagusta s-a confirmat apoi mărturia încă vie a unui epilog ce părea legendar : potrivit unei tradiții, trupul lui Bragadin fusese răscumpărat de un prieten și îngropat pe ascuns în împrejurimile cetății. Acolo, pe șoseaua de la nord de Famagusta, am regăsit mormîntul într-o capelă mică, ridicată nu se știe de cine, în timpul ocupației turcești, pentru a păstra tainic amintirea eroului.

Bătălia de la Famagusta și jertfa apărătorilor ei n-au fost zadarnice : ele au diminuat forțele otomanilor, lăsînd timp flotei aliate a Ligii să se pună în sfîrșit de acord pentru a porni către răsunătoarea victorie de la Lepanto, care a marcat începutul declinului puterii otomane. În ziua de 7 octombrie 1571, galerele venețiene s-au aruncat în bătălie cu strigătul : „Amintiți-vă de Famagusta !“

În românește
de Oana BUSUIOCEANU

1972

Anul
 internațional
 al cărții

Cînd s-a tipărit prima carte bucureșteană ?

L. DEMÉNY

Cînd a fost tipărită prima carte în București ?

Răspunsul dat pînă acum de specialiști părea limpede și definitiv : în 1678, prin truda și strădania lui Varlaam, om de cultură remarcabil al secolului XVII. Despre această primă lucrare, intitulată Cheia înțelesului, Varlaam mărturisea că „apucatu-m-am, și cu multă ușurde am nevoit, și dascăli de tipografie am adus” la București, pe care „i-am așezat și de iznoavă tipografie, adică tipariu de tipăritul cărților am rădicat, cu toate meșteșugurile câte au trebuit... Socoteală și cercetare am făcut — scria el — ce carte ar fi deocamdată mai de folos intru neamului nostru românesc a se tipări”. Oprindu-se asupra operei lui Iaanachie Galeatovski (Cheia înțelesului) tipărită la Lvov în limba rusă, „cu multă cheltuială am tocmit — spunea Varlaam — dascăli învățați și le-am dat această carte de o au scos din pre limba rusească pre limba noastră direct românească”. Predecesorul lui Constantin Brincoveanu în scaunul domnesc, Șerban Cantacuzino (1678-1688), figurează pe copertă drept cel care a sprijinit apariția cărții.

În mod firesc, toate aceste informații, precum și lipsa oricărei știri despre o tipografie care să fi funcționat la București sau despre vreo carte care să se fi tipărit aici înaintea anului 1678 duceau la concluzia — aparent sigură — că abia ultimul sfert al sec. XVII marchează începutul tiparului bucureștean.

Specialiștii au continuat însă să se întrebe : cum se explică faptul că în orașul de pe Dimbovița (care încă din vremea lui Vlad Țepeș a cunoscut o ascensiune continuă, intrînd cu timpul, în rivalitate cu alte puternice centre orășenești din Țara Românească), tiparul s-a încetățenit atît de tirziu ? Pentru că, dacă aruncăm o privire asupra hărții țării noastre, vedem că în sec. XVI au funcționat tipografiile în numeroase localități : Tirgoviste (1507), Sibiu (1529), Brașov (1539), Cluj (1550), Oradea (1565), Alba-Iulia (1567), Abrud (1569), Sebeș (1580) și Orăștie (1582). S-au tipărit, pînă la 1600, peste 400 cărți, în frunte plasîndu-se Clujul cu o producție de 208 cărți, apărute între anii 1550 și 1600. Din această listă destul de impunătoare pentru sec. XVI, orașul București, deci, lipsea. Faptul părea oarecum verosimil, cunoscînd istoria frămîntată a Țării Românești, sub suzeranitatea otomană.

Tiparul bucureștean este, însă, mult mai vechi. Dispunem acum de suficiente date, verificate în mod sistematic, pentru a face o rectificare fundamentală în problema discutată. În București, încă în a doua jumătate a sec. XVI, mai precis din anul 1573, se depuneau eforturi pentru tipărirea cărților, iar în 1582 această strădanie a adus la lumină prima carte tipărită în capitala noastră. Prin urmare, începuturile tiparului bucureștean trebuie împinse înapoi cu aproape un secol față de cele ce se știau pînă acum*.

* Cercetarea, precum era și firesc, s-a dezvoltat, adunîndu-se noi date : a fost identificată și prima carte tipărită. Prin strădania unor cercetători consacrați, ca profesorii Sigismund Jakó, Dan Simonescu, regretatul Mircea Tomescu și a altora din generația mai nouă de istorici și filologi, s-a realizat și la noi o reînnoire, o modernizare a metodelor de cercetare. S-a lărgit, totodată, cîmpul de investigare și prin colaborarea cu specialiștii din alte țări.

Pe urmele tipăriturilor lui Lavrentie

Revista *Societatea de miine* publica în anul 1925 o scurtă notă a bibliotecarului clujean Ioan Roșu despre un *Tetraevanghel* slavon necunoscut, pe care autorul îl considera o tipăritură coresiană. Nicolae Iorga, cu vasele sale cunoștințe și cu o extraordinară intuiție, a făcut o rectificarea, afirmând că această carte, „produs necunoscut al tiparului pentru români în sec. XVI”, în realitate, a văzut lumina zilei datorită ieromonahului Lavrentie, pe la 1570. N. Iorga a crezut că poate identifica pe acest Lavrentie cu diaconul Lorint, alt tipograf de cărți chirilice din Transilvania. S-a considerat o vreme că ipoteza lui N. Iorga rezolvă problema *Tetraevangelului* nou descoperit.

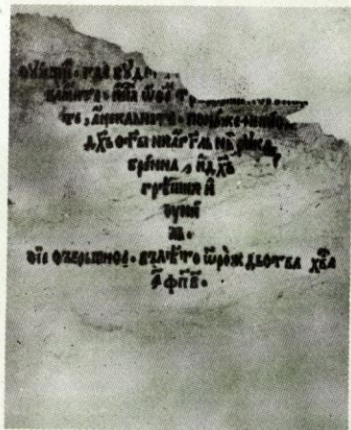
Existența unor exemplare incomplete ale, aceluiași *Tetraevanghel* „ungrovlah”, nedatat, era semnalată în literatura de specialitate rusă încă din secolul trecut, de către I. Karataev, A. F. Bicikov și A. I. Iațimirski. Oamenii de știință bulgari E. Sprostranov, B. Tonev și I. Goșev, iar mai târziu Gh. P. Hristov, anunțau și ei în lucrările lor existența altor exemplare, menționând chiar și numele tipografului Lavrentie.

Figura acestui tipograf din sec. XVI și cartea tipărită, sau mai precis cărțile tipărite de el, au început să preocupe în ani de urmă pe mai mulți cercetători din România. Mai întâi, profesorul clujean Francisc Pall, urmărind această problemă, a constatat unele lacune în cercetările anterioare. Pe de altă parte, filigranologul brașovean Gebhard Blücher a încercat să dateze *Tetraevangelul* lui Lavrentie printr-un examen minuțios cu izotopi, efectuat asupra exemplarului păstrat la Biblioteca Universității din Cluj.

O analiză detaliată a caracteristicilor poligrafice ale cărții, comparate cu cele ale tipăriturilor lui Coresi și ale diaconului Lorint, a arătat însă că ea are trăsături specifice, care puneau la îndoială ipoteza identității dintre Lavrentie și Lorint. Părea destul de evident că era vorba despre doi tipografi diferiți, care, după cum credeam și noi cu câțiva ani în urmă, și-au desfășurat activitatea în cea de-a doua jumătate a sec. XVI numai în Transilvania.

O carte vindută cu șase ani înainte de apariție ?

Pentru limpezirea completă a lucrurilor, rămânea de urmat o singură cale, anume depistarea și examinarea comparativă a tuturor exemplarelor *Tetraevangelului* slavon tipărit de Lavrentie, inclusiv a celor păstrate peste hotare, la Moscova,

Insemnarea de pe exemplarul de la Biblioteca Universității din Cluj a pus în încercare toți specialiștii...

Leningrad, Sofia, Plovdiv și Sviștov. Un prim rezultat al acestor investigații a constat în aceea că s-a putut dovedi existența a două tiraje diferite din această carte. Între cele două tiraje există o evidentă deosebire de culegere a textului și a așezării lui în oglinda zăului. Acest lucru ni l-a dovedit compararea exemplarelor păstrate la noi (la Biblioteca Academiei R.S.R. și la Biblioteca Universității din Cluj) și la Leningrad, cu exemplarul aflat la Biblioteca „V. I. Lenin” din Moscova. Ultimul face parte din cel de-al doilea tiraj.

Studiind exemplarul din Leningrad, care a păstrat un fragment de epilog, adică un fragment al textului care în sec. XVI ținea locul foii de titlu, rezultă că *Tetraevangelul* a fost tipărit în 1582. Astfel, primul tiraj al cărții lui Lavrentie a putut fi datat precis.

Acestei datări atât de precise i se opuneau însă, concomitent, unele informații furnizate de însemnările aflate pe unul din exemplarele de la Biblioteca Universității din Cluj. Din ele reieșea că la 1576, Lavrentie ieromonahul a vândut exemplarul respectiv fostului staroste de Putna Broștog și soției acestuia Candachia. Era firească nedumerirea: cum se putea vinde o carte în 1576 când ea abia în 1582 a ieșit de sub teacurile tiparului ? O serie de specialiști români, bazându-se și pe cercetarea filigranelor hîrtiei pe care a fost imprimată cartea, au pus la îndoială data

CHAZANIE PUTNA AUCIETZOTI OATTA YHAG
EVAKOI • TEVAKT OAMB PREBATIC •

Numele lui Lavrentie, gravat în cercul din
frontispiciu

de 1582. Deși recunoșteau faptul că anul 1576 nu a fost scris în textul propriu-zis al însemnării, ci mai jos de acest text și de către o altă mână, ei au preferat totuși această dată anului 1582 tipărit pe fragmentul de epilog al exemplarului din Leningrad.

Cercetarea documentelor moldovenești dezleagă însă enigma, după părerea noastră. Astfel, la data de 18 aprilie 1584 domnul Moldovei, Petru Șchiopul, emitea un act de danie prin care întărea lui Broștog „staroste de Putna” stăpînirea unui loc pustiu „în ținutul Putnii, între Vrancea și între Sușita pre amîndoo Vizăuțile, din muntele Gherghelău pîn în dealul Sușitii, cît iaste loc domnesc”. Vedem deci că la 1584 Broștog era încă staroste de Putna, deci numai după această dată putea să aibă loc vînzarea cărții de către Lavrentie lui Broștog „fost staroste de Putna”. Prin urmare nu anul 1582 este greșit, ci anul 1576 scris de cineva ulterior.

S-a mai ridicat și o altă obiecție cu privire la anul 1582. În exemplarul de la Sviștov se vorbește de Alexandru II Mircea, domnul Țării Românești, care sprijinise tipărirea cărții. El însă a murit în toamna anului 1577, deci cu aproape cinci ani înaintea terminării tipării cărții. Nici această obiecție nu poate fi luată în seamă, deoarece munca la pregătirea tiparului, a matritelor — după cum vom vedea mai jos — începuse în 1573, într-o mănăstire care a fost patronată și înzestrată cu noi danii tocmai de Alexandru II Mircea. De altfel, acest domn a mai sprijinit editarea și a altor cărți chirilice, în afara Țării Românești, inclusiv unele din tipăriturile lui Coresi.

Mănăstirea Plumbuita și ctitorii ei

Au urmat noi confruntări de păreri, noi ipoteze. Incet-incet, însă, știrile și informațiile s-au înmulțit. Ceea ce a adus o lumină deplină în problema tipografului Lavrentie și a locului unde a activat el a fost semnalarea pe care a făcut-o nu

de mult cercetătorul bulgar Peter Atanasov. După sistematic și competente cercetări asupra exemplarelor de carte românească din sec. XVI aflate în diferitele biblioteci și muzee din Bulgaria, Atanasov a publicat pentru prima dată în întregime acea parte a epilogului cărții lui Lavrentie care lipsește din exemplarul de la Leningrad. Un scurt studiu semnat de el a apărut nu de mult și în limba română în *Revista bibliotecilor*.

Epilogul, tipărit pe două file, poate fi acum reconstituit în întregime. În ordine, prima filă se păstrează la Biblioteca „Elenka și Kiril Avramovi” din Sviștov, iar cea de-a doua în exemplarul de la Biblioteca publică „M. E. Saltikov-Schedrin” din Leningrad. Este interesant amănuntul că ultimul cuvînt care începe pe filă exemplarului din Sviștov se termină pe cea a exemplarului din Leningrad, ceea ce confirmă că au aparținut aceleași cărți.

Examinarea la fața locului a exemplarelor aflate în Bulgaria din cărțile tipărite de Lavrentie ne-a furnizat însă și date de altă natură.

Pînă acum doar se presupunea că tipograful se chema Lavrentie, deoarece numele acesta figurează în două frontispicii din carte. Observația că Lavrentie era doar gravor trebuie, de asemenea, definitiv abandonată. În fragmentul de epilog păstrat în exemplarul de la Sviștov se precizează că Lavrentie ieromonahul a tipărit *Tetraevangelul* aflat în discuție.

Pe de altă parte a trebuit să renunțăm pentru totdeauna la ipoteza că Lavrentie ieromonahul ar fi fost tipograf transilvănean. Același fragment de epilog precizează fără echivoc că Lavrentie a tipărit cartea sa lîngă cetatea București, „pe riul Colentina”. Tipograful arată în continuare că tiparnița lui funcționa „la mănăstirea unde este hramul Sfîntului prooroc înainte mergătorul și Botezătorul Ioan”. Știm pe de altă parte din documentele vremii că această mănăstire era Plumbuita. Astfel locul care pentru tipograful din sec. XVI se afla „pe lîngă cetatea București”, este astăzi inclus în însuși orașul București.

Nu pot exista dubii nici în ce privește locul de tipărire, adică Mănăstirea Plumbuita din București. Acest lăcaș de cultură feudală românească, înființat de domnul Țării Românești Petru cel Tânăr (1559-1568), înzestrat cu noi danii și privilegiile de Alexandru II Mircea și de fiul acestuia Mihnea Turcitul, reclădit și sprijinit de Matei Basarab, apoi de Constantin Brîncoveanu, a fost singura mănăstire din București care în acea vreme avea „hramul lui Ioan Botezătorul”. Într-un document din 21 octombrie 1585 se precizează că la „mănăstirea numită de la podul Colentinei”, adică Plumbuita, este „hramul sfîntului și slăvitului prooroc înainte

mergătorul și Botezătorul Ioan". Vedem deci că titulatura acestei mănăstiri era pe atunci aceeași, atît în postfața tipografului Lavrentie, cît și în actul de danie a lui Mihnea Turcitul.

Lavrentie ieromonahul este deci primul tipograf bucureștean cunoscut pînă acum și nu un tipograf oarecare din Transilvania sec. XVI. El avea și un ucenic pe care în același epilog îl numește Iovan și împreună cu care a lucrat.

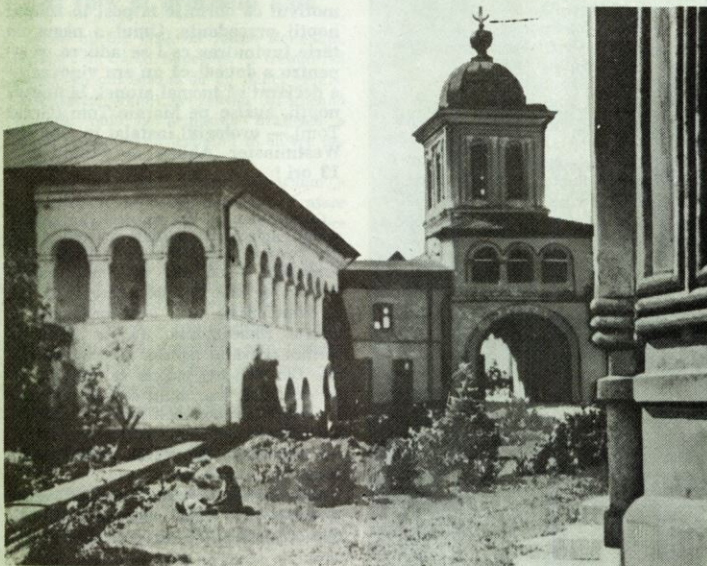
Munca grea de înființare a unei noi tipografii și de tipărire a primei cărți, destul de voluminoasă, a durat — o spune singur Lavrentie în epilogul amintit — timp de 10 ani. În această lucră și strădanie el a fost sprijinit de domnul Țării Românești, Alexandru II Mircea și de arhiereul Eftimie, ale căror nume le pomeneste în postfață. Știm, pe de altă parte, că încă din 1573 un „diaconus Buchdrucker" (diacon tipograf) a fost trimis din Țara Românească la Brașov pentru a achiziționa o presă. Socotelile orașului Brașov, care menționează lapidar vizitele din Țara Românească prilejuite în 1573 de intenția de a înființa o

tipografie, nu ne dezvăluie dacă afacerea s-a perfectat sau nu. Se știe însă că Alexandru II Mircea și Eftimie l-au sprijinit și pe diaconul Coresi în tipărirea cărților, au patronat și au și finanțat probabil unele dintre tipăriurile coresiene.

În fragmentul de postfață păstrat la Leningrad, Lavrentie precizează că a terminat tipărirea cărții în 1582. Cu 10 ani înainte de a termina tipărirea cărții, deci tocmai prin 1573 s-a apucat Lavrentie de lucru. „Am lucrat — scrie el — 10 ani, timp în care am făcut forme și matrite". S-ar putea deci ca într-adevăr acel „diaconus Buchdrucker" de care vorbesc socotelile Brașovului, atestînd că a venit din Țara Românească în acest oraș, să fi fost tocmai Lavrentie.

Acestea sînt deci principalele concluzii care se pot trage dintr-o cercetare destul de jungă și de multe ori anevoioasă. Lavrentie rămîne în istoria culturii române, în istoria tiparului și a cărții de la noi, ca primul tipograf bucureștean. El a tipărit, după investigațiile de pînă acum, trei cărți: două *Tetraevanghele* și o *Psaltire*, toate în limba slavonă. Totodată, harta centrelor cu tiparnițe existente pe teritoriul țării noastre în sec. XVI trebuie completată cu un nou centru: orașul București, unde tipărirea primei cărți s-a terminat în 1582.

Mănăstirea Plumbuita, locul în care a funcționat cea dintîi tiparniță bucureșteană

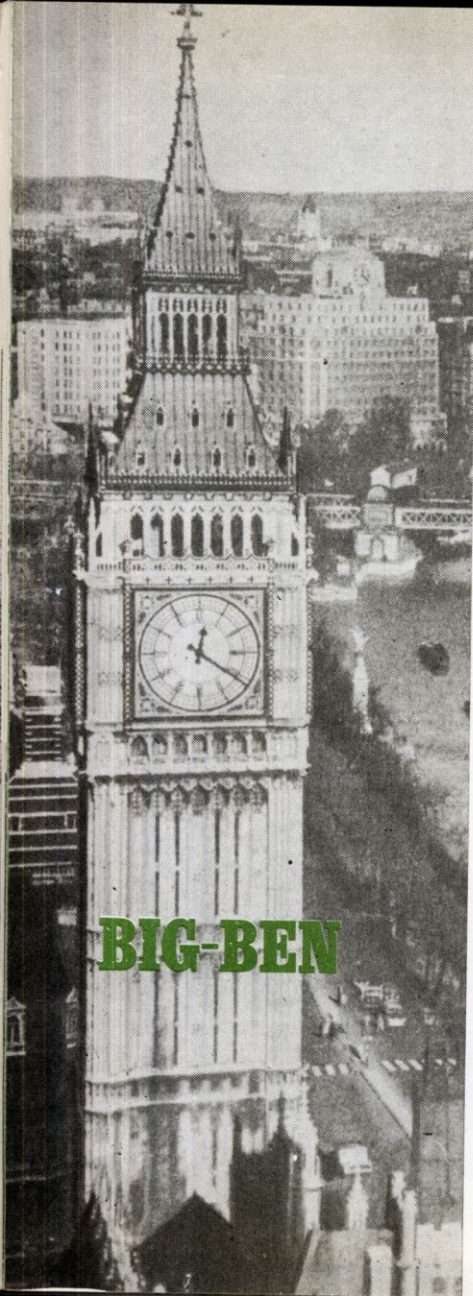
Peripețiile unui orologiu istoric

EDWARD KIMBO

În zorii unei zile cețoase a anului 1689, în timpul domniei în Anglia a regelui Wilhelm III de Orania, o santinelă a Castelului Windsor a fost adusă în fața Curții Marțiale pentru motivul că dormise la post în timpul nopții precedente. Omul a negat cu tărie învinuirea ce i se aducea, și — pentru a dovedi că nu era vinovat — a declarat că tocmai atunci, la miezul nopții, auzise pe Marele Tom (Great Tom) — orologiul instalat în clădirea Westminster Abbey — sunind de... 13 ori !

Cum învinuitul nu era decât un simplu soldat, judecătorii militari au refuzat să dea crezare unei asemenea istorisirii neverosimile — cu atât mai mult cu cât Windsor se află la o depărtare de 37 km de Westminster — și l-au condamnat la moarte. Nimeni, însă, nu s-a gândit să verifice adevărul faptelor invocate de soldat. Din fericire, înainte ca sentința să fie executată, mai mulți cetățeni de vază ai Londrei au intervenit pe lângă autoritățile militare, depunând mărturie în favoarea soldatului: la miezul nopții, ceasul bătuse, în adevăr, de 13 ori !

Noile dovezi au fost transmise urgent la Windsor, și, după examinarea lor, regele a dispus eliberarea și iertarea soldatului.

BIG-BEN

Dar dacă ciudăţenia băţailor orologiului londonez a salvat viaţa unui om, ea a fost, în schimb, cauza „condamnării la moarte” a vestitului ceas: la 1 august 1698, paraclisierul parohiei respective a primit, din partea Cancelariei Ministerului de Justiţie, ordinul de a se debarasa de ceasul cu mecanism prea zgomotos, fiind liber a dispune de el după cum ar crede de cuviinţă.

Cîteva ani mai tîrziu, turnul orologiului era în întregime demolat de celebrul arhitect londonez Christopher Wren. **Marele Tom** s-a mutat la Catedrala St. Paul, reconstruită de acesta după distrugerea provocată de marele incendiu care pustiise Londra în anul 1666*. În timpul transportului, însă, străbătînd o străduţă îngustă, carul pe care se găsea enorma maşinărie s-a răsturnat, iar **Marele Tom** a căzut pe caldarîm, deteriorîndu-se într-atît, încît a trebuit refăcut complet.

Astăzi, **Marele Tom**, renovat, este acela care-şi face auzite băţările din turnul vestic al Catedralei St. Paul.

Un fals şi urmările sale

La 24 aprilie 1723, Sir Ralph Hengham, membru al Curţii Supreme, a trebuit să judece un om acuzat de un delict pentru care legile vremii prevedeau o amendă enormă, pînă la achitarea integrală a sumei condamnatul trebuind să sufere detenţie.

Examinînd atent dosarul, Hengham a constatat că, în cazul respectiv, o atare amendă ar fi echivalat cu o condamnare la moarte. Inculpatul nu avea nici un fel de avere; în schimb, trebuia să-şi întreţină o soţie la fel de sărmană ca şi el şi cinci copii subnutriţi. Niciodată n-ar fi putut să-şi procure banii pentru a achita amenda întreagă, trebuind, prin urmare, să fie întemniţat pe viaţă, sau, mai precis, pentru doi-trei ani (pe atunci, cam aceasta era rezistenţa celor osîndiţi, în cazul unei „îngropări” între zidurile jilave ale carcerelor subterane, vecine cu Tamisa).

Binevoitor şi înţelegător, judecătorul s-a gîndit că nu poate trimite la o moarte atît de cumplită un om mai curînd demn de

plîns decît de blamat. Cum însă codul britanic ignora „circumstanţele atenuante”, singurul mijloc prin care-şi putea arăta generozitatea faţă de vinovat era acela de a-i uşura vina. Aceasta echivala, însă, cu o încălcare a preceptelor oficiale. Dar magistratul nu a ezitat. Şi astfel, din considerente umanitare, Sir Ralph Hengham, cel mai înalt magistrat din întreg regatul Angliei, a comis un fals: a înlocuit delictul real printr-un delict minim, condamnîndu-l pe inculpat doar la o amendă neînsemnată.

Dar afacerea nu s-a încheiat aici. Regele a fost imediat încunoştiinţat de abaterea comisă şi, fireşte, nu a fost cîtuşi de puţin încîntat de o asemenea generozitate. Pe atunci se socotea că, cu cît numărul celor ce puteau fi în carcerile coroanei era mai mare, cu atît autoritatea regală era mai respectată, mai temută. Ca urmare, judecătorul suprem a fost aspru admonestat şi obligat, totodată, să verse în tezaurul regal o sumă enormă. Conform hotărîrii regelui, banii aceştia urmau să servească instalării, la intrarea în tribunal, a unui orologiu cu clopot mare. Giganticul mecanism de patru tone trebuia să vestească naşterea fiecărei ore, astfel încît să se facă auzită cu autoritate de către toţi magistraţii de la Westminster, amintindu-le ceas cu ceas că dreptatea regelui trebuie respectată mai presus de orice considerente sentimentale.

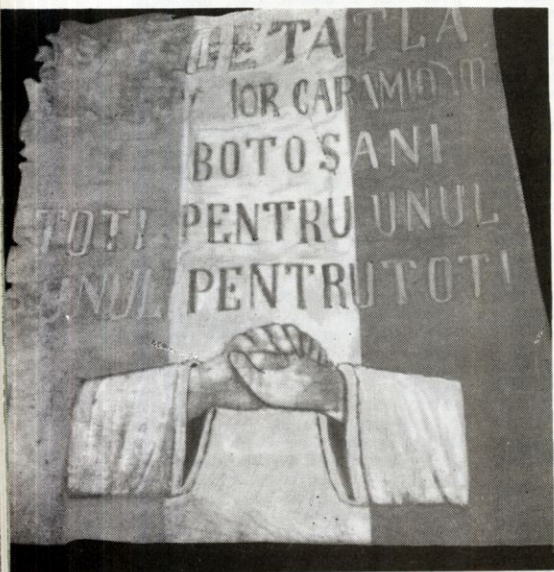
Turnul a fost înălţat chiar în faţa intrării nordice a Palatului Westminster, ceasul fiind botezat, iniţial, **Edward**; dar londonezii erau prea obişnuïţi cu vechiul nume — **Marele Tom** — şi au continuat să-l numească astfel.

Un avocat ceasornicar şi un ceas gurmând

Cînd vechea clădire Westminster a fost distrusă de marele incendiu din 1834, Sir Charles Barry a primit însărcinarea de a o reconstrui; arhitectul a hotărît să păstreze în construcţia noului edificiu ceea ce mai rămăsese din vechiul palat, făcînd din turnul ceasului un detaliu dintre cele mai caracteristice ale planului său.

* Vezi Magazin istoric, nr. 12/1971.

(Continuare în p. 59)

„...Sub un
stindard
care să
reprezinte
unirea și
înfrățirea
tuturor
lucrătorilor“

N. COPOIU

„Nu uitați... ziua cînd pentru
prima oară lucrătorii de toate
profesiunile își întind mîna
de înfrățire și egalitate.“

(N. Rădulescu)

Aniversarea unui secol de la apariția primei organizații generale muncitorești în România este un prilej de a evoca o pagină din istoria clasei noastre muncitoare, subliniind încă odată drumul îndelungat pe care l-a parcurs proletariatul român în lupta sa pentru afirmare, luptă caracterizată prin trăsături proprii, determinate de condițiile social-economice, naționale și spirituale ale societății românești din epoca respectivă.

a tuturor lucrătorilor din România

Împotriva voinței guvernului reacționar

Ne aflăm, deci, în 1872, la numai șase ani de la abdicarea lui Cuza. După succedarea mai multor guverne liberale, Carol I adusese la putere o echipă conservatoare, condusă de Lascăr Catargiu. Era un guvern reacționar, asemănător multor guverne burgheze europene, solidare în lupta împotriva ideilor comunarilor și a urmașilor acestora.

Venit la conducere în momentul victoriei Comunei din Paris, dar și al înfringerii manifestației republicane organizată la București în 22 martie 1871, noul guvern a avut o atitudine hotărât ostilă față de curentele înnoitoare ale vremii, față de mișcarea muncitorească și de organizațiile acesteia. Lascăr Catargiu a fost — printre altele — autorul unei circulare către prefecti în care ordona cercetări în vederea descoperirii secției (presupuse) a Internaționalei I din România.

Exponent al moșierimii, guvernul Catargiu era refractar oricăror idei de dezvoltare a României pe căi moderne. După cum se știe, acest guvern și-a legat numele, printre altele, de Convenția comercială cu Austro-Ungaria, prin care interesele tinerei industrie românești erau sacrificate în folosul asigurării pieței de desfacere pentru produsele marii moșierimi. Deși această convenție a fost semnată în 1875, orientarea reacționară a guvernului moșieresc Catargiu era evidentă încă de la instalarea sa. Remarcăm acest aspect al situației social-politice al acelei epoci deoarece el are o legătură directă cu unele prevederi cuprinse în statutele **Asociației generale a tuturor lucrătorilor din România**.

Conștiința omeniei

Efortul susținut al muncitorilor români de a constitui o organizație proprie, în care să fie reprezentate toate categoriile de truidori salariați, materializată prin crearea **Asociației generale a tuturor lucrătorilor din România** reține atenția cercetătorului prin două elemente semnificative.

Primul îl reprezintă momentul datei creării organizației: la un an și câteva luni, deci la puțin timp după înăbușirea în singe a Comunei din Paris, și la o lună după Congresul Internaționalei I de la Haga. Amindouă aceste evenimente au marcat, fiecare în felul său, începutul unei perioade de declin a mișcării muncitorești

pe plan internațional. Triumful sîngeros al reacțiunii din Franța s-a repercutat și în alte țări, unde guvernele burgheze (printre care și cel românesc) și-au intensificat acțiunile de împiedicare, prin diferite mijloace, a mișcării muncitorești. Internaționala I a tras concluzia corespunzătoare: și-a transferat sediul pe continentul american, marcînd astfel, în mod practic încetarea activității sale în Europa.

În aceste condiții, la București, unde nu existase mai înainte nici o organizație muncitorească afiliată Internaționalei, a apărut **Asociația generală**. Se pune în mod firesc întrebarea: care au fost izvoarele sociale, economice și politice care au alimentat nașterea acestei organizații, într-un chip atît de spectaculos?

În primul rînd trebuie remarcat că asociațiile anterioare cuprindeau o singură breaslă, cea a tipografilor, categorie de muncitori evident mai ridicată din punct de vedere cultural. Asociația tipografilor bucureșteni a și editat primele gazete muncitorești în țara noastră (cunoscute pînă acum) **Tipograful român** (1865) și **Analele tipografice** (1869). Scopul asociației, ca și al publicațiilor editate de ea, era de a promova spiritul de asociere în rîndul lucrătorilor în vederea într-ajutorării și al apărării intereselor lor în raport cu patronii; deocamdată, în 1870, acest obiectiv era formulat în termeni generali: „sîntem și noi oameni, avem și noi o lege...”

Evenimentele din Europa Occidentală au avut un ecou puternic și în România. Muncitorii tipografi din București, cei mai bine informați asupra evenimentelor, nu puteau rămîne indiferenți la marea experiență socială și politică ce se realiza în capitala Franței. Unul dintre aspectele Comunei care le atrăsese atenția în mod deosebit fusese cel al organizării proletariatului ca o clasă unitară și nu fracționată pe bresle. Doliul proletariatului internațional după înfrîngerea Comunei a fost resimțit și de muncitorii români: timp de peste un an **Asociația tipografilor** nu și-a mai editat gazeta. Iată însă că în aprilie 1872, cînd a apărut noul organ de presă **Uvrietură***, care înlocuia **Analele tipografice**, se realiza și trecerea la o nouă treaptă, remarcată de ziarul liberal **Progresul**, sub titlul semnificativ **Progresul lucrătorilor români**. Progresul consta nu în faptul că apărea o nouă gazetă, ci în optica nouă a acesteia care urmărea, după

* Inclînăm să credem că și numele frantuzit al gazetei exprima o legătură spirituală între Comuna din Paris și preocupările muncitorilor din România — n.d.

cum declara în articolul-program „a ne grupa sub un stindard care să reprezinte, de acum și în viitor, unirea și înfrățirea tuturor lucrătorilor”.

Uvrieturul, din a cărui colecție nu s-a descoperit până astăzi nici un număr (cunoștințele noastre despre această gazetă provenind prin intermediul reproducerilor din ziarul **Tipograful și Românul**) a avut un rol esențial în pregătirea constituirii **Asociației generale a tuturor lucrătorilor din România**.

„Chestiunea lucrătorilor... este viitorul însuși...”

Al doilea element semnificativ, legat de existența **Asociației** din 1872 îl reprezintă enunțurile ei statutare, care nu se limitează doar la reglementările obișnuite privind ajutorul material, ci fixează rolul organizației în raport cu problemele de interes general ale țării.

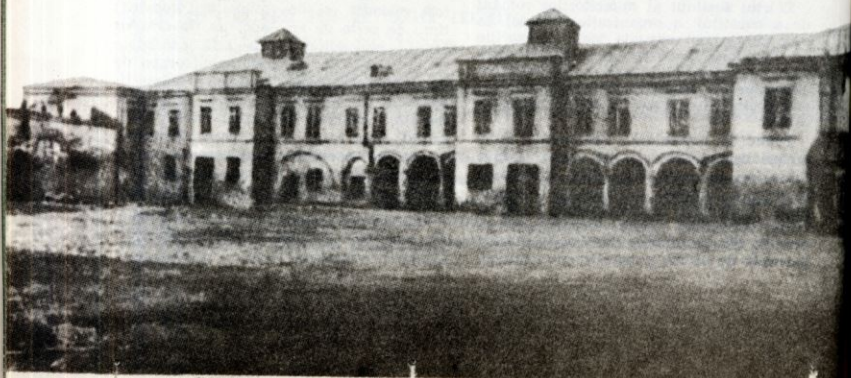
Organizațiile muncitorești nu puteau să nu oglindească în preocupările lor problemele mari ale țării, ale poporului. **Asociația** creată în 1872 reflecta astfel fondul realității social-politice românești: statul român nu-și dobândise încă independența, iar rivalitățile dintre marile puteri puteau să se tranșeze în orice moment cu sacrificarea intereselor tânărului stat român. Elementele cele mai înaintate erau conștiente de necesitatea întăririi României pe toate căile posibile — economic, politic, cultural. De aceea, încă în documentele primelor organizații muncitorești se întâlnesc elemente de ordin mai larg,

național. În această privință documentele **Asociației** din 1872 conțin, într-un mod original, prevederi care definesc caracterul de clasă al organizației, dar și altele de interes general, național.

O trăsătură caracteristică a **Asociației** din 1872, născută într-un asemenea climat, era spiritul ei patriotic, constructiv. Apărind interesele de clasă ale muncitorilor, documentele făceau apel, totodată, la conștiința patriotică a acestora, îndemnându-i să muncească spre binele poporului, al țării. „Să dăm o direcțiune utilă activității noastre, lucrători cu brațele, lucrători cu cugetarea — se spunea într-un apel publicat la 5 noiembrie 1872 în gazeta **Lucrătorul român** — căci numai atunci națiunea românească, marea familie din care facem parte, va prospera, va merge înainte către bine, va trăi și, trăind dînsa, vom trăi și noi...” Autorii apelului citat aveau o anumită conștiință de clasă, înțelegeau clar locul proletariatului în societatea românească. Iată ce spunea în prezentarea făcută de **Lucrătorul român** discursului rostit de muncitorul tipograf N. Rădulescu, la 1 octombrie 1872, cu prilejul constituirii **Asociației**: „Cînd a apărut **Uvrieturul**, foaia lucrătorilor români, inima noastră a săltat de bucurie, fiindcă noi credem și sîntem siguri că instrucțiunea și asociațiunea acestei clase vor aduce mari foloase acestei țări. Chestiunea lucrătorilor... este chestiunea viitorului, este viitorul însuși, căci în secolul în care trăim munca este cel mai mare capital. Aceasta au înțeles-o și lucrătorii noștri și la 1 octombrie s-au adunat în sala Ateului, unde au discutat și au votat statutele unei asociațiuni a lucrătorilor români”. Muncitorii se asociau așadar, avînd conștiința importanței istorice a clasei lor, dar nu delimitau interesele lor de clasă de interesele generale ale poporului român, aflat în plin proces de afirmare a statului național.

În p. 52 : ideea înfrățirii muncitorilor era mai veche ; iată-o exprimată în acest desen de pe steagul „Societății lucrătorilor cărămizari” din orașul Botoșani (1867)

Tipograful au format unul dintre cele mai active detașamente ale muncitorimii române (Hanul Șerban Vodă, în care o vreme a funcționat Imprimeria Statului)

Idei născute din aceste realități se găsesc în remarcabilul discurs al lui N. Rădulescu. El se referea la faptul că lucrătorii, constituind o clasă, „ar fi mai nimerit pentru noi a ne îmbunătăți soarta prin noi înșine, adică prin mijloacele noastre proprii”. În discursul amintit este pusă pe primul plan situația materială a lucrătorului: „mai întâi de toate răul care bîntuie clasa noastră în general este lucrătorul devenit [ajuns — n.r.] în lipsă”.

„...industria... face respectul țării...”

Ideea rolului lucrătorilor în contextul procesului de dezvoltare a industriei în România apare imediat: „A doua chestiune...este nepăsarea ce am avut cu toții în ceea ce privește dezvoltarea și înflorirea industriei în țara noastră”. Problema aceasta era așa de mult în atenția „uvrierilor” români în anii aceia, încît în statutul noii organizații, în articolul 2, care definea „scopul asociațiunii” era enunțată necesitatea încurajării industriei, „prin ajutoare morale și materiale”.

Sentimentul redefinirii naționale, dominant în epocă, se reflecta și în conștiința proletariatului care, așa după cum reiese din documentele Asociației, socotea de datoria sa să contribuie, prin organizațiile sale, la propagarea generală a țării, în special a industriei. N. Rădulescu lansa o chemare vibrantă pentru a pune „...cu toții stăruința în a face din această industrie... o putere a statului român, o onoare a națiunii noastre...”

Angajamentele acestea sociale erau determinate, firește, în primul rînd de sentimentele patriotice, dar ele își aveau sursa și în concepția generală pe care o împărtășeau muncitorii cei mai înaintați, cum era cazul lui N. Rădulescu, cu privire la rolul industriei în societatea modernă, concepție deosebit de pătrunzătoare și actuală. „Industria națională este esența puternică și producătoare în averea unei țări... ea face încă și respectul țării în afară prin producțiunea a tot felul de lucrări de diferite specialități... încurajarea industriei noastre naționale trebuie propagată și susținută prin toate forțele...”

În ce privește compoziția de clasă a noii organizații, N. Rădulescu accepta „să fim cu toții, lucrători, patroni sau proprietari, să fim puși alături la marea lucrare ce vom a face în interes general”, dar „nu pot face parte sub nici un cuvînt și sub nici un pretext patronii sau proprietarii ca membri ai comitetului care conduc afacerea și destinele asociațiunii.” Nu

poate fi vorba, prin urmare, de a atribui ideea luptei pentru sprijinirea industriei naționale prezenței în conducerea organizației a unor patroni, cum s-a interpretat în istoriografia noastră pînă acum. La o asemenea concluzie ne conduce și textul apelului citat mai înainte: „Din fericire, se spune în document, această idee mult timp adormită, se deșteaptă în sufletele lucrătorilor, se propagă de dinșii în presă și în întruniri, se îmbrățișă de un mare număr, i se dă viață prin întemeierea Asociațiunii lucrătorilor din România. Statutele Asociațiunii fură publicate în *Uvrieturul*, acea foaie înainte mergătoare care trimbiță și propagă unirea lucrătorilor. În aceste statute se prevede crearea unui jurnal care să reprezinte interesele lucrătorilor, care să lupte pentru întinderea și împlinirea industriei naționale. Acest jurnal își începe existența de astăzi, sub conducerea unui comitet ales din sinul lucrătorilor”. Mai departe documentul enumera „tendențele și aspirațiunile acestui organ”, care „sînt tendințele și aspirațiunile bunului lucrător român: a) de a strînge legăturile de înfrățire între meseriași; b) de a combate tot ce e rău și vătămător lucrătorilor din orice punct de vedere; c) de a apăra, pe toate căile legale și dreptre interesele bineînțelese ale lor; d) de a încuraja mersul înainte al industriilor români, ca să putem ajunge mai repede la o industrie românească”.

Am reprodus pe larg din acest document remarcabil al începuturilor mișcării noastre muncitorești, elaborat cu 100 ani în urmă, pentru că el, deși publicat, a reținut mai puțin atenția istoricilor și economiștilor.

Desigur, ar fi necesar să cunoaștem felul în care Asociația a transpus în viață principiile pe care le-a enunțat în statut, în diferite articole programatice și apeluri. Din păcate, istoria existenței sale a rămas destul de puțin cunoscută pînă acum. *Gazeta Lucrătorul român*, care a devenit organul Asociației, prin transformarea *Uvrieturului*, nu ne este cunoscută decît prin trei numere, deși ea a apărut pînă în vara anului 1873. Este de presupus că ideile înaintate pe care le promova Asociația, idei susținute parțial și de către unele gazete liberale de stînga, din opoziție, au iritat guvernul Catargiu, hotărît să reprime orice încercare de emancipare a proletariatului.

Semnificația istorică a creării și existenței Asociației generale a tuturor lucrătorilor din România, în 1872-1873, constă în marcarea unei faze superioare de materializare a ideii de organizare pe principii de clasă a proletariatului din țara noastră.

„Chemarea“ a răsunat în pustiu...

NICOLAE BRĂDIȘTEANU

Printre faptele ieșite din comun, care la începutul acestui veac au reținut multă vreme atenția locuitorilor bătrânei urbe oltene, a fost și duelul desfășurat pe hipodromul din parcul craiovean „Bibescu“, în 1908. Eroii: căpitanul I. Cătuneanu, comandantul Companiei I din Regimentul I Dolj și fiul primului ministru Dimitrie Sturza, căpitanul Alexandru D. Sturza, pe acele vremuri atașat militar la Paris. Pe lângă caracterul de perimată bravadă ce-l putea avea orice duel în acea vreme, substratul politic al înfruntării a zguduit multe conștiințe și a trezit pasiuni.

Căpitanul Alexandru Sturza publicase în ziarul Minerva câteva articole în care aducea injurii și critici comandanților de companii teritoriale din diverse regimente. Printre altele el îi acuza că sustrag o parte din drepturile bănești și rațiile soldaților. Indignat, căpitanul I. Cătuneanu a încercat să trimită o telegramă de protest lui Al. D. Sturza, Refuzându-l-se primirea de către oficiul poștal, pe motiv că ar conține insulte la adresa fiului primului ministru, el a expediat telegrama sub formă de scrisoare recomandată și a somat pe Sturza să divulge pe toți ofițerii la care s-a referit în articolele publicate, deoarece afirmațiile sale compromiteau întregul corp ofițeresc. Nu a uitat să adauge că, dacă nu va primi, în timp de zece zile, un răspuns satisfăcător, va publica scrisoarea în presă, declarându-l pe autorul articolului canalie nerușinată.

Termenul a trecut, și neprimind răspunsul așteptat, Cătuneanu a publicat scrisoarea în marile cotidiane și chiar în ziarul Minerva. Deodată, lucrurile au luat amploare. Imediat presa a inserat o mulțime de articole și scrisori de solidaritate a corpului ofițeresc cu atitudinea căpitanului Cătuneanu.

Calomniatorul provoacă la duel

Pentru a liniști lucrurile, oficialitatea a căutat să provoace o diversivne. Toți ofițerii superiori pe linie ierarhică căpitanului Cătuneanu, până la ministrul de Război, s-au grăbit să-l... pedepsească cu arest, pe motiv că n-ar fi cerut permisiunea regulamentară pentru publicarea scrisorii. În felul acesta, Cătuneanu a primit 66 zile de arest sever, lucru nemălăfinit până atunci în armată. În schimb, Sturza a fost... avansat la gradul de maior!

Socotind favorabilă situația creată, Sturza a intrat imediat în acțiune. Mizând, se pare, pe faptul că adversarul său se afla într-o stare de demoralizare, l-a provocat la duel pentru a spăla preținsa insultă. A solicitat și a obținut un ordin al ministrului de Război pentru suspendarea restului de pedeapsă pe care-l mai avea de făcut Cătuneanu, și a cerut ca, imediat, să aibă loc duelul, pretextând

că multiplele lui ocupații îl împiedică să revină altădată la Craiova.

Sturza trecea drept unul dintre cei mai pricepuți spadasi; adversarul său era handicapat și de faptul că starea sa fizică fusese pusă la grea încercare de regimul arestului sever. Deși împrejurările în care se pregătea duelul erau total dezavantajoase pentru el, Cătuneanu a primit provocarea. Săbiile aduse de la București au fost imediat trimise la tocilaria fraților Paulon, spre a fi ascuțite. Ieșirea pe teren a avut loc în ziua de 9 iunie 1908, ora șase. Potrivit uzanțelor, martorii, în fracuri și cu jobene pe cap, au procedat la verificarea armelor și au dresat convenitul proces-verbal.

Sigur de sine, Sturza a atacat cu toată îndrăzneala, dar Cătuneanu a parat și, fandând, i-a provocat o tăietură adâncă în obrazul stâng. Martorii au constatat că rana era destul de gravă și au hotărât înțetarea luptei.

La aflarea rezultatului, opinia publică, satisfăcută, a înconjurat cu simpatie pe Cătuneanu care răspundea în acest fel calomniilor aduse ofițerilor armatei române.

Palma prizonierilor

Episodul s-ar fi pierdut poate în scurerea vremii dacă de numele fiului prim-ministrului liberal de atunci, Dimitrie Sturza, n-ar fi fost legate, ulterior, fapte mult mai compromițătoare. Pentru că duelistul din 1908 este una și aceeași persoană cu colonelul Alexandru D. Sturza, care în 1917 a fugit la inamic, într-un moment în care armata română, cu mari sacrificii, rezista eroic în Moldova. Fiind comandantul Diviziei 8 din Armata 2 ce lupta la Măgura Cașinului, din Munții Vrancei, Sturza a trădat, încercând să creeze o defecțiune în linia noastră de apărare, pentru a permite infiltrarea inamicului în spatele armatei române. Prin ordinele date, a căutat să provoace încercuirea citorva plutoane românești, dar manevra nu i-a reușit. Fiind bănuț de trădare, a aruncat totul în seama locotenentului Ciulei, căruia i-a imputat că s-a

La comandamentul german din Soveja. De la stînga la dreapta : Sturza, generalul german Gentner și locotenentul Wachmann

retras de pe poziție, fără ordin, împreună cu subunitatea sa. În realitate, acesta fusese trimis intenționat pe acea poziție, tocmai pentru a fi încercuit și capturat de inamic. Pe baza acestor învinuiri, locotenentul Ciulei a fost condamnat la moarte și executat.

După ce în ziua de 2 februarie 1917 primise în gara Onești o decorație, patru zile mai târziu, drept recunoștință, Sturza s-a decis să treacă în tabăra inamică. Pentru a-și ascunde intențiile a mers în sectorul Regimentului 2 grăniceri, amplasat în jurul satului Răcoasa. Nu întâmplător; el fusese comandantul acestui regiment și prezența lui acolo nu dădea nimic de bănuț. Sub cuvint că face o inspecție a

ajuns în linile avanposturilor și, de acolo, în cele dușmane. Era însoțit de adjutantul său, locotenentul în rezervă Wachmann, și de ordonanța personală, care îi ducea bagajul de campanie.

Străbătând drumuri și poteci impracticabile, troienite de zăpadă, în noaptea de 6 februarie, dezertorii au fost prinși într-o ambuscadă. Sturza s-a pierdut de adjutantul său, iar ordonanța a căzut răpusă de un glonte rătăcit. A doua zi, descoperindu-i-se cadavru, printre lucrurile ce avea asupra-i s-a găsit și jurnalul de campanie al lui Sturza. În felul acesta au devenit cunoscute planurile lui de trădare.

După multe peripeții, în dimineața următoare, Sturza a ajuns singur în gara Panciu, unde se afla sediul diviziei inamice, comandată de generalul de Ruiz; a cerut să fie dus la comandament, spre a face declarații. Spre surprinderea lui, aici și-a întâlnit adjutantul, care sosise cu o oră mai devreme. Prima convorbire a avut-o cu maiorul Valeriu Kapri, căruia a încercat să-i motiveze prezența sa cu totul stranie.

Tochmai în acel timp, generalul von Gerock, care își avea comandamentul la Tîrgu Secuiesc, făcea o inspecție în sectorul diviziei lui Ruiz. După unele ezitări, von Gerock a acceptat propunerea lui Sturza de a difuza în rîndul armatei române o „chemare”, prin care trădătorul să ceară ostașilor să-i urmeze exemplul, pentru „a salva” țara. S-a hotărît să i se pună la dispoziție 180 prizonieri români care urmau să transporte „chemarea” ti-

părită în linile române. După aceea, toți trebuiau să revină, împreună cu cei pe care ar fi reușit să-i ademenească. A fost pregătită și întîlnirea pe care Sturza urma să o aibă cu colonelul Crăniceanu — un alt trădător — pe dealul Cîrlan, la 10 februarie, ora 10. Atunci Crăniceanu trebuia să primească ultimele instrucțiuni de la Sturza, în vederea desăvîrșirii acțiunii.

Lucrurile păreau foarte bine puse la punct, dar primele dezamăgiri n-au întîrziat să apară. Din cei 180 prizonieri români, numai 30 au primit propunerea făcută. În zorii zilei de 11 februarie, cînd aceștia urmau să plece în misiune, alte deziluzii. Cu toate recompensele făgăduite, încă opt dintre ei au refuzat penibila propunere.

Orele treceau într-o așteptare zadarnică. Din cei 22 plecați nu s-a înapoiat decît un sergent, care a declarat că ostașii au primit cu multă... însuflețire manifestele, iar ofițerii români abia așteptau semnalul pentru a trece la inamic. Dar, cum s-a dovedit mai tîrziu, totul n-a fost decît o minciună sfruntată; sergentul nici nu îndrăznise să se apropie de linia avanposturilor românești. Și nu s-a găsit nici măcar un singur soldat care să fi dat curs rușinoasei „chemări”.

Ostașii români, însuflețiți de nobilul ideal pentru care luptau, au respins cu

Ostașii români, animați de profunde sentimente patriotice, au dat o ripostă hotărîtă cotropitorilor

demnitate infamanta propunere pe care le-o făcea trădătorul Sturza. Și numai după patru luni ei au dat gestului acestuia o replică pe măsura glorioasei noastre istorii : victoriile de răsunet mondial de la Mărăști, Mărășești și Oituz.

Dezaprobat chiar de inamic

Judecat în contumacie pentru trădare și deertare la dușman, Sturza a fost condamnat la moarte. Prins în flagrant delict după întâlnirea de pe dealul Cîrlan, unde primise de la Sturza manifeste și alte documente compromițătoare, colonelul Crăiniceanu, fost comandant al Regimentului 13 infanterie, a fost judecat imediat de către Consiliul de Război al Corpului 1 armată și condamnat la moarte. În asistența ostașilor pe care-i comandase și a cîte doi delegați din toate unitățile militare, trădătorul și-a primit pedeapsa.

Fapta reproabilă a colonelului Sturza a produs o profundă impresie. În mod paradoxal el era autorul unui tratat de educație militară ce se predă în școlile de ofițeri, în paginile cărui se glorificau spiritul de sacrificiu și patriotismul ostășesc. Dar patriotismul său nu era decît o manifestare de paradă, o avalanșă de vorbe.

Acțiunea lui Sturza a fost privită defavorabil chiar de cei în folosul cărora a trădat. Datele ne-au fost furnizate de mărturisirile unui martor ocular, baronul Valeriu Kapri, originar din Transilvania, fost maior în armata austro-ungară. În 1915, acesta căzuse rănit în Polonia și, întorcîndu-se pe front, fusese repartizat în cadrul comandamentului Diviziei 1 cavalerie austro-ungară ce acționa în Moldova, în Munții Vrancei. Servea ca ofițer translator pentru limba română. Comandantul Diviziei 1 cavalerie, generalul de Rulz, surprins de apariția neașteptată a lui Sturza în sectorul diviziei sale, i-ar fi declarat lui Kapri : „Colonelul Sturza nu este un ostaș, ci un sperjur care și-a călcat jurămîntul depeș țărilor sale...”

Cam de aceeași aprecieri s-a bucurat Sturza și din partea generalului von Gerok. El a declarat ofițerilor săi : „Cînd un soldat face un pas analog celui al lui Sturza... implicit trebuie să țină în mîna dreaptă revolverul, gata încercat, ca să-și zboare creierii, dacă nu reușește”.

Fapta lui Sturza — străină de năzuințele și spiritul poporului nostru — a fost înfierată cu vehemență de opinia publică a vremii.

BIG-BEN

(Urmare din p. 51)

Cel care a realizat noua mașinărie — necesară orologiului din turn — n-a fost, însă, cum ar fi fost de așteptat, un ceasornicar de meserie, ci un... avocat, pe nume Edmund Dennison. Motivul pentru care misiunea i-a fost încredințată lui Dennison nu e cunoscut ; important este faptul că el s-a achitat în mod desăvîrșit de datoria ce-i revenise, iar pendula nu s-a abătut cu mai mult de patru secunde în cursul a peste 100 ani de existență.

Noul ceas de la Westminster, turnat la Stockton-on-Tees, a fost transportat în 1858 la Londra, fiind așezat mai întîi, pentru cîteva încercări, la baza turnului. Abia atunci s-a descoperit că mecanismul „înghițise”, la turnare, cu două tone de metal mai mult decît prevăzuseră calculele, devenind, deci, necesară fabricarea unui nou ciocan, cu o greutate dublă față de primul. Ciocanul inițial, rămas inutilizabil, poate fi astăzi văzut într-unul din coridoarele Parlamentului.

În fine, cînd toată „toaleta” a fost terminată, mașinăria a fost urcată în turn și fixată definitiv. Orologiul devenea astfel simbolul Londrei contemporane, sub numele de **Big-Ben** („Marele Ben”). De fapt, numai clopotul ar trebui să fie desemnat cu aceste cuvinte : el a fost botezat astfel în onoarea lui Sir Benjamin Hall, înalt comisar al Lucrărilor Publice pe vremea cînd a fost turnat faimosul clopot.

În permanentă funcționare, începînd de la 31 mai 1859 — ziua inaugurării sale — mecanismul de precizie al avocatului-ceasornicar Edmund Dennison este verificat de două ori pe zi prin linia telefonică directă cu Observatorul Greenwich.

Cîteva date : turnul are o înălțime de 97,50 m, mașinăria ceasului cîntărește 13 717 kg, cadranul orologiului are un diametru de 7 m, iar limbile măsoară 4,25 m și, respectiv, 2,75.

Cînd Parlamentul — al cărui sediu e la Westminster — deliberază noaptea, ceasul este luminat începînd de la apusul soarelui, pentru a arăta londonezilor că deputații lor lucrează chiar și după căderea întunericului. Cînd se deliberază ziua, se înalță un steag în virful Turnului Victoria, care depășește cu șase metri Turnul Big-Benului.

1922-1972

50 ani de la constituirea
Uniunii Republicilor
Socialiste Sovietice

„Un succes al spiritului de solidaritate“

Dr. GH. I. IONIȚĂ

De-a lungul activității sale semicentenare, Partidul Comunist Român a desfășurat o continuă și variată activitate pe linia apropierii și întăririi legăturilor dintre România și Uniunea Sovietică, pentru popularizarea în țara noastră a realizărilor obținute în cele mai diferite domenii de către primul stat socialist din lume.

Acestor țeluri nobile le-a răspuns și activitatea organizației democratice Societatea pentru întreținerea raporturilor culturale dintre România și Uniunea Sovietică, înființată în anul 1935.

„Scopul în care s-a constituit noua societate — raporta Siguranța la 23 mai 1935 — este identic cu acela urmărit de asociația desființată „Amicii U.R.S.S.“.

De la dizolvarea, în 1934, de către guvernul liberal a grupării „Amicii U.R.S.S.“ pînă la data raportării celor de mai sus, comuniștii din România desfășuraseră o amplă activitate pentru inițierea unei alte organizații care să servească întreținerii unui climat de apropiere și colaborare mutuală între România și Uniunea Sovietică. Eforturile depuse în acest sens, din însărcinarea partidului comunist, de o serie de activiști proeminenți și oameni de cultură și artă, printre care: Petre Constantinescu-Iași, Alexandru Sahia, Scarlat Callimachi, Alexandru Mihăileanu,

Matei Socor, Octav Doicescu, Ion Iancovescu, Tony Bulandra, C. L. Vilceanu, Petre Grozdea ș.a. au avut rezultate pozitive.

Sub egida unor personalități marcante

Momentul creării noii organizații a fost marcat prin publicarea, la 22 mai 1935, a unui comunicat care, după ce aprecia că „unul din cele mai prețioase bunuri ale culturii europene din timpurile moderne este schimbul valorilor spirituale între popoare“, constata că „datorită cunoașterii reciproce a popoarelor, cuceririle civilizației au depășit granițele naționale, deve-

nind patrimoniul umanității". În continuare se arată că „recunoscind aceste adevăruri, oamenii de știință, artiștii și scriitorii români salută cu satisfacție reluarea raporturilor diplomatice dintre guvernul român și cel sovietic”, considerându-se acest fapt ca „un succes al spiritului de solidaritate între popoare”.

Noua organizație își propunea tocmai slujirea acestei cauze: „În speranța că schimbul cultural dintre țările respective nu va avea decît de cîștigat și pentru ea el să fie cît mai activ și așezat pe baze sănătoase, propunem înființarea unei societăți pentru întreținerea raporturilor culturale dintre România și Uniunea Sovietică”.

Comunicatul purta semnăturile unor personalități marcante ale vieții culturale și științifice din țara noastră — profesori universitari, artiști și scriitori — al căror renume depășise de mult granițele țării. Printre aceștia amintim — pe lîngă cei menționați la început — pe marele muzician George Enescu, profesorii universitari Traian Săvulescu, Al. Rosetti, Eugen Hero-veanu, C. Sfîntescu, pictorii N. N. Tonitza și Jean Nițescu, scriitorii Victor Eftimiu, Alexandru Sahia, Radu Bourceanu, Gh. Talaz, compozitorii Matei Socor și Constantin Silvestri, arhitectul Octav Doicescu, doctorul S. Irimescu, conferențiarul universitar doctor Emil Gheorghiu, directorul Operei Române — Ionel Perlea, actorii Tony Bulandra, V. Maximilian, Ion Iancovescu, Gheorghe Timică, Vasile Lăzărescu, soliștii Operei Române Eugenia Babad și Jean Athanasie, asistentul universitar Alice Aronescu, criticii muzicali E. Ciomac și Traian Selmaru, regizorul Soare Z. Soare, avocații Radu R. Rosetti, I. Raiciu și G. Spina, ziariștii D. Faur, P. Razopol, Eufem Mihăileanu, C. L. Vileanu, Andrei Tudor etc.

În prefața la cartea sa U.R.S.S. azi, Alexandru Sahia remarcă faptul că înființarea organizației era „o dovadă sinceră că oamenii de știință, artiștii, scriitorii din România salută cu satisfacție reluarea raporturilor diplomatice dintre guvernul român și cel sovietic în vederea menținerii spiritului de solidaritate între popoare și a schimbului de valori spirituale, care trebuie să existe cît mai frecvent între ele”.

Comunicatul privind înființarea organizației se încheia cu invitația ca acei care doreau să facă parte din ea să-și trimită adreșarea la sediul societății din strada dr. V. Poloni nr. 24, București. În zilele

* La 9 iunie 1934 au fost reluate relațiile diplomatice normale dintre România și U.R.S.S.; ambele guverne își garantau reciproc deplina și întreaga respectare a suveranității și a păcii de la orice amestec direct sau indirect în treburile interne — n.r.

următoare, pe adresa respectivă au început să sosească nenumărate adeziuni atât din Capitală, cît și din provincie.

Spectacole gratuite pentru muncitori

Principalul obiectiv al societății nou înființate era difuzarea presei, cărții și filmelor sovietice, popularizarea lor în România. În acest scop au fost organizate numeroase simpozioane în care s-au dezbătut operele unor scriitori sovietici. „O consecință directă a reluării relațiilor diplomatice cu Sovietele — nota un raport al Siguranței din 7 ianuarie 1936 — este apariția cărții sovietice pe piața noastră”.

La sfîrșitul anului 1935, s-au inițiat o serie de dezbateri pe marginea filmelor sovietice ce rula în acel timp pe ecranele cinematografulor de la noi (Furtuna, Locotenentul invizibil, Realitatea sovietică, Toată lumea ride, cîntă și dansează, Drumul vieții, Frații Golovlev ș.a.). Organizația s-a preocupat de asigurarea condițiilor pentru vizionarea gratuită de către muncitori a unora din aceste filme. Astfel, după cum aflăm dintr-un raport al autorităților, conducerea societății „a hotărît să angajeze filmul sovietic cu subiectul TOATĂ LUMEA CÎNTĂ, RIDE ȘI ÎU-BEȘTE, care actualmente [primăvara anului 1935 — n.r.] se rulează la cinematograful „Marconi”, spre a-l demonstra [proiecta — n.r.] gratuit muncitorilor și șomerilor din cartierele municipiului. București, în scop de propagandă. Motivul pentru care organizațiile comuniste au luat această hotărîre este că prin acest film se ridiculizează sistemul capitalist, se propagă ideea exploatarei muncitorilor și țăranilor și în definitiv filmul are un substrat de propagandă revoluționară, care a scăpat astfel de controlul cenzurii”.

„Ploaia” de la „Trianon”

Uneori, vizionarea filmelor sovietice era folosită de către elementele revoluționare și pentru difuzarea de manifeste comuniste. La 2 februarie 1936, de pildă, la Iași, în timp ce la cinematograful „Trianon” rula filmul Drumul vieții, din balcoanele sălii a început să cadă o adevărată ploaie de fluturași editați prin grija organizației locale a P.C.R.; pe ei erau înscrise lozincile: „Luptați pentru stringerea legăturilor de pace, economice și culturale cu Uniunea Sovietică”, „Luptați contra fascismului”, „Vrem o Românie liberă și democratică” etc.

Succesul de care filmele sovietice se bucurau de fiecare dată în sălile de spec-

Filme sovietice la cinematografele bucureștine (1934)

In p. 60 : coperta cărții lui Alexandru Sahia

tacol din România, simpatiile cu care erau înconjurate aceste solii ale culturii sovietice impresionau chiar și pe unii politicieni burghezi dintre cei mai reacționari. Constantin Argetoianu, de pildă, a fost invitat la 17 martie 1935 de reprezentantul diplomatic al Uniunii Sovietice în România, la premiera filmului sovietic **Furtuna**. Premiera a avut loc la cinematograful „Roxy”, cu participarea personalului Legației sovietice din București. Cu acest prilej, Argetoianu consemna: „Era multă lume și am fost silit să constat că bolșevicii au câștigat multe simpatii, în scurtul timp de când sînt printre noi”. Referindu-se apoi la calitățile artistice ale filmului, scria: „Tehnică impresionantă și un realism de înfățișare care mi-a reamintit teatrele rusești de dinainte de război. Fiecare rol, oricît de mic, este încredințat unui artist desăvîrșit”.

La 30 mai 1936, la sala „Dalles” din Capitală, cunoscutul publicist comunist antifascist Gheorghe Dinu a înfățișat celor prezenți locul ocupat de filmul sovietic în cinematografia europeană.

Salutînd marea Octombrie

Societatea a organizat în fiecare an acțiuni speciale consacrate aniversării zilei de 7 Noiembrie — ziua Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Cu această ocazie, se desemnau delegații care mergeau la Legația sovietică spre a prezenta felicitări; altele erau trimise la Moscova

pentru a asista la festivitățile organizate cu prilejul marii sărbători. Cu pregătirea unei asemenea acțiuni, pentru anul 1935, societatea a desemnat pe Alexandru Sahia, Alexandru Mihăileanu și Matei Socor.

La 21 octombrie 1937, Direcția Generală a Poliției informa pe prefectul Poliției Capitalei că „se proiectează plecarea unei delegațiuni din partea comuniștilor români compusă din Marin Avramescu, David Constantin și Turcu Ion, foști luptători la Atelierele C.F.R. «Grivița», pentru a participa la festivitățile ce vor avea loc la 7 noiembrie a.c. la Moscova, cu ocazia aniversării revoluției ruse”.

Delegații plecau și cu alte ocazii în U.R.S.S. La 1 Mai 1936, de pildă, societatea s-a preocupat de trimiterea la Moscova a unei delegații alcătuită din membri ai săi din București, Cluj, Brașov, Iași, Pitești etc.

Organizarea de excursii în Uniunea Sovietică a stat în atenția permanentă a societății. La începutul anului 1936, pentru pregătirea unei asemenea vizite a fost desemnată o comisie alcătuită din: George Enescu, Traian Săvulescu, Ionel Perlea, Alexandru Rosetti, Eugen Heroveanu, S. Irimescu ș.a. În alcătuirea itinerariului, comisia a folosit cartea lui Alexandru Sahia U.R.S.S. azi, stabilind ruta: Kiev-Harkov - Moscova - Leningrad - Kiev-Dneproghes. La jumătatea anului 1936, un grup de muncitori români a vizitat Uniunea Sovietică, mergînd în diferite fabrici și uzine, instituții de artă și cultură, luînd legătura cu personalități ale vieții politice și culturale sovietice. La întoarcerea delegației, societatea a organizat simpozioane prin care erau înfățișate publicului, aspecte ale realităților întîlnite pe pămîntul sovietic.

Societatea pentru întreținerea raporturilor culturale dintre România și Uniunea Sovietică a inițiat și alte acțiuni. În ansamblu, toate acestea au dat posibilitatea organizației să-și îndeplinească misiunea asumată, contribuind la atragerea în lupta democratică antifascistă a unor noi categorii de oameni ai muncii, a numeroși reprezentanți ai intelectualității. Societatea a ființat pînă în februarie 1938, cînd, o dată cu instaurarea dictaturii regale și adoptarea de către aceasta a măsurilor de dizolvare a partidelor și organizațiilor politice, a trebuit să-și înceteze activitatea legală.

De-a lungul existenței sale, societatea și-a înscris activitatea pe linia relațiilor internaționaliste ale clasei muncitoare și partidului comunist, ale poporului nostru. Rezultatele dobindite au îmbogățit experiența de muncă cu masele la Partidului Comunist Român, au constituit un sprijin eficient în lupta dusă de comuniști în acei ani în spiritul solidarității internaționaliste.

Originalul „Învățăturilor lui Neagoe Basarab“ RĂSPUNS LA O IPOTEZĂ

Prof. univ., dr. G. MIHĂILĂ

Revista *Magazin istoric* a publicat în nr. 2, din februarie 1972, articolul cercetătorului grec Leandros Vranoussis, *Texte și documente românești inedite din Grecia, Gîndul și fapta marelui domn al Țării Românești* (pp. 6-10), însoțit de o notă introductivă, intitulată *Din nou despre „Învățăturile lui Neagoe Basarab“*, aparținînd istoricului Virgil Cîndea, membru în colegiul redacției. Prin aceasta, redacția revistei a ținut să facă cunoscută cercurilor largi de cititori din țara noastră ipoteza emisă la două congrese internaționale recente, de studii sud-est europene (Atena, mai 1970) și de bizantinologie (București, septembrie 1971), de către istoricul grec amintit, potrivit căreia cel care a redactat *Învățăturile lui Neagoe Basarab* către fiul său Theodosie nu ar fi domnul român, al cărui nume figurează în fruntea celor două părți ale operei și a douăsprezece (din 13) capitole ale părții a doua, ci Manuil din Corint (mort în 1538), mare retor al Patriarhiei constantinopolitane, iar versiunea slavonă ar reprezenta, deci, o traducere după textul grecesc.

Cercetătorul grec nu pune în discuție paternitatea morală (îndemnul), nici pe aceea de idei a voievodului muntean. Așa cum subliniază Virgil Cîndea în nota introductivă din *Magazin istoric*, la cele două congrese amintite, ca și în alte comunicări, în declarații la radio, Leandros Vranoussis a ținut să precizeze că afirmațiile sale despre Manuil din Corint nu tind să frustreze literatura română veche de cel dintîi giuvaer al său: *Învățăturile lui Neagoe Basarab*. El afirmă însă — după părerea noastră fără teme — că nu Neagoe însuși și-a redactat opera.

„Cred că nu ne împiedică nimic — scrie în această ordine de idei L. Vranoussis — să acceptăm ideea că Neagoe Basarab s-a adresat de mai multe ori «marelui retor» al Patriarhiei din Constantinopol, cerîndu-i o dată un tratat asupra unor probleme teologice, altă dată o orăție funebră, pe care voievodul voia s-o rostească la reînhumarea rămășițelor pămîntei ale mamei sale la Curtea de Argeș* sau, în sfîrșit, unele învățăături pe care domnul le adresa fiului său Theodosie... Așa imi explic de ce faimoasele ÎNVĂȚĂTURI ALE LUI NEAGOE s-au păstrat în grecește într-un manuscris autograf al lui Manole (formă romanizată ad-hoc în revistă — n.n.) din Corint [...] ÎNVĂȚĂTURILE LUI NEAGOE, scrise de mîna lui Manole din Corint au fost și redactate de acesta din urmă, la cererea expresă a domnului român. Textul grec al *Învățăturilor* lui Neagoe, considerat pînă acum în mod greșit ca o «traducere prescurtată» a unui original presupus a fi fost în slavonește, nu reprezintă cu siguranță — după opinia mea — o versiune posterioară, ci înșăși forma originală».

Pe ce se bazează această ipoteză cu consecințe atît de profunde? Pe o singură afirmație — neverificată cu toată rigoarea — că manuscrisul 221 de la Mănăstirea Dionisiu (Muntele Athos), care cuprinde versiunea grecească a *Învățăturilor* nu aparține sec. XVII (cum l-a considerat elenistul grec Sp. Lambros, cel dintîi care l-a semnalat, și bizantinștii bucureșteni D. Russo și V. Grecu, care au avut în mînă

* După 15 iunie 1520 — ziua morții micului Petru — Neagoe era bolnav și n-a putut participa la reînhumare; de aceea a și trimis epistola către „vlădica Macarie”. Cînd s-a fi prevăzut acest lucru, ca s-o... comande la Constantinopol? Iată fraze pe care nu le putea concepe decît el: „Iar la aducerea oaselor tale, eu, pentru păcatele mele, iar nu pentru veni la tine, ca să mă sature de dorul tău, ci am trimis în locul meu pe iubitul meu fiu, pre Theodosie, și pre dragile mele cocoane, pre Stana și pre Ruxanda [...] Si încă am mai trimis, o, malca mea, și pre fiu-meu Petru și pre Ioan și pre fie-mea Anghelina, [pe care...] Domnul Dumnezeu [...] l-au luat către cămara cea cerească [...] Iar de nu mă vei crede iată că am trimis și coruna lui Petru și surghiul lui și diademele...” (Versiunea românească veche în *Învățăturile lui Neagoe Basarab* către fiul său Theodosie, editate de Florica Moisil, Dan Zamfirescu și de autorul acestor rînduri, București, Editura Minerva, 1970 și 1971, p. 239; vezi și versiunea grecească, publicată de prof. Vasile Grecu, București, 1942, pp. 44-45).

Poate cineva crede că Neagoe a comunicat prin soțul lui Manuil din Corint, la Constantinopol, să includă în text astfel de idei și sentimente izvorîte din iubirea și recunoștința față de mamă și din durerea de părinte, căruia l-au murit trei copii?

fotocopiile întregului manuscris, ci primelor decenii ale sec. XVI și este scris de mîna lui Manuil din Corint, ceea ce s-ar deduce din asemănarea lui cu ms. 512 de la Mănăstirea Ivron, semnat de prelatul grec, autorul unui canon inclus în acest manuscris.

Intrucît nu sîntem în măsură nici să confirmăm această afirmație (fotocopiile reproduse în revistă, p. 10, sînt micșorate și nu permit un studiu grafologic edificator, iar inițialele stilizate ale celor două pagini — dintre care cea din ms. de la Ivron este fără semnătura lui Manuil din Corint! — diferă net), nici s-o respingem, să vedem dacă ea se susține prin alte fapte sau, dimpotrivă, dacă este infirmată. Într-o comunicare ținută la Asociația slavistilor din R.S. România, în ziua de 27 martie a.c. (pe care o tipărim integral în volumul **Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi**) am supus întreaga problemă unui nou examen filologic, ajungînd la următoarele concluzii (prezentate, pe scurt, și în interviul publicat în **România liberă** din 18 aprilie 1972):

1) După cum au precizat prof. V. Grecu (1942) și Dan Zamfirescu (1970 și 1971), versiunea grecească a **Învățăturilor** nu cuprinde întreaga **Parte întâi** a acestei scrieri, a cărei existență în slavonă este dovedită prin păstrarea a trei fragmente din caietele pe care le-am identificat recent ca fiind al 13-lea, al 16-lea (cu semnătura originală) și al 20-lea din manuscrisul 313 al Bibliotecii Naționale „Chiril și Metodie” din Sofia (din întreg manuscrisul, care a avut 48 caiete, respectiv, circa 387-390 file, s-au păstrat 17 fragmente dispuse în 19 caiete diverse, unele complete, altele conservate doar parțial, însumînd în total 111 file). De asemenea, versiunea grecească nu cuprinde nici capitolul VI din **Partea a doua**, care, în românește, ocupă două pagini (în ed. cit.), iar în slavonește s-a păstrat pe jumătate, inclusiv titlul aproape întreg, pe două file de la mijlocul caietului al 29-lea: [**Învățătură lui Ioan Neagoe voievod către fiii săi și către alții unși ai lui Dumnezeu, cînd vor cîrmui sau vor așeza pe dregători și pe marii boieri, ori le vor lua dregătoria, după faptele lor.**]

Această scurtă învățătură, cu sfaturi practice privind activitatea domnului țării, este profund originală, cu recomandări pe care numai Neagoe le putea da fiilor săi și altor viitori domni, în slavona specifică Țării Românești din sec. XVI, cu influențe sintactice și lexicale ale limbii române, dintre care menționăm verbul **dvorbiti** (derivat de la **dvorba** „serviciu la curte”, cu sensul nou, românesc „a vorbi”, cu „a spune”, substantivul **credincear** (derivat de la verbul **a credința** „a adevări”), cu sensul de „paharnic”, și altele. Așa este, de pildă, cuvîntul **curtean** (derivat de la **curte**, cuvînt de origine latină, ca și cel precedent), tradus în versiunea greacă printr-o expresie cu sensul „servitorii de mai jos ai palatului”. Termenul **curtean** e întrebuițat în cap. VIII, **Despre solii și războaie** — cheia de boltă a întregii opere, capitol profund original, străbătut de la un capăt la altul de experiență, ideile și sentimentele conducătorului politic și militar, care a fost Neagoe Basarab.

În sfîrșit, din versiunea grecească lipsesc, de asemenea, părți din cap. I și IV, precum și — arată D. Zamfirescu — „un pasaj antiotoman din cap. VIII, care nu putea figura într-o carte copiată pe pămîntul supus direct sultanului”. Iată începutul acestui amplu pasaj, păstrat atît în versiunea slavonă (pe care-o reproducem aici în traducerea noastră), cit și în tîlmăcirea veche românească: „**Iar care sînt alte neamuri, ce nu cred în Domnul nostru Iisus Hristos și în precurata lui maică, aceia n-au atîta înțelepciune, nici atîta pricepere**” ș.a.m.d. Oare această importantă omisiune din textul grecesc (care ocupă circa două pagini în manuscrisul slavon) — ca și întreg capitolul VI — poate fi întîmplătoare sau trecută cu vederea? Ori trebuie să inversăm acum lucrurile și să considerăm că atît capitolul VI, cit și acest pasaj au fost introduse ulterior în textul slavon, a cărui contemporaneitate cu Neagoe Basarab am demonstrat-o în mod clar în 1967? (Hîrtia, de fabricație italiană, are filigrane identificate exact în catalogul lui Briquet, aparținînd anilor 1518-1519, respectiv 1519-1538).

2) Încă D. Russo a arătat în 1907, că versiunea grecească a **Învățăturilor** este tradusă după cea slavonă, căci, deși „traducătorul grec — care, de altfel, a fost un învățat de seamă pentru timpul și mediul în care a trăit —, cîteodată nu recunoaște citațiile din Sf. Scriptură ca atari și le traduce (respectiv, le **re-traduce** — n.n) greșit”. Și în alt loc: „Nici traducătorul grec, nici cel român nu știau că multe părți pe care le aveau înaintea lor în limba slavonă, erau traduse din grecește; dacă traducătorul grec, cel puțin, știa acest lucru, nu făcea fel de fel de greșeli de traducere, ci punea pur și simplu părțile din Efreem Sirul, din **Varlaam** și **Ioasaf**, din Simeon Monahul întocmai cum sînt în textele originale”.

Pentru a verifica aceste afirmații, am examinat din nou cu atenție două din exemplele citate de cunoscutul elenist, grec de origine. Este vorba de versiunile slavonă și greacă a două texte bizantine introduse în **Învățături**. Confruntarea acestor versiuni dovedește fără putință de tăgadă coincidența dintre textul cunos-

cut în slavonă și versiunea slavonă a **Învățăturilor**, pe de o parte, și divergențe evidente dintre forma în limba greacă a respectivului text și **re-traducerea** sa în versiunea grecească a **Învățăturilor**.

La aceleași rezultate ne-a dus și confruntarea altor pasaje din scrieri bizantine, utilizate în **Învățături** în traduceri slavone ce au circulat în manuscrise copiate în țările române, și nu direct în grecește.

În acest fel am răspuns, credem, definitiv și categoric așteptării formulate de Virgil Cindea, în **Magazin istoric**: „Așteptăm dar, cu senină și îndreptățită încredere, rezultatul final al dezbaterii. Nu credem însă că el ar putea **înlătura vreodată ÎNVĂȚĂTURILE** din literatura română veche, sau numele lui Neagoe Basarab din titlul operei sale”.

Așa stînd **faptele reale**, ce rămîne din ipoteza lui L. Vranoussis? Dacă se va dovedi cu argumente sigure grafologice și paleografice că manuscrisul 221 de la Dionisiu aparține lui Manuil din Corint, acesta nu poate fi decît **copistul** sau **traducătorul** în grecește al **Învățăturilor** (pentru această din urmă probabilitate trebuie însă făcută dovada că știa slavonește). Cele spuse mai sus **răstoarnă definitiv ipoteza Vranoussis**, pentru a cărei susținere autorul ei ar fi trebuit să se înarmeze cu cunoașterea raporturilor textologice dintre cele trei versiuni și cu studierea argumentelor eleniștilor bucureșteni D. Russo și V. Grecu, dacă nu și cu a celor aduse de Dan Zamfirescu și de autorul acestor rînduri, în studiul introductiv la ediția din 1970 a **Învățăturilor**, și a obiecțiilor formulate de Al Duțu, V. Cindea, I. C. Chițimia etc. la cele două congrese. În urma unei astfel de studieri, L. Vranoussis ar fi putut constata că ipoteza sa — pe care a avut tot dreptul s-o formuleze ca **ipoteză de lucru** — fusese infirmată de D. Russo... cu peste 60 ani înainte.

Dar, dacă această ipoteză s-a dovedit de la bun început neîntemeiată, nu e mai puțin adevărat că figura lui Manuil din Corint interesează în mod deosebit cultura noastră veche și raporturile greco-române. Pe bună dreptate, Leandros Vranoussis și alți cercetători au arătat că prelatul constantinopolitan este autorul a două scrieri teologice, redactate, se pare, la cererea lui Radu cel Mare și, respectiv, a lui Neagoe Basarab, scrieri a căror publicare integrală o așteptăm cu cel mai mare interes.

Tristețile muzei Clio

Un monument în mare primejdie

Colaboratorul nostru Gelcu Maksutovici din București ne scrie: „În urmă cu un an, la Niculițel, în județul Tulcea, s-a descoperit un monument din secolul IV e.n., o veche biserică creștină, în interiorul căreia se află o criptă cu osemintele unor martiri*. Ne așteptam ca imediat să fie întreprinse toate lucrările necesare pentru ca acest extrem de important obiectiv istoric să intre în circuitul marilor valori naționale. Dar, spre surprinderea noastră, pînă acum s-au purtat numai discuții, fără a se întreprinde măsuri hotărîte de restaurare. Un șanț, prin care, în vremea ploilor, vin șuvoaie de apă, trece chiar prin absidă, întregul perete fiind în primejdie de a se nărui.

Și, în paranteză fie spus, tezaurul de la Niculițel nu e numai de o însemnătate istorică deosebită, ci ar putea deveni și un punct de atracție pentru turiști; el se află în triunghiul format de Mănăstirile Celic-Dere, Cocoș și Saoni”.

Nădăjduim că acest semnal de alarmă n-a fost tras în zadar.

* Victor H. Bauman, Bazilica cu „martyricon”, din epoca romanității tirzii, descoperită la Niculițel (jud. Tulcea), în *Buletinul monumentelor istorice*, nr. 2/1972, pp. 17-28.

ISTANBUL:

eterne valori ale trecutului

Despre farmecele turistice ale Istanbulului s-a scris mult și cu lux de amănunte. Dar dincolo de asemenea puncte de atracție, dincolo de exoticul parfum, amintitor de Pierre Loti, al unor cartiere din zona Cornului de Aur, dincolo de încintarea nițeluș amezită care te cuprinde atunci când parcurgi strălucitorul labirint al Marelui Bazar, dincolo de albastrul omniprezent al mării, de verdele colinelor din imediata vecinătate a orașului, de caleidoscopica policromie a străzilor, fostă capitală a sultanilor continuă să fie — într-o măsură destul de mare — actuala capitală culturală a Turciei zilelor noastre.

Argumente în acest sens? O universitate și cinci institute de învățământ superior. Sediul central al Uniunii oamenilor de litere, cu mai bine de două sute de scriitori membri. Un teatru de stat, o operă de stat, o orchestră simfonică de stat, cinci teatre ale municipalității, 15 teatre particulare. O stație de radio și una de televiziune — în fază încă experimentală. Sediul central al Uniunii oamenilor de artă și al Cinematecii turce. O editură a Ministerului Educației Naționale (unde se tipăresc, printre altele, toate manualele școlare) și 70 edituri particulare.

Dar asupra iubitorului de istorie, puterea de fascinație a Istanbulului se exercită cu o pregnanță arareori înfrântă. Nu este vorba numai de sutele de moschei, palate, fântini și alte monumente evocatoare ale apogeului otoman, ci și — sau poate mai ales — de acele lăcașuri unde se păstrează, cu cuvenitul respect și cu o ardentă dragoste, neprețuitele relicve ale trecutului.

Printre aceste „sfinte ale sfintelor“, așa cita Arhivele Consiliului de miniștri al Imperiului otoman (*Başbakanlı Arşiv*), care adăpostesc un fantastic tezaur: peste 50 milioane de documente. Grație ospitalității de care au făcut dovadă directorul general Mikhat Sertoglu și adjunctul acestuia, Fazıl İşiközlü, am putut constata că un număr deosebit de mare din aceste documente privesc țara noastră, în special *Condicele României*, *Marile Condiți* și *Condicele financiar-economic*.

După cum ne-au subliniat conducătorii Arhivei — și așa cum am putut vedea din cele câteva zeci de documente pe care ni le-au pus la dispoziție — un deosebit interes îl prezintă *statutul special de autonomie pe care-l aveau Principatele Române în cadrul Imperiului otoman*. O serie de asemenea documente au fost microfilmate de reprezentanții Arhivelor de Stat din București, printre care prof. A. Decel și prof. M. Guboglu, și dezbătute apoi în ample studii de specialitate. Rămâne însă o cantitate enormă de documente referitoare la țara noastră, care nu au fost încă studiate și cu atât mai puțin reproduse, pentru a fi valorificate atât în lucrări de istoriografie cât și pe planul analizei istorice.

La Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Imperiului otoman, directorul Hasan Türüdü ne-a prezentat câteva din mii de documente ulterioare anului 1829, când corespondența diplomatică a Turciei a început să fie redactată în limba franceză. Și această arhivă cuprinde documente de o indiscutabilă valoare pentru țara noastră, care ar merita să fie atent cercetate.

O instituție particulară, de tip fundație este Institutul de studii turce, cu uriașă bibliotecă și arhivă turcă și străină achiziționată de directorul său, Zekai Okte, în arhivele din Franța, Republica Federală a Germaniei, Marea Britanie, Statele Unite, U.R.S.S. etc. Acolo am găsit, de exemplu, pasaje din rapoartele miniștrilor și ambasadurilor occidentale la Sublima Poartă care vorbesc pe larg și foarte elogios despre eroismul ostașilor noștri în războaiele din 1877, și 1916-1918. În sute de alte rapoarte există de asemenea numeroase referiri la țara noastră.

La cel mai important dintre muzeele Istanbulului, *Topkapı Sarayı*, directorul general Kemal Cig, ne-a acordat de asemenea un larg sprijin în efortul de identificare a săbiilor românești din secția de arme a muzeului. În bogatele depozite ale muzeului există de altfel mari șanse să se descopere încă numeroase arme, scuturi, podoabe etc. de proveniență românească, ca și alte valori direct legate de istoria noastră.

Aceeași primire cordială am întâlnit-o la Muzeul de Artă Turcă și Islamică al cărui director Can Keremattli (care vorbește curent românește) ne-a întreținut pe larg despre influența scoarțelor asupra covoarelor orientale în general și a celor turcești în special, ca și la muzeele arheologice, al căror director, Necati Dolunay, ne-a furnizat toate datele necesare privitoare la acest complex muzeal și la expozitiile sau obiectele din depozit legate de istoria României.

Una dintre cele mai emoționante vizite pe cuprinsul primitorului Istanbul a fost la Patriarhia ortodoxă — păstrătoare și ea a numeroase documente de inestimabilă valoare legate de trecutul nostru. Acolo am avut deosebita cinste de a fi invitați personali al Patriarhului ecumenic Athenagoras. Pășind pragul cabinetului său de lucru, cu pereții tapisați de volume din cele mai diverse domenii de activitate umană, nu știam pe atunci că venerabilul conducător al Bisericii ortodoxe își trăia ultimele luni de viață și că aveam să fim ultimii săi oaspeți din România. Din România, despre care Patriarhul ne-a vorbit în cuvinte calde, ca despre o țară care a purtat neabătut făclia civilizației în sud-estul Europei, având o nobilă și importantă misiune istorică de îndeplinit în această parte a continentului. Cunoscându-ne bine

Cu aceleași sentimente de profund afecțiune pentru țara noastră, Patriarhul ecumenic Athenagoras a oferit alăturata fotografie-autografa pentru cititorii revistei Magazin Istoric

meleagurile, Patriarhul Athenagoras le-a evocat cu o voce vibrând de emoție, așa cum cu emoție a menționat contribuția poporului nostru și a conducătorilor săi de astăzi la instaurarea unui climat de pace și colaborare prietenească în regiunea Balcanilor și în lumea întreagă.

...Sub avionul care lua înălțime, conturul Istanbulului se estompa treptat în vaga încețoșare a amurgului. Dar în mințile și sufletele noastre nu se pierdea nimic din imaginea vie a unui oraș în care ritmul trepidant al vieții cotidiene nu contrazice, ci tinde parcă să scoată și mai mult în relief eternele valori ale istoriei.

Nicolae MINEI

Viteji din 1877-1878, 1916-1918, 1944-1945

Înrudiți cu Garibaldi

Alessandro D'Amico
B. Garibaldi

VITALIE STĂNICĂ

După o îndelungată călătorie, vaporul ancorase în portul Galați. Din mulțimea călătorilor de diferite naționalități coborise pe țarm și o tinăra și frumoasă italiancă. Acestea ar fi fost poate singurele elemente, în stare să rețină pentru câteva momente, atenția vameșului obișnuit cu forfota cotidiană a pasagerilor. Oricum, numele din pașaport — Maria Bidischini dal'Oglio — n-avea nici o rezonanță deosebită pentru funcționarul respectiv.

În ultima vreme, după 1867, sosirea unui număr apreciabil de italieni în țara noastră nu mai surprindea pe nimeni. În rândurile opiniei publice românești din acea vreme, ecoul epopeii revoluționare, în centrul căreia se aflase popularul erou național al Italiei, Garibaldi, nu se stinsese. Legăturile dintre marele om politic italian și personalități marcante românești ale timpului se înscriseră în efortul general al revoluționarilor din țările Europei care — la mijlocul veacului trecut — încercau realizarea unui front comun împotriva absolutismului, pentru justiție socială și libertate națională. Sînt cunoscute relațiile politice dintre Garibaldi și C. A. Rosetti. La 12 februarie 1864, de pildă, marele patriot italian îi mulțumea pentru expedierea permanentă a ziarului **Românul** și își manifesta dorința de a primi, în continuare, vești despre țara noastră. Sub steagul lui Garibaldi, cot la cot cu

ostașii acestuia, luptaseră pentru unificarea Italiei o serie de revoluționari români, printre care Titus Dunka*. La rîndul lor, voluntarii garibaldieni aveau să participe alături de armata română, pentru cucerirea independenței de stat a țării noastre, în războiul din 1877-1878. Adresîndu-se acestor voluntari, popularul erou îi îndemna ca acolo, pe cîmpul de luptă, „să spună fraților români că, deși departe, gîndul și inima lui Garibaldi sînt cu ei...”

Așadar, de-a lungul deceniilor, între revoluționarii conduși de Garibaldi și poporul român se stabiliseră legături de trainică prietenie. De aceea, după înfrîngerea revoluției italiene, numeroși adepți ai lui Garibaldi, persecutați de guvernul regal italian, s-au refugiat în țara noastră. Faptul a fost menționat și într-o notă a agentului diplomatic român la Constantinopol, C. Ghica, adresată ministrului de Externe, Gh. Costa-Foru: „Mulți garibaldieni — se spunea în acel raport — speră să aibă o primire mai bună în România, decît aceea pe care le-au făcut-o autoritățile turcești. Ei au plecat cu destinația Galați și Brăila...”

Acea tinăra și frumoasă italiancă debarcată pe țar-

* Vezi Magazin Istoric, nr. 7-8/1968, despre alți voluntari români în armata Italiei în perioada luptei pentru unitate. Vezi Magazin Istoric, nr. 12/1970.

murile Galaților era o simplă pasageră venită să viziteze țara noastră sau făcea parte din rîndul emigranților politici la care, printre altele, se referea și nota lui C. Ghica ?

N-avea să știe nici vameșul, așa după cum, pînă de curînd, n-avea să cunoască nimeni. Abia cercetările întreprinse recent au stabilit identitatea precisă a Mariei Bidischini dal'Oglio. Ea era sora Italiei Garibaldi, soția lui Menotti, primul dintre fiii vestitului luptător pentru unitatea patriei sale. Tînăra emigrantă făcea așadar parte dintre rudele marelui revoluționar care — datorită persecuțiilor deslănțuite de autorități — luaseră calea exilului.

După puțină vreme, ea l-a cunoscut pe locotenentul Alexandru Zăgănescu, văr și fiu adoptiv al nu mai puțin vestitului căpităn Pavel Zăgănescu, eroul de la 13 septembrie 1848. Căsătoria celor doi tineri

— vlăstare a două mari familii revoluționare — a avut loc în 1869, la București, fiind cununăți de Pavel Zăgănescu. Trei ani mai tîrziu, cei doi soți, împreună cu unicul lor fiu, Mihail, au fost invitați în Italia. Cu acel prilej au vizitat Roma (de curînd devenită capitală a Italiei *), și, bineînțeles, Insula Caprera, unde se retrăsese Giuseppe Garibaldi. Popularul erou a oferit rudelor sale din România o fotografie cu autograful său.

Alexandru Zăgănescu, ca și înaintașul său, s-a distins prin fapte de vitejie săvîrșite pe cîmpul de luptă în timpul războiului din

* Vezi Magazin istoric, nr. 12/1970.

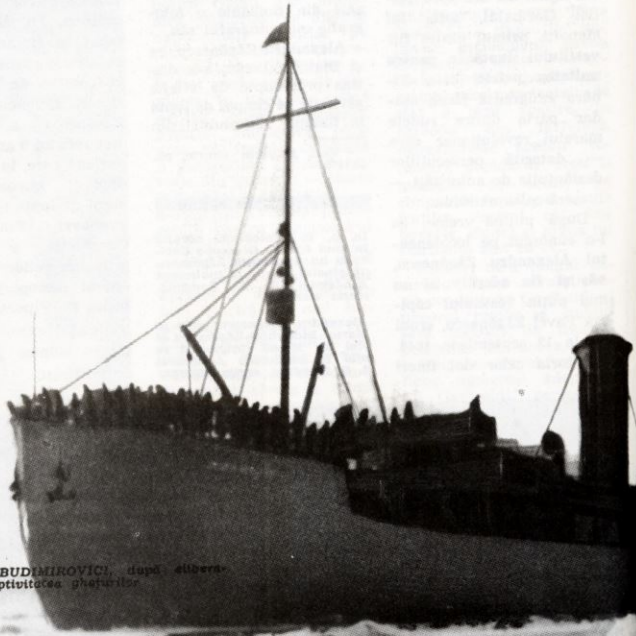
În p. 68 : fotografie dăruită în anul 1872 de Giuseppe Garibaldi lui Alexandru Zăgănescu (originalul se află la Biblioteca Academiei R. S. România, secția stampe)

Alexandru Zăgănescu, soția sa Maria Bidischini-Zăgănescu și fiul lor Mihail (originalul se află la Biblioteca Academiei R. S. România, secția stampe)

1877-1878. De altfel, tradiția de vitejie și abnegație în slujba patriei a fost dusă mai departe de Mihail, fiul lui Alexandru și al Mariei. El a murit eroic, în 1916 — în timpul primului război mondial — lîngă Cîmpulung, în urma rănilor căpătate în lupta cu inamicul. Pentru aceste fapte de vitejie, Mihail Zăgănescu a fost înaintat la gradul de locotenent-colonel post-mortem. Fiii săi au participat, la rîndul lor, activ, la luptele pentru eliberarea patriei de sub jugul fascist. Colonelul Nicolae Zăgănescu a comandat Regimentul 9 artilerie anti-aeriană care, în 1944, a îndeplinit importante misiuni de luptă în zona Văii Prahovei. Fratele său, Constantin, a comandat gruparea antiaeriană care a apărut aeroporturile Băneasa și Pipera. Cel de-al treilea, Alexandru, a luptat ca aviator pe frontul antihitlerist.

O intimplare plină de dramatism, astăzi aproape uitată, a răscolit opinia publică timp de citeva luni, incepind din iarna anului 1920, și a antrenat colaborarea unor exploratori, oameni de știință, diplomați din mai multe țări. S-o urmărim în relatarea lui N. Bolotnikov* care, la rugămintea revistei **MAGAZIN ISTORIC** a scris un articol pe această temă

SOLOVEI BUDIMIROVICI, după eliberarea din captivitatea ghetarilor

Captivi printre ghetarii

Vara toridă și bîntuită de furtuni a anului 1920 era pe sfîrșite. Întruniți în prima lor adunare generală de după vacanța de vară, membrii Academiei de științe din Rusia au discutat despre activitățile curente, căci problema care în procesele verbale figura la capitolul 108 fusese rezolvată. „Eforturile depuse de Academie — se spunea în acest capitol — cu concursul lui A. M. Peșcov [M. Gorki] și F. Nansen pentru salvarea navei SOLOVEI BUDIMIROVICI, pierdută în ghețurile Mării Kara, cu 85 călători la bord, au fost încununată de succes. Echipajul și nava au fost salvate”.

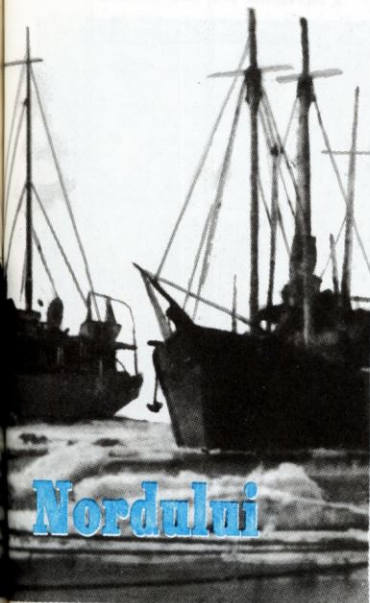
* Membru activ al Societății de geografie a U.R.S.S., scriitor și publicist, Nikita Bolotnikov s-a consacrat, de mai bine de treizeci de ani, popularizării cunoștințelor de geografie și, mai ales, de istorie a cercetărilor polare. În această calitate a redactat și prefațat versiunile în limba rusă ale lucrărilor unor exploratori străini.

La discreția unui sac cu gheață

La 19 ianuarie 1920 John Rextin, căpitanul spărgătorului de gheață SOLOVEI BUDIMIROVICI a primit, pe cînd se afla în Portul Arhanghelsk, ordinul de a încărca urgent cărbune și echipament militar și de a se îndrepta spre gura Fluviului Indiga (care se varsă în Marea Barenț). Potrivit aceluiași ordin, dat de comandantul forțelor maritime ale așa-zisului „Guvern al Rusiei Nordice” al gărzilor albe, Rextin trebuia să încarce acolo pește și carne de ren și să le transporte la Murmansk, împreună cu un număr de pasageri. De fapt, aceste alimente fuseseră pregătite de o organizație cooperatistă pentru regiunile bîntuite de foamete din nordul Rusiei. Generalul Miller, care se afla în fruntea amintitului „guvern” al gărzilor albe, a hotărît însă să le folosească pentru aprovizionarea trupelor sale, căci ajutorul acordat de aliații și protectorii săi — intervențiști străini — fusese sistat și regimente întregi de soldați flămînzii treceau de partea gărzilor roșii.

SOLOVEI BUDIMIROVICI și-a început epopeea în dimineața zilei de 22 ianuarie, bîntuită de viscol; dispunea de o rezervă de cărbune pentru nouă zile și transporta 84 persoane: 52 membri ai echipajului și 32 pasageri. În noaptea de 25 ianuarie, navigînd în preajma ghețurilor, nava a depășit Capul Kanin și și-a continuat drumul în direcția sud-est, iar în următoarele cîteva zile a plutit în derivă printre banchize. Călătoria navei desfășurîndu-se normal, căpitanul Rextin a putut comunica prin radio la Murmansk și Arhanghelsk: „Cred că în două zile vom sosi la destinație”. Dar o jumătate din rezerva de cărbune fusese deja consumată și căpitanul a cerut, pentru orice eventualitate, să i se trimită un spărgător de gheață încărcat cu combustibil. Răspunsul primit a sunat încurajator; în cazul unei situații critice i se va acorda ajutor, întrucît „succesul operației este deosebit de important”. Această primă aluzie la însemnătatea transportului avea să fie repetată ulterior într-o formă concretă: „Alimentele și pasagerii trebuie să ajungă neapărat la Murmansk”. Era vorba, firește, de pasagerii de la clasa I, printre care se aflau generalul N. I. Zvezhințev, un personaj important pentru albgardiști, ofițerii superiori Argamakov și Stiagov (lucrător al Serviciului de contraspionaj), Mihailov, șeful Secției de propagandă a „Guvernului Rusiei Nordice” și alți oameni de nădejde ai contrarevoluției.

În zorii zilei de 29 ianuarie, nava se afla foarte aproape de țință. Începuse să oculească Promontoriul Sveatoi Nos, pentru a pătrunde în Golful Indiga, cînd s-a pomenit împresurată de enorme blocuri de gheață care pluteau în derivă, spre nord-est.

Nordului

Înțelegând gravitatea situației, Rextin a început o febrilă corespondență prin radio cu țarmul. Dar la cererile lui tot mai insistente de a primi ajutor nu s-a ales decât cu sături de a economisi cărbunele și cu promisiunea de a i se trimite un spărgător de gheață, care să-l elibereze din captivitate. Între timp, însă, voluminoasele banchize au continuat să trască nava spre nord-est. La 10 februarie, SOLOVEI se afla deja la 100 mile de Indiga, iar peste alte șase zile, trecind pe lângă Insula Vaigaci [vezi harta], prin Strimtoarea Porțile Kara, a ajuns în apele Mării Kara.

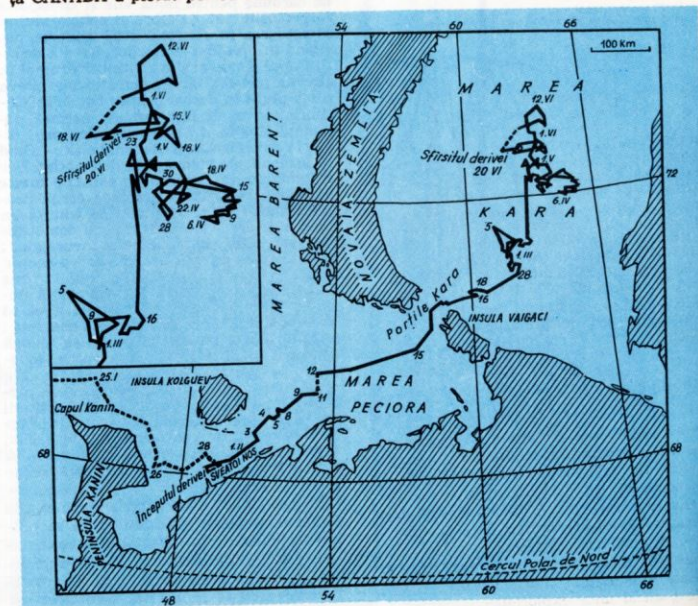
În tot acest timp, căpitanul Rextin a făcut încercări disperate, dar infructuoase, de a scăpa din încercuirea de gheață. Până la urmă, cind rezerva de cărbune a ajuns la numai 50 tone, el a fost nevoit să ordone stingerea focului. SOLOVEI BUDIMIROVICI s-a văzut la discreția „sacului cu gheață”, cum era denumită Marea Kara. În aceeași zi, la 16 februarie, s-au întâmplat două evenimente care au abătut, pentru un timp, atenția pasagerilor de la trista lor situație. Primul a făcut să încolțească speranța în inimile lor, căci contraamiralul Ivanov, comandantul forțelor maritime ale albilor, anunța că: „Spărgătorul de gheață CANADA a plecat pentru a vă da aju-

tor; vă vom informa zilnic despre deplasarea lui”. Al doilea a produs nu mai puțină emoție: soția căpitanului, care se afla și ea printre pasageri, a dat naștere unei fete.

Au urmat zile de așteptare și dezamăgire. CANADA, abia ajunsă în Marea Albă, a fost rechemată la Arhanghelsk, împreună cu un alt spărgător de gheață, MININ, care o însoțise o bucată de drum. La 19 februarie, Miller și statul său major s-au imbarcat pe MININ și au fugit în ascuns din Arhanghelsk.

Curind după aceea, în istoria salvării navei SOLOVEI BUDIMIROVICI a început o etapă nouă, inaugurată prin radiograma trimisă lui V. I. Lenin de către N. N. Kuzmin, membru al Consiliului militar al Armatei 6: „La 21 februarie ora 13 Regimentul 154 al Armatei Roșii, în pofida speranțelor burhezei mondiale și spre bucuria proletariatului din lumea întreagă, a intrat în orașul Arhanghelsk”.

Tirât de ghețari, SOLOVEI a descris pe hartă curbe complicate (traseul în deridă e reprezentat prin linia continuă)

Ma. 18. 1914 G.A.

[Mars 1920]

Maxim Gorki, and president saving
already rescue and other government
specimen telegraph me and amper Gorki is man
of humanity for immediate help for 85
human being men women and children
not surviving in Kara he drifting away
north with ship in ice without coal and oil
for food. They were 23 march last week
around two 39. Longitude 62.9 north and

only one a week from recovery
Only possibility I know see is that
British government take and send the
my powerful American ice breaker
Marianne subord. that brought freighter
from Archangel and is now in Longland
for the ship all the biscuits and she
can take and send another coal-ship
with her. It put good English crew on board
even can also be land here if on better leader
than I prefer. It's captain Otto Sverdrup
who knows the region and the ice well.

Russian Government has food for 45
people for a year waiting really in Kara.
Sigarets sleep at once for another money
a little brought to Kara station.

There is a staff a possibility to
save the people but it's day to lose.
Russian Government has it government
proposes to pay all expenses and
angle reward of

on new if desirable one can make
the carbon that Russian gets free passage
back here is by far the best ship, but
if not available there is said to be another
Russian ice breaker in England called
Svalbardy

to know good ice breaker had Canada
in being in had accept without coal
that not so far as Moscow.

Textul original al scrisorii adresate de
Nansen guvernului britanic, în martie 1920

Salvarea navei pierdute printre ghețuri
și a oamenilor de la bordul ei a fost in-
clusă printre sarcinile de primă urgență
ale Comitetului revoluționar din Arhan-
ghelsk. Spre țărmul Mării Kara a fost trimisă
o expediție compusă din 100 sănii
trase de 900 reni. În urma tratativelor
dintre guvernul sovietic, Anglia și Norve-
gia, aceasta din urmă a anunțat — la
10 martie — că pune la dispoziția navei
SOLOVEI 3000 tone de cărbune, rugînd
să fie precizate modalitățile de transport.
Dar, din nou, ajutorul a întârziat să vină.

SOLOVEI și-a continuat deci înaintarea
forțată spre nord, descriind pe hartă curbe
înelcite.

Exploratorul și scriitorul

Prin amabilitatea directorului Asociației
Nansen și a colaboratorilor Bibliotecii uni-
versitare din Oslo, am primit copile a trei
documente, din care rezultă că la acțiunea
de salvare a navei SOLOVEI au contribuit
substanțial Fridtjof Nansen și Maxim
Gorki. Primul document este o telegramă
trimisă din Arhanghelsk, la 27 martie, și
adresată Stortingului (Parlamentului nor-
vegian), cit și unor exploratori și oameni

de știință ca F. Nansen, Otto Sverdrup, dr.
L. L. Breitfus etc. Al doilea reprezintă un
mesaj semnat de Karpinski, președintele
Academiei de științe din Rusia, și de
Gorki, expediat la 29 martie lui F. Nan-
sen. Un interes deosebit îl prezintă însă cel
de-al treilea document, manuscrisul scri-
sorii lui Nansen adresată guvernului Marii
Britanii — după cum rezultă din menți-
unea făcută de arhivist — în luna martie
1920, imediat după primirea mesajului lui
Karpinski și Gorki. Iată textul acestui do-
cument :

„Maxim Gorki, președintele Academiei
de științe din Rusia și alți oameni de seamă
ruși au telegrafiat și implorat în numele
umanității, să se acorde ajutor imediat
pentru salvarea a 85 bărbați, femei și
copii care pier în Marea Kara, triști de
ghețari spre nord, fără cărbuni și cu foarte
puține alimente. La 23 martie ei se aflau
la 72,39° latitudine și 62,9° longitudine. Din
economie au expediat radiograme doar o
dată pe săptămână. Aici nu avem nici o
navă sau un alt mijloc pentru acest scop.
Singura posibilitate pe care o întrevăd este
ca guvernul englez să pună la dispoziție și
să expedieze puternicul spărgător de gheață
rus MININ, acaparat de fugarii din Ar-
hanghelsk și aflat în prezent în Anglia.
Dați acest spărgător, cărbune atît cît poate
să încarce și expediți cu el încă o navă
încărcată cu cărbune, asigurați... (un cuvînt
indescifrabil — N.B.) cu marinari englezi

la bord. Unele lucruri pot fi obținute aici. Dacă nu se va găsi un pilot mai bun, îl voi solicita pe căpitanul Otto Sverdrup, care cunoaște regiunea și condițiile de navigare printre ghetari. Guvernul norvegian alocă alimente pentru 85 oameni pe timp de un an, ele sînt stocate la Vardø. Expediția nava urgent spre nordul Norvegiei și apoi în Strîmtoarea Kara. Nu ne e îngăduit să pierdem nici o zi, atît timp cît mai avem posibilitatea să salvăm oamenii. Guvernul sovietic rus a promis să suporte toate cheltuielile și să recompenseze pe salvatori. Dacă... (cuvinte indescifrabile — N.B.) MININ va obține (din nou cuvinte indescifrabile — N.B.) Acest vapor este mult mai bun decît altele, dar dacă nu este posibil, se spune că în Anglia mai există un alt spărgător cu numele de SVEATOGOR. Cel de-al treilea spărgător de gheață, CANADA, este ancorat la Arhanghelsk fără cărbune dar nu este atît de puternic ca MININ".

Intervenția lui Nansen a fost hotărîtoare. După tratative îndelungate cu guvernul englez, acesta a pus la dispoziția celebrului explorator căpitanul Sverdrup spărgătorul de gheață SVEATOGOR. Echipat cu cele necesare — în urma unor demersuri ale Comisariatului Poporului pentru Afacerile Externe, care a primit un sprijin substanțial din partea guvernului norvegian — SVEATOGOR a ajuns în cele din urmă la Tromsø, cu un echipaj format din marinari norvegieni. Deși în acest port urma să încarce doar cărbune, nava a staționat acolo trei săptămîni încheiate, căci guvernul englez ceruse să fie asigurată pentru suma de 30 milioane coroane. Noi tratative, noi cheltuieli și o nouă intruziune în ajutorarea celor de pe SOLOVEI.

La un ceas după miezul nopții

Ce se petrecea, în acest timp, pe nava aflată în derivă? Situația era atît de alarmantă, iar moralul echipajului și pasagerilor atît de scăzut, încît la 2 mai pilotul Anufriev, timonierul Kernet, generalul Zvezhinteț și alți cîțiva membri ai echipajului s-au pregătit să plece pe jos, printre banchize, pentru a încerca să ajungă la țarm.

Tentativa lor s-a soldat fără pierderi de vieți omenești numai pentru că, întîmpinînd ghetari de netrecut, au fost nevoiți să facă cale întoarsă.

SVEATOGOR a pornit spre Marea Kara la 7 iunie. În aceeași zi a plecat din Arhanghelsk și spărgătorul de gheață INTERNAȚIONALĂ III (CANADA), reparat prin eforturile eroice ale marinarilor și muncitorilor de pe șantierul naval și expedit în ajutorul spărgătorului de gheață SVEA-

TOGOR, în cazul cînd tentativa de salvare ar eșua. Soluția s-a dovedit bună. La un moment dat SVEATOGOR a fost prins între gheturi uriașe și INTERNAȚIONALĂ III i-a venit în ajutor. În cele din urmă, la 19 iunie, nava SOLOVEI BUDIMIROVICI a fost eliberată din captivitatea banchizelor.

Îată cum descrie această zi doctorul L.L. Breitfus, comandantul expediției de salvare:

„19 iunie. O zi fericită! După ora unu noaptea ne-am apropiat de bordul navei SOLOVEI, în uralele care răsunau de pe cele două vase. Peste vreo două ore a sosit și nava CANADA [...] E greu să redai în cuvinte amănuntele acestei emoționante întîlniri. Căpitanul Rextin și cîțiva pasageri au venit pe nava noastră și l-au rugat pe Sverdrup, căpitanul nostru, și pe mine, să urcăm la bordul lor. Acolo, în salonul ofițerilor, lui Sverdrup și mie ne-au fost adresate cuvinte de recunoștință [...]. Toți pasagerii navei SOLOVEI — 77 bărbați, 7 femei și fetița căpitanului, în vîrstă de aproape o jumătate de an, erau sănătoși, dar infomeți... Din fericire, ajutorul a sosit la timp".

La 26 iunie, cele trei nave se aflau în Golful Belușie, lîngă Insula Novaya Zemlia de Sud. Aici s-au despărțit. SVEATOGOR a plecat spre Anglia, de unde peste un an, prin stăruințele diplomaților sovietici, s-a înșoiat în apele patriei, sub pavilion sovietic. Navele SOLOVEI BUDIMIROVICI și INTERNAȚIONALĂ III s-au îndreptat spre Marea Albă.

La 3 iulie, un ziăr din Arhanghelsk anunța următoarele: „Ieri, în jurul orei 13, nava SOLOVEI BUDIMIROVICI însoțită de spărgătorul de gheață INTERNAȚIONALĂ III, au acostat la cheul Sobornaia. Celor sosiți li s-a făcut o primire triumfală. Navele de pe fluviu au fost împodobite cu steaguri și a avut loc o paradă a trupelor roșii. Echipajul și pasagerii sînt sănătoși și foarte bine dispuși. Generalul Zvezhinteț și alți ofițeri aflați pe SOLOVEI BUDIMIROVICI au fugit în Norvegia cu spărgătorul de gheață SVEATOGOR. Muncitorii și țărani aflați pe nava SOLOVEI BUDIMIROVICI au sosit cu bine în Rusia Sovietică. Salutăm pe cei veniți!"

Cu aceasta a luat sfîrșit dramatica aventură a călătoriilor de pe SOLOVEI, dar nu și peripeziile navei. Rebotezată MALIGHIN, în cinstea exploratorului rus cu acest nume, ea a luat parte, în 1928, la căutarea expediției lui Nobile (care, se știe, se pierduse în Oceanul Înghețat de Nord), apoi și-a continuat existența printre gheturi, fiind folosită ca navă de cercetări științifice. În 1940 și-a găsit sfîrșitul în apele Extremului Orient.

OPERATIA „TYPICAL“

F.W.D. DEAKIN

Un mic grup englez de recunoaștere, în frunte cu F.W.D. Deakin, este parașutat, în mai 1943, de către Comandamentul forțelor britanice din Orientul Mijlociu, pe lângă forțele de partizani iugoslave din Muntenegru. Împreună cu aceste forțe, al căror eroism le stărnește o sinceră admirație, englezii se străduiesc să iasă din încercularea ocupanților hitleriști. Publicăm în continuare fragmente din lucrarea lui Deakin, Meterezele muntelui.

Avioanele inamice, o adunătură pestriță de DORNIER, HENSCHEL, STUKA și aparate mai vechi, ne-au surprins în zori în poiana pădurii de mesteceni de sub vârful Muntelui Ozren. În raiduri continue, efectuate la mică înălțime de-a lungul Văii Sutjeska, ele căutau să oprească trecerea celui de-al doilea grup al forțelor iugoslave, prins acum între riul Piva și riul aflat imediat în spatele nostru. Dar ele depistaseră și grupul nostru, printre copacii de pe culmile dealurilor ce înconjurau, la vest, fortificațiile germane din satul Tjen-tiste.

**„Cînd nu veți mai auzi
focurile de armă...”**

Un joc sinistru era impus aceloră dintre noi surprinși pe culmi. Avioanele coborau în zbor razant, survolînd pădurea și lăsînd în urmă, după fiecare trecere, un șant prelung săpat de bombe. Uneori piloții

aparatelor mai mici aruncau grenade direct din carlingă.

În timpul unui asemenea bombardament, abia am avut timpul să-i strig lui Stuart: „Adăpostește-te; gloanțe explozive!” În timp ce bubuiturile se țineau lanț printre copaci, ne-am răspîndit în puținul loc din jurul nostru: Bill Stuart și un grup de ofițeri într-o direcție, Tito, comandantul batalionului său de escortă și cu mine în alta.

În clipa în care ultima bombă a unui atac a explodat la cîțiva metri de noi, Tito, mai mulți dintre oamenii săi și cu mine ne-am pomenit zvîrliți grămadă într-o groapă. Am ieșit de acolo și am căutat alt adăpost, înaintea valului următor; nu scăpasem, însă, nevătămați. Unul din comandanții batalionului de escortă și cîțiva dintre oamenii lui erau morți; Tito, rănît la umăr de o schijă, zăcea sub leșul cîinelui său alsacian, „Tigru”, care, în clipa exploziei, se aruncase peste stăpînul

său, iar eu am ieșit schiopătînd, cu cizma stîngă smulsă de suflul exploziei și cu o rană ușoară la picior.

Bill Stuart nu era nicăieri. Mi-am dat pe urmă seama că își căutase protecția sub un copac, dar fusese ucis de schișa unei bombe sau de un glonte. În sfîrșit, ofițerii superiori și conducerea batalionului au găsit un soi de cavernă, acoperită de stînci, unde a fost improvisat un post de comandă, în timp ce atacul aerian devenea tot mai intens.

Avioanele, păreau să se adune, ca păsările de pradă gata a se năpusti asupra victimei, iar răpăitul mitralierelor lor era însoțit de bubuitul artileriei și al mortierelor germane de pe înălțimile învecinate. Restul zilei l-am petrecut culcați la pămînt, nemișcați.

Deasupra poziției noastre atîrna o aglomerare de stînci, formînd un fel de streășină, ce ne apăra de bombe și grenadele aruncate din avioane. Amenajasem un parapet de piatră de-a lungul ieșindului pe care ne ghemuisem, în timp ce în dreptul nostru, pe un alt versant, o companie germană trăgea neîntrerupt. Îi urmăream din priviri pe nemții cum se mișcau, ca niște manechine vioale, în uniforme lor spilcuite.

În amurg, patrula de partizani au traversat albia râului și au atacat aceste poziții. Cîteva clipe mai tîrziu, am trecut și noi; nu mai rămăsese acolo decît leșurile mortilor inamici și un standard zdrențuit al Diviziei *Der Teufel* („Diavolul”).

Întinericul a adus răgaz și liniște. Bill Stuart și ceilalți ucisți au fost îngropați. Peste o sută de morți căzuseră printre copacii și stîncile de aici. Aerul era umed.

În orele tîrzii ale aceleiași nopți, am ajuns la linia frîntă pe care o desena încercuirea inamică. Coloana noastră fusese redusă la vreo treizeci de oameni, cu doi cercetași în frunte. Deodată, s-a deschis în fața noastră o poiană, în care ardea un foc de tabără. Soldați germani se agitău în jurul flăcărilor.

Unul din cercetașii noștri a doborât santinela și noi ne-am strecurat fără zgomot, neobservați, printre mestecenii de la marginea poienii.

Acțiuni de sacrificiu ale unor ostași din Divizia 1 și 2 izbutiseră să realizeze o mică spărtură în încercuire. S-a păstrat ultimul mesaj al unei companii: „Vom face tot ce ne stă în putință ca să-i oprim pe nemți. Atît timp cît veți auzi focurile armelor noastre, hitleristii nu vor trece. Iar cînd nu le veți mai auzi, să știți că nici un comunist nu mai trăiește.”

Generalul Lütters se înșală

Inconjurați din toate părțile de tăcere, am început să înaintăm în șir indian printre posturile germanilor. Puținii noștri cai rămași în viață erau acoperiți cu crengi, iar zăbalele și potcoavele le fuseseră învelite în cirpe. Ordinea era severă și nu se auzea nici un zgomot de-a lungul coloanei. Nemții nu păreau să ne sesizeze prezența.

Noaptea fusese întotdeauna a noastră și așa era și în clipa aceasta de tăcere profundă. Dar liniștea întinericului fusese obținută dureros de scump. De o parte și de alta a coloanei se aflau, pîndind în grupuri compacte, camarazi de-ai noștri; la primele lucruri ale zorilor aveau să fie striviți de dușman — și o știau prea bine. La un moment dat, ajunsesem la numai două sute de metri de pozițiile germane. Atinseam, ca și inamicul, limita extremă a epuizării și am trecut, în tăcere, dincolo de linia principală a încercuirii, de care depindea întreaga acțiune declanșată de inamic împotriva noastră. În spatele coloanei, breșa s-a închis, printr-o reacție bruscă a germanilor; ultimii noștri apărători au fost măcelăriți.

Tropele de avangardă ale Diviziilor 1 și 2 erau stegarii victorioși ai supraviețuirii noastre: sirbi și muntenegreni ale căror sălașuri se aflau în mîini dușmane; oameni din munții și pădurile Bosniei și de pe vechea frontieră militară a Croației; dalmatieni al căror sacrificiu, în satul Bare, acoperise traversarea râului Sutjeska; herțegovini ale căror sate și familii din marginea zonei de luptă erau expuse represaliilor exercitate de inamic.

În fața noastră, pe șes, se întindeau cătune, sate, drumuri și căi ferate, care duceau spre centre locuite.

Coloana comandamentului și batalionul de escortă s-au adunat în primele ceasuri ale dimineții printre tufișurile de pe marginea drumului dintre Foca și Kalinovik, curățat și străbătut de patrule în ambele sensuri, pentru siguranța noastră.

La punctul de trecere, trei tancuri ușoare germane fuseseră imobilizate și distruse. Cu cîteva minute mai înainte, căzuseră victima unei întîmplări care stîrnise hazul, ușurîndu-ne puțin tensiunea. Un tînăr partizan care nu se supusese dispoziției generale a comandamentului de a îngropa sau distruge tot armamentul greu după trecerea Pivei, purtase cu el, în tot timpul bătăliei, o armă italiană antitanc capturată. Nu-l observase nimeni, în afară de cei din compania sa, care îl încurajaseră în această tănuire. La trecerea patrului germane de tancuri, se afla în șanțul drumului. El și tovarășii săi nu aveau decît trei proiectile antitanc. Toate însă

și-au lovit în plin țintele. Când am ieșit în drum, am fost martorii urmărilor avute de o lăudabilă indisciplină.

La 13 iunie, patrule de recunoaștere au ocupat drumul principal Foca-Kalinovik și două batalioane muntenegrene au ținut în șah mișcările inamice, asigurând trecerea grosului efectivelor. În noaptea următoare, principalele efective ale armatei, împreună cu grupuri de răniți, au trecut cu bine spre nord.

În după-amiaza zilei de 16 iunie, Tito a dat unităților de avangardă ordinul să apere o mică porțiune a căii ferate, pe care două nopți mai târziu coloana noastră a traversat-o, în timp ce un tren german blindat bombarda gara de la Pale, deținută de trupele de partizani pentru a proteja trecerea noastră.

Marșul început pe cărările Durmitorului se încheiase. Fusesse străpuns și sectorul care încheia calea spre Sarajevo, unde comandantul german al operațiunii aștepta, din oră în oră, știrea nimicirii principalelor forțe ale lui Tito. Abia trebuia însă făcut bilanțul pierderilor noastre. O divizie precum și cea mai mare parte a răniților fuseseră izolate, rămânând prinse în încercuire, la est de Sutjeska. Vești des-

pre soarta și spiritul de sacrificiu al luptătorilor au ajuns în Bosnia în săptămânile următoare, aduse de fugarii răzleți și de mici grupuri epuizate, care s-au strecurat de acolo.

Informarea defectuoasă a germanilor în timpul luptelor a făcut comandamentul hitlerist să creadă că unitățile iugoslave care reușiseră să străpungă încercuirea, spre nord-vest, nu cuprindeau comandamentul lui Tito și nici principalele divizii de partizani. Germanii mai erau convinși că atât Tito cât și grosul forțelor sale se aflau prinși în capcana de la est de Sutjeska.

La 10 iunie, comandantul operațiunii Schwarz, generalul Lütters, a transmis următoarele Comandamentului Diviziei alpine germane din această zonă: „Forțe inamice puternice sînt reținute pe o porțiune de teren foarte strîmtă, în zona Sutjeska-Piva. Se consideră ca sigură prezența lui Tito printre ele. Este ultima fază a luptei, iar odată cu ea a sosit ceasul distrugerii complete a armatei lui Tito”.

O încercare eroică

Forțele iugoslave, prinse în spatele nostru, între riurile Sutjeska și Piva, erau mai ales trupe din Divizia 3, destinate protecției răniților din spitalul central.

Scurt răgaz între două lupte

Teritoriul dintre cele două râuri era dominat de masivul muntos Vucevo. Aici răniții și unitățile combatante s-au adunat, pregătindu-se pentru o încercare disperată de a trece Sutjeska. Contactul cu Tito și cu Corpul 1 de armată era întrerupt, după un ultim mesaj primit la 11-12 iunie, prin care cei rămași în încercuire erau anunțați că nu li se putea trimite nici un ajutor. Fumul și flăcările ce se răspândeau în satele, înșirate pe podișul Pivei, de partea cealaltă a văii, vesteau prezența unor forțe inamice importante. Nu exista nici o șansă de a străpunge spre răsărit.

În fața efectivelor iugoslave, toată linia râului Sutjeska fusese închisă ermetic de unități germane întărite și orice încercare de traversare ar fi fost respinsă printr-o sălbatică ripostă frontală. Divizia 3 avea mai puțin de două mii de oameni buni de luptă și era înconjurată de un adversar de douăzeci de ori mai numeros. Comandantul iugoslav, Sava Kovacevici, un erou muntenegrean parcă descins din vechile balade, s-a sfătuit cu comandanții săi în noaptea de 12 iunie. Nu avea de ales. Nu se putea realiza o conducere a acțiunii la nivel de divizie. Fiecare din cele trei brigăzi urma să lupte independent, împărțindu-se în formații cu proprii lor comandanți și comisari — repartizând între ele și răniții ce puteau umbla — și să

atace în mod independent pe nemții care fi așteptau în tranșee și puncte dinainte fortificate în pădurea din apropierea malului râului, o poziție care domina atât înălțimile cât și valea.

Fiecare om în stare să poarte o pușcă a fost înarmat. Au fost tăiate și ultimele vite, distribuindu-se rațiile respective.

Coloanele de partizani au coborât spre malul drept al râului Sutjeska. Primele grupe au trecut fără ca, dinspre pozițiile germane, să se tragă vreun foc. Inamicul aștepta să se sfârșească mai întâi traversarea, ca apoi să treacă la acțiunea de nimicire.

Sava Kovacevici și-a condus muntenegrenii peste Sutjeska, fiecare grupă cu comandanții și comisarii în frunte. A început atacul asupra pozițiilor germane, amplasate între copacii fișiei înguste de pădure. Oameni sleiți își urmau conducătorii din instinct, dar uneori lent, târându-și cu greu picioarele.

Pozițiile principale ale hitleriștilor erau situate pe înălțimea Krekovi, un punct cheie care trebuia ocupat cu orice preț, pentru a se putea cât de cât zmulge ina-

Aici, în Valea Sutjeska, s-au dat lupte grele

micului controlul asupra cîmpului de luptă. Kovacevici și-a dat seama că trebuie să conducă personal atacul. Scoțînd revolverul, el a înaintat pe cărarea strîmtă, care urca pleptiș printre copaci și, întorcîndu-se pentru a lansa strigătul de luptă „Înainte, proletari!”, a grăbit pasul. Tranșeele germane se zăreau în față, la vreo douăzeci de metri depărtare.

Deodată, din interiorul unei cazemate s-a ridicat o siluetă. Era comandantul german. A înaintat, singur și el, cu pistolul în mînă, către Kovacevici, ca într-un turnir feudal. Amîndoi au tras în aceeași fracțiune de secundă și amîndoi s-au prăbușit, morți, la pămînt.

Ofițeri ai partizanilor, aflați în urma lui, au acoperit în grabă trupul lui Kovacevici cu crengi, pentru a ascunde oamenilor moartea sa și au năvălit la atac.

În următoarele trei zile, rămășițele Diviziei 3, împreună cu răniții care supraviețuiseră, au rezistat în grupe izolate. Uneori au reușit să nimicească posturi germane mai mici din pădure: lovind cu patul armei, căci nu mai aveau muniții, rostogolind stînci, atacînd cu cuțitele, ei și-au prelungit agonia. Dar germanii, măturînd sistematic terenul, i-au măcelărit în cele din urmă fără milă.

Vulturi, lupi și hitleriști

Cei grav răniți fuseseră ascunși încă mai înainte, la începutul lunii iunie, pe vremea cînd se hotărîse împărțirea grosului armatei în două formații, în peșterile și văgăunile cheilor Pivei. Singura nădejde a acestor oameni era să rămînă ascunși pînă ce se vor întoarce partizanii în regiune sau pînă ce vor fi găsiți de țărani care să-i ajute. Aproape tuturor grupelor mici li se lăsaseră cîteva arme și muniții; cu grupele mai mari rămăseseră un medic sau cel puțin cîteva infirmiere.

Un grup de cincizeci de răniți ai spitalului de campanie central zăceau izolați, la vreo trei kilometri vest de podul peste Piva, distrus acum de geniștii celei de-a treia brigăzi din Sandjak, pentru a împiedica o nouă pătrundere a inamicului spre vest. Majoritatea își pierduseră picioarele și mulți n-aveau arme. Unul singur putea umbla și era în stare să-și folosească mîinile. Fusese însă orbit de un glonte.

Cîteva infirmiere rămăseseră lîngă răniți, adunînd pentru hrană trifoi sălbatic și urzici, coajă de mesteacăn și rădăcini. Fetele aduceau zilnic apă de pe malul Pivei, dar într-o dimineață nu s-au mai întors. După două zile, foamea și setea agravîndu-se, un soldat olog a plecat tîrîș de la grup și a dat peste trupurile lor. Locul era prea stîncos și nu s-au putut săpa gropi.

Un cal a fost zărit rătăcind de-a lungul Pivei și a fost împușcat cu singura armă pe care o aveau răniții. Cadavrul a fost tîrît cu greu pînă pe deal și împărțit. În următoarele zile, leșul în descompunere a atras ziua vulturi și noaptea lupi. Răniții încercau să-i gonească zvîrlind cu pietre.

După uciderea infirmierelor de către hitleriști, a fost și mai greu cu apa. Orbul, purtînd pe umeri pe unul din tovarășii săi ologi, cobora zilnic la Piva, cu un burduf din piele de capră.

Zilele se scurgeau încet. Către sfîrșitul lunii iunie, după vreo două săptămîni, într-o dimineață, și-a făcut apariția o bandă de țilhari, care i-a jefuit pe răniți de corturi și îmbrăcăminte, lăsîndu-i desculți și, pe mulți, goi. În urma lor, după cîteva zile, și-au făcut apariția unități regulate hitleriste, patrule de recunoaștere, în misiune de exterminare. Una din ele s-a oprit în preajma grupului și a încheiat, cu grenade și cu focuri de mitraliere, încă una din „acțiunile de curățire”, cum erau denumite în rapoartele zilnice ale ocupanților. Răniții care mai mișcau au fost uciși cu paturile puștilor și cu bîtele.

La o mică distanță, scăpat din vedere, zăcea orbul. S-a ridicat în picioare în mod intenționat. Nu s-a auzit cîteva clipe nici un zgomot în afară de scrîștitul cizmelor groase ce se îndreptau spre el. Apoi a urmat o împușcătură și glonte de un pistol l-a nimerit în cap.

Patru la plecat mai departe, socotind grupul complet nimic.

În următoarele două zile, orbul a zăcut nemișcat. Cînd și-a revenit, ploua și, cum păsările nu ciripeau, și-a zis că este noapte. Alți trei grav răniți au supraviețuit și ei masacrului. Era ultima zi din luna iunie 1943

La jumătatea lui iulie, i-au găsit niște țărani. Numai orbul mai trăia și a fost transportat într-un adăpost sigur, sub stîncile Durmitorului.

Un leagăn de copii intr-o peșteră

Masacrul răniților era numai o parte dintr-un plan de nimicire mai amplu. Tactica de până atunci a ofensivei germane împotriva partizanilor vădise deficiențe grave. Forțele militare ale partizanilor jugoslavi rezistau în acțiuni aprige de întârziere a înaintării inamicului, atrăgând spre noi regiuni diviziile de urmărire ale germanilor și ale aliaților lor. Apoi, cu timpul, partizanii se reînfiltrau în zona din care fuseseră izgoniți, și unde lăsa-se în urma lor elementele unei organizații politice și militare.

Operația Schwarz eșuase. În timpul desfășurării ei, efectele ofensivei anterioare ale Axei în Bosnia de Vest fuseseră înlăturate de Comandamentul iugoslav din Croația, care organizase infiltrarea de unități și a unei conduceri politice și militare înapoi în teritoriul unde se aflau forțe inamice masive. Trupele de partizani fuseseră întâmpinate cu căldură de populație, ale cărei legături cu luptătorii nu fuseseră întrerupte; aceasta datorită și unei structuri administrative locale secrete, care supraviețuise furtunii trecătoare.

Hitleriștii considerau că astfel de situații nu trebuiau să se mai repete. Ca atare, teritoriul altădată eliberat al Durmătorului și regiunea de la poalele lui trebuiau prefăcute în praf și scrum. Nu era de ajuns să se pricinuiască pierderi unităților militare ale partizanilor și să se lovească în moralul lor: nu era suficient să li se măcelărească răniții. Trebuiau vînați civili

lii — uciși dacă rezistau și intimidați dacă rămîneau pasivi. Așezările trebuiau arse, turmele confiscate. Orice urmă de viață urma să fie ștearsă din munți și din teritoriul Durmătorului, cu excepția cîtorva așezări răzlețe ale unor familii aduse la ascultare prin teroare. Trebuia ca partizanii să nu mai poată reveni aci ca forță organizată.

Rapoartele Diviziei 1 alpină germană exprimau această intenție a comandamentului hitlerist. Un ordin special, emis la 3 iunie, glăsuia astfel: „Întreaga populație de pe raza diviziei putînd purta arme trebuie considerată comunistă și tratată ca atare. Cei ce posedă arme vor fi împușcați. Toate casele locuite de comuniști vor fi distruse”. În **Jurnalul de război** al diviziei din 13 iunie stă scris: „Treizeci de civili uciși în această seară. Două sute de case distruse. Altfel nimic nou.”

Pe măsură ce grupuri de oameni înspăimîntați erau descoperite, unii dintre ei se întorceau la casele lor; dar, după cum se exprima ofițerul însărcinat cu informațiile al Diviziei 1 alpine, „numai o mică parte a populației dorește pacea cu orice preț”.

Ororile au luat forme foarte variate. Într-o peșteră, vreo nouăzeci de bărbați, femei și copii, se ascunseseră laolaltă. La un moment dat, o patrulă germană s-a apropiat pînă la vreo zece metri, fără să

Bariera încercuirii germane

descopere intrarea. În clipa aceea, un sugar a început să plîngă. Mama sa a încercat să-l liniștească. Plîsetele continuau însă, iar oamenii au fost cuprinși de panică. O voce a șoptit că trebuie ucis copilul: resemnată, mama a întins pruncul. Nici în clipele acelea de groază, nimeni n-a avut însă puterea să comită fapta. Mama și-a sugrumat ea însăși copilul. Dar germanii au apărut în intrarea în peșteră. Au împușcat pe cîțiva dintre cei viștnici și au plecat mai departe.

De atunci, un leagăn de copil a fost lăsat în' acea peșteră...

Dar înainte ca patrulele inamice să-și fi terminat „acțiunea de curățire“, mici grupuri de luptători și conducători locali s-au strecurat înapoi în ascunzătorile munților, spre tăcerea înălțimilor Pivei, între piscurile Manlici și Volujak, ocupate acum de unități alpine germane.

Numărul precis al celor uciși, răniți sau morți de tifos nu ne este cunoscut. Dar de pe cîmpul de luptă din Durmitor pînă la cărările ducînd la șoseaua spre Foca, de la Tara, trecînd peste Piva, dincolo de Valea Sutjeskai, pînă la frontiera de nord-vest a teritoriului acțiunii Schwarz, nemții au numărat cu precizie 5 697 partizani morți.

Puțini cădeau prizonieri; cei mai mulți erau împușcați: Divizia 1 alpină a executat 411 din 498.

În regiunea Durmitor au fost uciși 1 437 civili: 1 100 în satele de pe podișul de deasupra cheilor Pivei. Cincizeci de sate au fost arse.

Descins din Cervantes

Trecerea căii ferate a marcat o piatră de hotar în soarta noastră. Trupele își croiseră un coridor prin încercuirea inamică, care s-a închis după noi.

Cu cîteva ore mai înainte, coloana comandamentului suprem fusese împărțită în grupe mici. Tito și colaboratorii săi apropiați, împreună cu batalionul e escortă și cu noi, englezii, înaintam într-un singur grup, făcînd popasuri scurte, în colibe părăsite ce se aveau cînd și cînd în drumul nostru. Coloanele germane, invizibile, dar semnăindu-și prezența prin sporadice focuri de armă și raidurile avioanelor de recunoaștere, ne urmăreau. Cartierul lor general, de la Sarajevo, se afla la vreo 30 kilometri spre vest.

Scurta noastră bună dispoziție dispăruse. Nesiguranța ne apăsa, eram sleiți de

foame și de izolare. Lipsit de vești despre soarta celor rămași în urmă, comandamentul, redus la un pumn de oameni, nu puteau evalua pierderile pricinuite de bătălie. Grosul trupelor noastre, din partea nordică a sectorului de luptă, a trecut calea ferată în noaptea de 18 iunie. În seara următoare, ne-am oprit într-o casă pustie, din satul Bogovici.

Tăcerea acestui loc pustiu a fost ruptă de un curier care a dat buzna în încăpere. A raportat în grabă că întregul convoi care ducea arhivele comandamentului și cele de partid, precum și aparatul de radioemisie al grupului britanic, convoi unde se aflau și unii membri din conducere (nu se știa care anume) a căzut într-o ambuscadă, în spatele nostru.

Tito și-a cuprins capul între mîini și l-a rezemat de masă. Nimeni nu mișcă și nu vorbea. Deodată, însă, zgomote surde, punctate de tropăituri de copite, au întrerupt tăcerea noastră, care ședeam împietriți în jurul mesei.

Ne-am înghesuit în prag, cercetînd din priviri întinericul uliței satului, și un straniu alai ni s-a înfățișat într-o înșiruire dezordonată: o escortă epuizată, încadrînd o coloană de dobitoace ce abia se mai țineau pe picioare. În centru, o siluetă firavă, cocoțată pe un cal. Răsărînd din întinericul înconjurător, se zărea o față încadrată de o bonetă ascuțită de arcaș medieval și de o barbă sfidătoare, a cărei albeață strălucea ca un far.

Efectul acestei apariții a fost uluitor. Emoționați, membrii comandamentului au început să strige cuvinte de bun venit: Tito a alergat în întîmpinarea noilor veniți și l-a îmbrățișat pe bătrîn, care a coborît cu agilitate de pe cal. Rămăsesem de o parte, nedumerit și neînțelegînd substratul scenei, pînă cînd o observație, șoptită lîngă mine, mi-a relevat identitatea călărețului. Era Vladimir Nazor, unul din cei mai de seamă poeți ai Croației, care își părăsise locuința confortabilă din Zagreb și luase drumul pădurii, alăturîndu-se partizanilor.

Părea descins direct din lumea lui Cervantes. În spatele calului său slăbănog, o vacă recalcitrantă era legată cu o funie. Constituia, precum ne-a declarat vesel Nazor, rezerva lui mobilă de lapte. Calul era ținut de funie de un Sancho Panza, slujitorul lui credincios, pe nume Mario — un prizonier italian. Își însoțise

(Continuare în p. 83)

MUZEUL ȚĂRII CRIȘURILOR

la un veac
de la
înființare

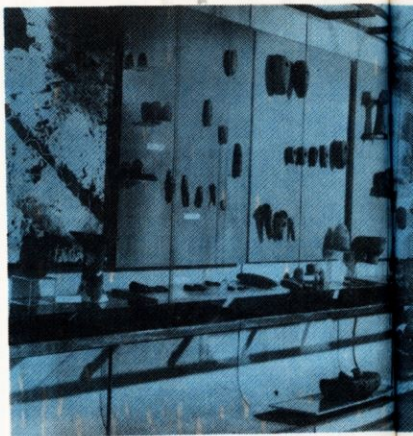
VIOREL FAUR

Cu o sută de ani în urmă, lua ființă la Oradea o Societate de arheologie și istorie care își propunea, între altele, închegarea unei colecții menită să fie expusă, ulterior, într-un edificiu muzeal. Cel dintâi obiect, provenit dintr-o donație, a fost consemnat în registrul de evidență la 28 august 1872, dată acceptată ca reper în aniversarea unui veac de existență a Muzeului Țării Crișurilor din Oradea. Colecția a sporit repede și, chiar în 1873, a fost posibilă organizarea unei expoziții temporare.

De-a lungul anilor, prin donații, achiziționări, ca și prin săpăturile întreprinse de membrii Societății de arheologie și istorie — în rîndul cărora s-a aflat și Iosif Vulcan, — colecția s-a mărit necesitînd un edificiu propriu. Acesta a fost terminat în 1895. În 1910, clădirii i s-au adăugat două noi săli pentru expunerea obiectelor de etnografie.

După primul război mondial, muzeul a fost reorganizat și completat, în special cu exponate etnografice românești.

În anul 1948, s-a procedat la restructurarea fondului expozițional în lumina concepției științifice a materialismului istoric iar în 1971, prin transferarea colecțiilor într-un vechi palat în stil baroc, Muzeul Țării Crișurilor a devenit un au-

Aspect din sala de istorie

tentic complex, constituit din trei expoziții — de istorie, artă și etnografie.

Parterul palatului — el însuși un monument istoric și de artă — găzduiește expoziția de istorie. Ea relevă cronologic procesul dezvoltării populației locale pe fondul general al istoriei poporului nostru. Printre obiectele expuse se remarcă un bogat inventar dacic — de la tezaure monetare pînă la piese de artă și ceramică, — majoritatea descoperite în zona celor trei Crișuri. Deosebit de interesante sînt și medalioanele de la Sălăcea, care atestă legăturile cu Bizanțul. În rîndul exponatelor de valoare se află: harta reprezentînd cursul Dunării de la izvoare pînă la vărsare (Paris, 1693), bula papală de investire a umanistului Nicolae Olahus cu titlul de arhiepiscop, diploma de înnoblare a românilor Daniel Muntiu și Petru Oprea, registrul cu honvezii bihoreni de la 1848 etc. Mai sînt expuse numeroase documente originale care conțin informații despre luptele duse de-a lungul secolelor de muncitori și țărani și despre acțiunile clasei muncitoare, în frunte cu comuniștii, în perioada dintre cele două războaie mondiale.

Splendida arhitectură românească a primului etaj al palatului contribuie la punerea în valoare a operelor de artă plastică prezente în muzeu.

Operația „TYPICAL”

(Urmare din p. 81)

stăpînul în lungul marș din anul precedent, din Croația pînă în Muntenegru și, acum, în odiseea bătăliei din munți.

Convoiul sosise cu arhivele și cu aparatul nostru de emisie. Ambuscada dăduse greș. Deznădejdea noastră s-a topit tot atît de repede precum ne coplesise [...]

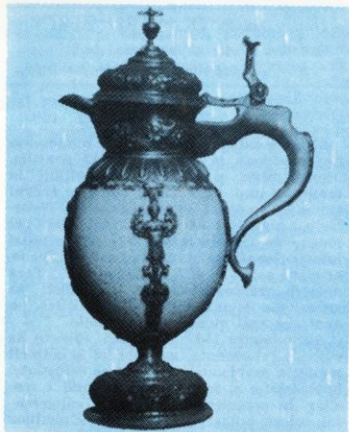
În îndelungata tradiție a războiului dintre muntenegreni și turci, noțiunea de frăție între luptători, ca și chemarea la sacrificiul suprem în apărarea răniților, erau adînc înrădăcinate în spiritul național. Din cauza aceasta, de la început, inamicul a dus o politică deliberată de exterminare a răniților și bolnavilor, ca armă eficace de subminare a moralului de luptă al răsculaților, căutînd să lovească în ce aveau mai scump. În buletinele zilnice ale unităților germane și italiene, uciderea răniților era raportată ca un succes militar.

Luptele de partizani erau, prin natura lor, dependente de mobilitatea și de capacitatea răsculaților de a se ascunde, iar acestea, la rîndul lor, determinau — în privința îngrijirii răniților — forma și natura organizației sanitare a mișcării. Nu exista un front stabil și nici un spate al frontului, unde să se poată instala baze spitalicești. „Teritorii libere” erau create și organizate temporar, dar necesitățile militare, deplasări bruște și, adesea, marșuri lungi, impuneau o structură medicală specială, corespunzătoare, pentru a se putea îngriji și apăra răniții.

Oriunde se formau unități regionale de partizani, se creau și mici spitale de campanie, iar răniții erau dispersați în ele, în locuri greu accesibile. În Muntenegru, primul centru a fost organizat în hotelul turistic de la Zabljak, pe malul Lacului Negru, la poalele Durmitorului. În februarie 1942, membrii corpului medical respectiv s-au alăturat comandamentului suprem la Foca, în Bosnia.

În pădurile Sloveniei au fost constituite, cu multă pricepere, tabere medicale ascunse în poiene, departe de drumuri și poteci. La jumătatea anului 1942, a fost creat un spital model, la Kocovski Rog, unde s-au perindat și au fost îngrijiți pe toată durata războiului, zece mii de răniți și bolnavi. Inamicul nu l-a descoperit niciodată.

(Urmare în numărul viitor)

Cupă dintr-o scoică Nautilus, cu suport de argint (sec. XVII)

Cupă din ou de struț, ferecată în argint (sec. XVII)

Notabilă este și expoziția de etnografie și artă populară bihoreană, caracterizată prin respectul față de autenticitate, ca și prin alegerea celor mai semnificative piese ce reprezintă zona Țării Crișurilor.

LA PRIMUL CONGRES INTERNATİONAL DE TRACOLOGIE

Prof. dr. docent **DUMITRU BERCİU**
membru titular al Academiei de Științe
Sociale și Politice

270 oameni de știință din numeroase țări europene, la care se adaugă Brazilia, Mexic, Siria și S.U.A., s-au întrunit la începutul lunii iulie a.c. la Sofia, în cadrul primului Congres internațional de tracologie, organizat de Comitetul național bulgar de tracologie sub egida Asociației internaționale de studii sud-est europene, al cărui sediu se află la București. Țara noastră, reprezentată de specialiști în arheologie, istorie veche și lingvistică, a avut cea mai numeroasă delegație.

Aproximativ 150 comunicări, urmate de discuții interesante, au abordat și adâncit multiple probleme, care privesc cercetarea îndepărtatei și impresionantei lumi a tracilor. În completarea lucrărilor congresului, colegii bulgari au oferit participanților posibilitatea de a viziona o serie de expoziții ce au relevat orientarea istoriografiei actuale bulgare, precum și spiritul de colaborare al oamenilor de știință din aceste părți ale Europei, ca și din alte zone ale lumii. Impresionantă a fost, de exemplu, expoziția de artă tracică organizată la Sofia, îndeosebi cu piese din aur și argint din zona de la sud de Balcani, piese ce se remarcă prin finețea lucrului și eleganța decorațiunii, ilustrare a influențelor persane și grecești. În schimb, exponatele din tezaurul descoperite în

Bulgaria de la nord de Balcani certifică concluziile despre aria artei pe care noi am numit-o traco-getică și care nu sfărmă unitatea mare, generală, a artei tracice, considerată în totalitatea ei.

Desigur, au existat încercări, fără temeiuri științifice însă, mai ales în trecut, de a se atribui sciților tot ceea ce creaseră de fapt neamurile tracice mai originale în domeniul artei de stil animalier, zoomorf. Așa cum există, în prezent, pericolul ca unii cercetători ai artei tracice să fie tentați de a exagera de data aceasta rolul perșilor, atât în formarea artei tracice, cât și în aceea a statului odrizilor.

Din dezbaterile congresului, ca și din exponatele văzute, s-a desprins, cu toată claritatea și semnificația ei istorică, concluzia că, de o parte și de alta a Dunării, a existat o puternică unitate de cultură materială și spirituală traco-getică, înainte de întinderea stăpînirii romane pînă la Dunăre.

Străvechea vatră din Carpați și de la Dunăre

În comunicările delegaților români s-a subliniat și documentat, pe temeiul ultimelor descoperiri arheologice, caracterul autohton al lumii tracice, în vatra străveche tracică din Carpați și de la Dunăre și rolul jucat de prototracii epocii bronzului carpatodunăren în cristalizarea definitivă a ramurii sud-tracice. Rezultatele recente ale cercetărilor arheologice românești, prezente în comunicări, s-au înscris ca o contribuție însemnată și la lămurirea genezei culturii primei epoci a fierului în Bulgaria, ca și la elucidarea unor aspecte privind prezența tracilor în Asia Mică — la Troia, de pildă.

Din intervențiile și comunicările delegației noastre s-a văzut că preocupările privind lumea tracică au în România o vechime de un secol, începînd cu Bogdan Petriceicu-Hasdeu, care a formulat concepția stratului și substratului în procesul formării unui popor și a unei limbi. Chiar și mai înainte, unii dintre cărturarii noștri, ca revoluționarul de la 1848 Cezar Bolliac, descoperitorul așezării getice de la Zimnicea, atraseră atenția asupra necesității de a cunoaște cultura dacilor, alături de aceea a romanilor, de a adînci componenta traco-geto-dacă din substratul ancestral — cum îl numea N. Iorga — al poporului român.

Comunicările arheologilor, istoricilor, lingviștilor și antropologilor bulgari au pornit de la părerea că procesul indoeuropenizării ar fi început încă din epoca neolitică, și deci încă de pe atunci s-ar fi pus baza neamurilor tracice. O asemenea concepție a fost susținută — acum, ca

și mai de mult — de către acad. Vladimir Georgiev.

Arheologii români au pornit de la concepția că despre prototraci și indoeuropeni se poate vorbi din epoca bronzului, cu care cele două epoci ale fierului au o continuitate perfectă. Dealtfel, arheologii din R.S. Cehoslovacă și dintr-o serie de țări occidentale au mers pe aceeași linie științifică. Amintim aici părerea colegilor Dušek de la Nitra și a lui J. Neustupný de la Praga, ambii revedînd rolul activ jucat de tracii și daci în Carpați și în Slovacia.

Merită menționată și remarcă făcută de Vladimir Milojević, profesor la Universitatea de la Heidelberg, ca și de alți participanți la congres, că cercetările recente din România contribuie în mod substanțial la lămurirea problemelor de preistorie și protoistorie ale Balcanilor și uneori chiar ale regiunilor de vest ale Asiei Mici. Referirile vizau îndeosebi contribuția românească la elucidarea trecerii de la epoca bronzului la prima epocă a fierului și la problemele acesteia. În documentarea adusă de școala arheologică românească și în dezbaterile ce au avut loc s-a evidențiat clar concepția despre continuitatea etno-culturală tracică în regiunea carpatodunăren-balcanică, renunțîndu-se definitiv la vechea concepție a trecerii bruște, „catastrofale”, de la o epocă la alta.

O serie de comunicări au dezbătut probleme ale dăinuirii culturii tracilor în timpul stăpînirii romane, cit și ale civilizației provincial-romane sud-dunăren și traco-romane. Pentru teritoriul Dobrogei, o comunicare a unui cercetător român a avut meritul de a urmări procesul romanizării din provincia dintre Dunăre și mare, cit și continuitatea getică și geto-romană. Nu s-a pierdut din vedere nici procesul de elenizare a zonelor tracilor sudici. Legăturile tracilor cu diferite popoare ale antichității ca, de exemplu, relațiile statului odrizilor cu Atena ca și acelea ale comunităților pre și protoistorice tracice cu lumea italică, s-au bucurat, de asemenea, de atenția congresiștilor. În această privință este de reținut comunicarea profesorului Silvio Ferri (Pisa), care a stăruit asupra prezenței unor străvechi elemente tracice în Italia.

Substrat comun — caractere comune

Problemele fundamentale puse în discuție s-au dezbătut în trei secții: 1) secția de arheologie și artă tracică; 2) secția de istorie și istoria civilizației tracice, și 3) secția de lingvistică. În unele dintre

Piesă de harnașament înfățișând o scenă de vîntoare, din prima jumătate a sec. IV î.e.n., descoperită la Letnîța (Bulgaria de Nord)

În p. 84: cnenidă de argint cu dungi de aur, descoperită într-un mormînt traco-gețic din sec. IV î.e.n., la Vrața (Bulgaria de Nord)

aceste secții au fost abordate și probleme de numismatică, antropologie și de istorie a medicinei la tracii.

În secția istorie, discutîndu-se valoarea izvoarelor scrise ale autorilor antici, profesorul A. Daskalakis (Grecia) a arătat importanța acestor izvoare pentru istoria geto-dacilor. Au fost prezentate și comunicări privind istoria tracilor, a culturii lor, a artei și a dezvoltării social-economice pînă în sec. VI e.n., cînd au pătruns slavii la sud de Dunăre. S-a avut în vedere deopotrivă persistența unor elemente ale moștenirii străvechi tracice în creațiile populare ale popoarelor din Balcani.

Nici în domeniul lingvistic nu au fost neglijate problemele fundamentale ale tracologiei. La secția de lingvistică au fost ținute comunicări și s-au purtat interesante discuții asupra caracterului limbii tracice, a locului ce-l ocupă în cadrul limbilor indoeuropene, a legăturilor ei cu alte limbi, asupra substratului tracic al poporului român, substrat comun și celorlalte popoare din sud-estul european. S-au amintit de către participanții români cuvintele lui N. Iorga privind această „comunitate milenară”, cum o numea el, care a dus, fără îndoială, la anumite caractere comune în modul de viață și în istoria popoarelor din aceste părți ale Europei. Lingviștii români și străini au arătat importanța toponimiei, hidronimiei și

onomasticii pentru cunoașterea limbii tracice, cît și a elementelor lexicale traco-dacice.

Considerăm util a reține o preocupare a istoricilor și arheologilor bulgari privind perioada stăpînirii romane la sud de Dunăre, și anume aceea de a studia rolul tracilor în formarea și răspîndirea artei provincial-romane pe teritoriul locuit de ei. De aici se desprinde sarcina — de primă urgență, aș putea spune —, ca cercetătorii noștri să-și concentreze eforturile în studierea particularităților artei provincial-romane din Dacia și rolul populației băștinașe în geneza unor asemenea trăsături. Prin concluziile ce se vor desprinde dintr-un asemenea studiu se va adînci și cunoașterea problemei continuității după 106 e.n.

Viitoarea reuniune — la București

Rezultatele obținute în cursul lucrărilor primului Congres internațional de tracologie au fost, fără îndoială, deosebit de importante, ele fiind apreciate ca atare de toți participanții. În primul rînd s-a putut face un bilanț al cercetărilor de tracologie în Bulgaria, în România și în celelalte țări din Balcani obținute în

ultimii 20-25 ani. În al doilea rând s-a constatat o preocupare generală, pe plan internațional, față de istoria și cultura tracică. Pe de altă parte s-a concretizat — de data aceasta mai limpede — concepția însăși despre ce înseamnă tracologie, cât și îndatoririle în acest domeniu pentru specialiștii în diverse discipline. De aici necesitatea de colaborare strânsă între istorici, arheologi, lingviști, numismați, antropologi, etnografi, istorici de artă etc. Tracologia este, de fapt, ca și etruscologia, o știință cu un caracter interdisciplinar, făcând parte însă din sistemul științelor istorice.

Pentru al doilea Congres internațional de tracologie care se va ține în București, va trebui să pornim chiar de pe acum la elaborarea unei tematici științifice, la înălțurarea unor lacune ce stăruie încă în cercetarea istoriei noastre naționale și la publicarea nefîrziată a documentării (dealtfel excepțional de bogată, dar rămasă, în multe privințe, în manuscrise ce îngălbesc an de an !).

Se cer lucrări de sinteză, dar și de amănunt, care să lămurească probleme pe care le considerăm esențiale, ca de exemplu originea și vatra multimilenară a tracilor în Carpați, despre care s-a vorbit

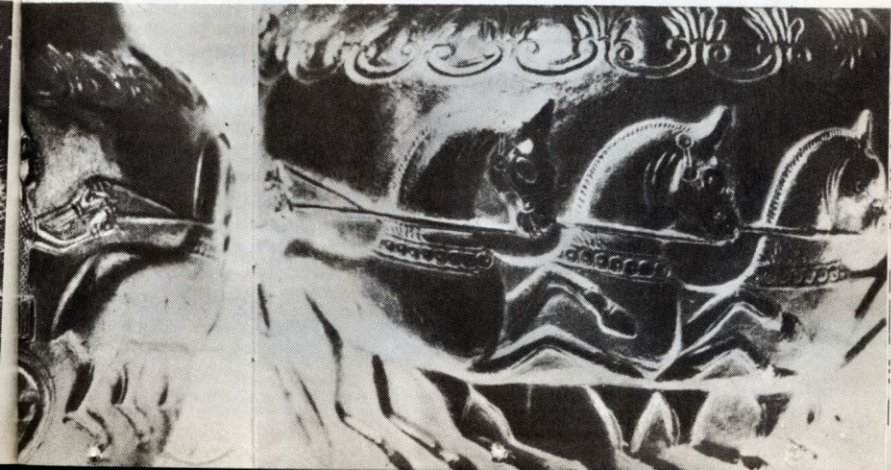
la Sofia puțin, cu excepția unor delegați ai țării noastre. Concepția aceasta a trezit la arheologii străini un interes deosebit, manifestat și în aprecierile pozitive pe care le-au avut față de **Magazin istoric**, nr. 7/1972. Difuzat tuturor participanților prin Comitetul de organizare al colegilor noștri bulgari, numărul respectiv conținea o atare concepție a istoriografiei românești.

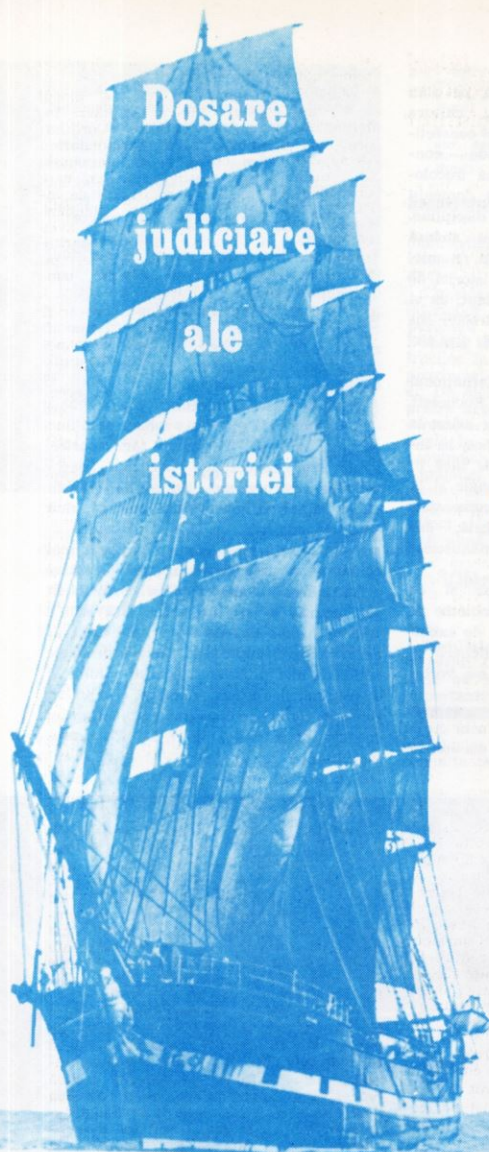
Alte probleme importante sînt: rolul tracilor în crearea și dezvoltarea unei civilizații superioare în Europa Sud-Estică; locul și rolul geto-dacilor, **ca tracii**, în cadrul lumii tracice și antice; procesul romanizării și substratul multimilenar traco-geto-dac în geneza și continuitatea civilizației daco-romane.

Trebuie reținută ideea că problemele de tracologie în știința românească se extind la întregul teritoriu al țării noastre, avînd drept obiect atît perioada daco-romană a etnogenezei poporului român cît și dăinuirea substratului tragic, pînă în zilele noastre.

Dacă problema continuității nu mai constituie o preocupare a arheologilor și a istoricilor — considerată ca rezolvată în sens pozitiv — aceea a vetrei străvechi a tracilor nu s-a discutat la primul Congres de tracologie, după cum nu s-a dezbătut suficient nici problema locului, rolului și a răspîndirii ramurii nordice a tracilor. Aceasta rămîne o sarcină a viitorului congres, care se va ține la București, în 1976.

Sculpturi de pe un vas de aur din sec. IV î.e.n., descoperit la Vrața

**Dosare
judiciare
ale
istoriei**

Amirali în boxa acuzărilor

NICULAE KOSLINSKI

De ce s-a făcut vinovat lordul Torrington pentru a fi întemnițat în acea vestită închisoare, care se numea Turnul Londrei? Au fost oare trădători amiralii care au escortat flota de Smirna? Ce faptă gravă trebuia să săvârșească un comandant naval pentru a fi împușcat în văzul întregii flote? Zbuciumata istorie a marinei a dat naștere la situații de multe ori ciudate, unele date uitării, cu atât mai mult cu cât ne despărțim de ele decenii și chiar secole.

Micul Versailles plutitor

„Cînd se înapoia la bord, era însoțit întotdeauna de un roi de curteni. Nu era ceas din zi ca să nu fie sub influența vinului. Setos de plăceri, devenise, bineînțeles, și setos de bogății [...]. Nava care purta pavilionul său se transformase într-un mic Versailles. Ținea să-și vadă comandanții de nave asistînd la culcarea și la deșteptarea sa și se lăsa chiar îmbrăcat de ei. Unul îl pieptăna, altul îl ajuta să-și pună haina brodată. Cu un astfel de șef nu putea să existe disciplină. Marina-rii petreceau timpul în beții, prin mahalalele din Portsmouth. Ofițerii care, prin slugărnice și linguseală, dobindeau favoarea amiralului, căpătau ușor îngăduința de a lipsi de la datorie și rămîneau săptămîni întregi la Londra [...]. Furnizorii, înțelegînd de îndată cu cine aveau de-a face, livrau flotei lăzi de făină de care nu s-ar fi atins nici cîinii și butoaie cu bere mirosînd mai rău decît apa stătută“.

În acești termeni îl caracterizează istoricul englez T. B. Macaulay pe compatriotul său, amiralul Arthur Herbert, lord Torrington, prim lord al amiralității. Și, într-adevăr, abuzînd de favoarea de care se bucura la curte, amiralul își neglijează în mod vădit îndatoririle, deși, ca marinar, nu este lipsit de calitate.

Consecințele gravelor neglijențe în administrația marinei își spun cuvîntul într-o bătălie navală care se încheie, în 1690, cu o serioasă înfrîngere pentru Anglia, iar pentru Arthur Herbert cu un răsunător proces.

La sfîrșitul lunii iunie 1690, flota franceză, numărînd 70 vase de linie, își face apariția în Marea Minecii. Smuls din fastul micului său Versailles, Arthur Herbert se vede pus în situația de a împiedica o eventuală tentativă de debarcare a francezilor în Anglia. Dar, deși beneficiază de sprijinul Olandei, el reușește să adune doar 57 vase anglo-olandeze. În aceste condiții, nu are de ales. Cunoștea, dintr-o luptă anterioară, buna pregătire de război a navelor franceze, conduse de un șef naval destoinic, Tourville, așa încît, ieșind în mare, evită lupta și se retrage spre est, atrăgînd în aceeași direcție, pe adversar. Înainte cu un secol, alți doi comandanți englezi, Howard și Drake, procedaseră la fel într-o înfruntare cu flota spaniolă, păstrînd însă neconținut inițiativa atacurilor de hărțuire. Conștient de inferioritatea numerică a flotei sale, Herbert nu poate însă decît să se retragă, fără

să îndrăznească un atac, în așteptarea unor întăriri care nu mai vin.

Manevra amiralului nu este pe placul miniștrilor englezi. După o dezbaterie îndelungată, ei transmit lui Herbert ordinul de a angaja imediat lupta, argumentînd că superioritatea numerică a inamicului nu e de natură să sperie un ofițer care are sub comanda lui marinari atît de încercați cum sînt cei englezi și olandezi. Despre acest ordin, Claude Farrère avea să spună, în *Histoire de la marine française*, că e unul dintre acelea, pe care guvernele le dau cu excesivă ușurință amiralilor.

Astăzi nu putem ști, evident, care ar fi fost deznodămîntul dacă Herbert și-ar fi continuat retragerea, justificată din punct de vedere tactic. Cert e că, în urma ordinului primit, amiralul se decide să nu se angajeze decît parțial, sacrificînd eventual... navele olandezilor (despre care T.B. Macaulay ne spune că erau pe atunci „atît de puțin populari în Anglia, încît distrugerea întregii lor escadre ar fi pricinuit mai puțină nemulțumire decît capturarea unei singure fregate engleze“).

Herbert angajează bătălia la 10 iunie 1690. Rezultatul e dezastruos. Nu numai că mai multe vase de linie anglo-olandeze sînt incendiate sau distruse, dar francezii amenință să urmărească navele engleze pînă pe Tamisa. În capitala Angliei se stîrnește panică. Londonezii n-au uitat că, înainte cu cîteva decenii, în anii războiului cu Olanda, amiralul Ruyter pătrunsese pe Tamisa și incendiasse navele și arsenalul flotei engleze.

Tourville, care ieșise în mare numai pentru a-l sprijini pe regele Iacob II (alungat de pe tronul Angliei, înainte cu doi ani, ca urmare a nemulțumirilor provocate de politica sa procatolică), se mîrginește însă să debarce demonstrativ pe coasta sudică a Angliei, după care se înapoiază la Brest. Regele Iacob se refugiază și el în Franța.

Amiralul Arthur Herbert e destituit de îndată și închis în Turnul Londrei. Se știe că un comandant de navă militară este de obicei anchetat cînd nava fi este scufundată sau capturată. Un amiral înfrînt este și el tras la răspundere asupra modului cum și-a condus flota. În cazul unei înfrîngeri grave, cu importante consecințe militare și politice, un tribunal superior stabilește dacă comandantul naval și-a făcut sau nu datoria.

Amiralul Arthur Herbert, lord Torrington, e judecat de un consiliu special de război. Fie că ideea i-a aparținut fie că i-a fost sugerată, el își întemeiază apărarea pe argumentul că, adoptînd o tactică defensivă și retrăgîndu-se, nu-și pierdea flota, care rămînea a fleet in being („o flotă în viață“) și putea acționa în continuare, după împrejurări. Expresia a

fleet in being avea să devină binecunoscută și utilizată deseori drept motivare pentru comportarea unei flote inferioare care, chiar dacă nu acceptă lupta, îngrădește, prin simpla ei existență și amenințare potențială, libertatea de acțiune a unei flote mai puternice.

Argumentul invocat de Herbert nu rămîne fără ecou. El e achitat, dar îndepărtat de la comanda flotei și de la curte.

Cele mai numeroase procese intentate comandanților navali au fost înregistrate de marina engleză. În 1693, în calitate de **Joint-admirals** („amirali asociați la comandă”), Killigrew și Delawall primesc misiunea să asigure trecerea prin Marea Mînceii, Oceanul Atlantic și Gibraltar a marelui convoi destinat anual Levantului. Această așa-numită „flotă de Smirna” transporta în Orient produse manufacturate engleze și olandeze și se înapoia cu mărfuri achiziționate în porturile răsăritene ale Mării Mediterane. Atît la plecare, cît și la întoarcere, corăbiile flotei de Smirna riscuau deseori să fie atacate de dușman. Astfel, în 1691, flota franceză încercase, dar fără succes, să intercepteze convoiul la înapoiere.

Trăgînd învățămintele cuvenite, Killigrew și Delawall asigură convoiului o escortă de vase de linie anglo-olandeze, apoi se îndreaptă, cu restul navelor, spre Brest, pentru a bloca această bază navală franceză dinspre ocean. Dar, surpriză! La

...și adversarul lui, contele de Tourville

Amiralul Arthur Herbert, lord Torrington, care și-a întemeiat apărarea pe principiul „flotei în viață”...

Brest, nici urmă de flota franceză. Mai mult, chiar în ziua în care englezii fac această constatare, flota franceză, aflată în acel moment cu 800 mîle mai la sud, atacă convoiul în largul golfului portughez Lagos. Amiralul Rooke, comandantul escortei ce însoțea convoiul și viitorul cuceritor al Gibraltarului izbuteste să scape spre Madera cu o jumătate din corăbiile, dar peste 70 vase încărcate cu mărfuri sînt capturate sau incendiate de francezi.

Paguba negustorilor și armatorilor londonezi se ridică la 2 milioane lire sterline. După aprigi dezbateri, Parlamentul, dominat de partidul whig — care reprezenta interesele burgheziei comerciale și bancare — stabilește cu 140 voturi împotriva a 103 că dezastrul se datorează „incapacității și trădării” lui Killigrew și Delawall. Dar „trădarea” celor doi amirali — membri ai partidului tory, reprezentînd aristocrația funciară și clerul înalt — nu poate fi dovedită. Dimpotrivă, din anchetă rezultă că ieșirea flotei în larg a fost întîrziată de funcționarii din administrația marinei, membri ai partidului whig. O nouă dezbateră și, în cele din urmă, Parlamentul respinge trimiterea în judecată a celor doi amirali, cu 170 voturi contra 161.

Împuşcat în faţa intregii flote

Mai puţin fericită este soarta amiralului Matthews, după cum cea a lui John Byng e de-a dreptul tragică. În amîndouă cazurile, conflictul e declanşat de încălcarea unor instrucţiuni tactice ale timpului, potrivit cărora flotele trebuiau să respecte angajarea pe **linii de şir paralele**. Cu alte cuvinte, navele celor două flote angajate într-o bătălie evoluau pe două şiruri paralele, trăgînd apoi una asupra celeilalte cu numeroasele tunuri aşezate în borduri. Or, în 1744, într-o bătălie susţinută împotriva flotei franco-spaniole, amiralul englez Matthews îşi ia libertatea să părăsească linia de luptă şi să înainteze cu trei nave, pentru a-i ataca de foarte aproape pe spanioli. Ariergarda sa, rămasă în linie, nu-l sprijină însă şi Matthews e nevoit să se retragă, lăsînd neatinse corăbiile inamicului.

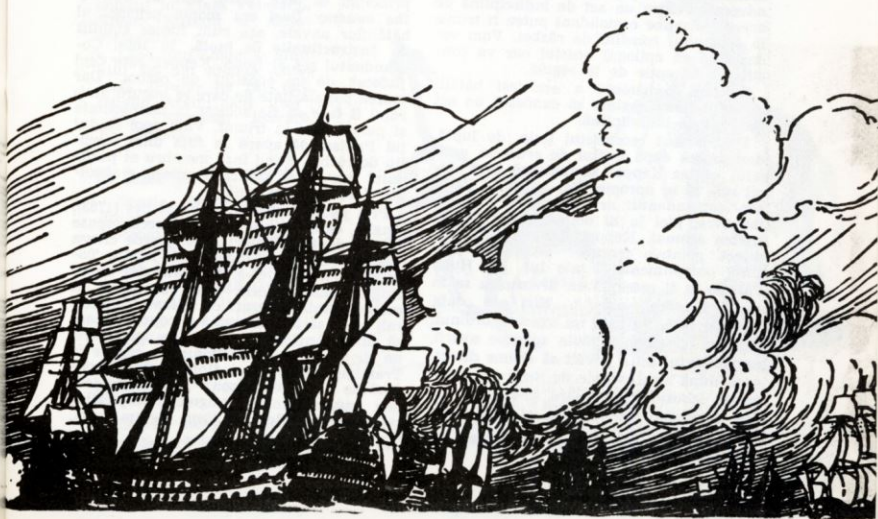
Acest eşec produce o puternică impresie în Anglia. Amiralul şi căpitaniile săi sînt daţi în judecată pentru părăsirea liniei de şir. Sentinţa în acest proces prezintă însă unele ciudăţenii: Matthews, care dăduse dovadă de iniţiativă şi curaj e degradat, în timp ce comandantul ariergăzii, care nu-l sprijinise pe amiral, e absolvit de orice culpă. Ecolul acestei înfruntări navale se face însă simţit în două

tări — Franţa şi Spania. Comandantul escadreii franceze, învinuit de lipsă de energie şi iniţiativă, cade în dizgraţia curţii. În schimb, şeful naval spaniol, amiralul don Jose Navarro, e distins cu titlul de „marchiz al Victoriei”...

Soarta amiralului John Byng e hotărîtă în 1756, în timpul Războiului de 7 ani, cînd francezii vor să cucerească pentru aliaţii lor spanioli Insula Minorca (aflată în stăpînirea Angliei din 1708). Încercînd să ajute garnizoana engleză din insulă, care mai rezista încă după o lună de asediu, Byng se iveşte, la 19 mai, în dreptul oraşului Port Mahon, capitala Minorcei, cu un convoi de corăbii însoţit de 13 vase de linie. A doua zi susţine o luptă cu escadra locotenentului general*, La Galissonnière, care dispune de 12 vase de linie. Conform uzanţei, bătălia se desfăşoară pe linii paralele. Dar Byng are grijă să evite orice rupere a liniei şi rezultatul luptei rămîne nehotărît. Cîteva nave engleze suferă însă avarii serioase, încît consiliul escadreii engleze, convocat de amiralul Byng, e de părere că bătălia nu mai poate fi continuată. În consecinţă, escadra engleză se retrage, lăsînd Minorca în mîinile francezilor.

* În marina franceză, titlul de amiral pentru comandanţii de escadre avea să fie oficializat abia în 1791; pînă atunci, gradul echivalent era de locotenent general al armatei navale.

Flota franceză la Ouessant : o bătălie indecisă

Pierderea insulei, poziție importantă pentru politica navală a Angliei în Mediterana, stârnete o vie nemulțumire la Londra. Amiralul Byng e judecat de un consiliu de război, care îl condamnă la moarte pentru un motiv exact opus celui care determinase degradarea lui Matthews: păstrarea rigidă a liniei de luptă, fără declanșarea unei acțiuni decisive de distrugere sau capturare a navelor adverse. Byng este executat prin împușcare, chiar pe puntea unui vas de linie, în văzul întregii flote.

Și totuși, în războiul de independență a coloniilor engleze din America de Nord, prima mare bătălie navală se desfășoară tot în linii de șir paralele. Infruntarea are loc în largul Insulei Ouessant, la vest de Brest, între 30 vase de linie engleze și tot atâtea vase franceze (Franța participând la conflict de partea coloniilor engleze, împotriva Angliei). La 27 iulie 1778, cele două flote — prima, comandată de amiralul Augustus Keppel, cealaltă, de locotenentul general d'Orvilliers — susțin un duel de artilerie, defilând una în fața celeilalte.

După trei sferturi de oră, d'Orvilliers semnalează comandantului avangărzii sale, ducele de Chartres, să taie calea citorva nave engleze întrziate în ariergarda liniei, spre a le separa de restul flotei și a le captura. Dar Chartres, vărul regelui Ludovic XVI, pare să nu înțeleagă rostul acestei manevre și, părsind linia, se apropie cu nava sa de cea a amiralului, spre a cere lămuriri. Întrziată de această deplasare, manevra se dovedește ineficace, nemaiputând izola nici o navă adversă. Pentru un act de indisciplină de acest gen, orice comandant putea fi trimis în fața unui consiliu de război. Vom vedea însă că epilogul acestui caz va constitui o excepție de la regulă.

În faza următoare a aceluiași bătălii e rindul flotei engleze să cunoască un act flagrant de indisciplină.

Pentru a-și reconstitui linia de luptă, destrămată după duelul de artilerie, amiralul englez Keppel semnalează ariergărzii sale să se apropie. Dar amiralul Palliser, comandantul ariergărzii, nu inițiază manevra nici la al doilea și nici la al treilea semnal. Keppel îl vestește atunci direct printr-o fregată: „Amiralul prezintă complimentele sale lui Sir Hugh Palliser și îl așteaptă cu diviziunea sa în apele escadre albe”. Nici de data aceasta, însă, Palliser nu execută ordinul. Crezând că nava acestuia suferise avarii, comandantul șef e nevoit să cheme direct, unul după altul, vasele de linie ale ariergărzii, izbutind abia seara să-și reconstituie formația. Dar a doua zi dimineața,

* Escadra centrală a flotei, sub ordinele directe ale comandantului șef.

cînd trebuia să reînceapă lupta, constată că vasele franceze abia se mai zăresc la orizont.

Bătălia fiind indecisă, fiecare parte își atribuie victoria. Actele de indisciplină nu rămîn însă fără urmări.

În primul caz, ducele de Chartres, print „de singe”, e prea sus pus pentru a fi incriminat. Totuși, deși curtenii din jurul ducelui răspindesc o versiune mincinoasă despre incident, flota întreagă văzuse cum s-au petrecut lucrurile, încît, după scurt timp, nepriceputul comandant e nevoit să părăsească marina, pentru care nu arătase, de altfel, prea multă înclinație.

În Anglia, lucrurile iau însă o altă întorsătură. În raportul său asupra luptei, Keppel evită să acuze pe cineva, după cum refuză să semneze un document prin care să-și disculpe pe Palliser. Ceea ce va urma nu va fi decît rezultatul unei vechi, dar mascate, încordări în relațiile dintre cei doi amirali.

Augustus Keppel, descendent, pe linie maternă, din regele Carol II Stuart, înrudit îndeaproape cu marea nobilime, amiral la 37 ani, făcuse o carieră strălucită, datorită atât meritelor proprii, cît și situației sale în societate. Palliser, dimpotrivă, fiu al unui simplu căpitan, trebuise să aștepte pînă la 51 ani pentru a fi înmoliat. În plus, Keppel aparținea partidului whig, pe cît vreme Palliser era membru al partidului tory.

În urma refuzului lui Keppel de a-l disculpa, Palliser îl acuză oficial pe comandantul său șef că nu a făcut nimic pentru „a captura, a incendia, a scufunda sau a distruge flota inamică”. Or, acest principiu *to take, burn, sink or destroy the enemy fleet* era scopul principal al bătăliilor navale, așa cum fusese stabilit de Instrucțiunile de luptă, în 1664. Comandantul șef al flotei, Keppel, este deci judecat de un consiliu de război. Dar marea popularitate de care se bucură amiralul îl face să fie achitat în unanimitate și purtat apoi în triumf. Vine apoi rindul lui Palliser să apară în fața unui consiliu de război. Fiind însă membru al partidului tory, aflat atunci la putere, e absolut și el de orice vină.

Prin pacea încheiată la Versailles (1763), Anglia, care înainte cu un an recunoscuse independența Statelor Unite, pierde cîteva colonii înfloritoare (Senegalul, Insula Tobago) și trebuie să-și reorganizeze imperiul colonial pe alte baze economice și politice. Abia generațiilor viitoare de amirali avea să li se impună o conduită care să aducă Angliei, în războaiele următoare, un șir de victorii hotărîtoare, ca cea de la Trafalgar (1805), cînd flota engleză, condusă de amiralul Nelson **, zdrobește forțele franco-spaniole, asigurînd englezilor stăpînirea mărilor pe timp de un secol.

** Vezi Magazin istoric, nr. 2/1969 și nr. 5/1970.

Zîmbete din cronic

Epitaful lui Richelieu

„Aici doarme faimosul cardinal care a făcut mai mult rău decît bine. Binele făcut l-a făcut rău; iar răul făcut l-a făcut bine”.

Nu mai e nevoie...

— Cum privește regele tentativa d-lui Ionel Brătianu de a deveni șef al partidului?

— A spus că e destul pentru țară dinastia Hohenzollern, nu mai e nevoie și de o dinastie brătianistă!

(Furnica, 19 dec. 1904)

Victor Eftimiu—epigramist

Cînd Carol II instalase statuia ecvestră a fostului rege Carol I călare fără chipiu, în Piața Palatului, Victor Eftimiu a lansat epigrama:

„Cînd unu-i mort și altul viu/ Eu din dilemă astfel scap./ Prefer pe cel fără chipiu/ Acelui fără cap”.

(Cf. România literară, nr. 33/1972).

Calea cea mai scurtă

Regele Ptolemeu I al Egiptului (305-283 î.e.n.) l-a întrebat o dată pe Euclid:

— Există vreo cale mai scurtă între două puncte decît cea indicată în Elementele tale?

— Nu, Majestate, răspunse Euclid. Nici chiar pentru regi.

Povară

După victoria de la Seneffe (1674), Condé s-a

pus să-i prezinte omagii suveranului său, regele Ludovic XIV. Acesta îl aștepta pe ultima treaptă a scării palatului.

Condé, care urca anevoie din pricina gutei de care suferea, îi spuse regelui, cînd ajunse la mijlocul scării:

— Sire, vă cer iertare dacă vă fac să mă așteptați.

— Nu te grăbi, îl liniști Ludovic. Cînd ești încărcat de glorie nu poți umbla repede!

Leac

Filozoful german Kuno Fischer (1824-1897) a fost invitat la masă de către un prinț. Din neatenție, sluj-

nica a turnat oaspetelui niște sos pe chelie. Conșternați, cei de față îi așteptau reacția. Acesta însă, spusese, calm, femeii încremenite de spaimă:

— Crezi că asta ajută la regenerarea părului?

Inutil

Dînd dovadă de prea multă cutezanță, bufonul reginei Elisabeta I a Angliei (1533-1603) intrase în dizgrația stăpînei sale. După un timp însă, suverana îl iertă și-l reprimi la curte.

— Cred, zise regina, că de-acum încolo n-o să ne mai reamîntești mereu de greșelile pe care le facem.

— Nu, Majestate, răspunse bufonul, ar fi de prisos să repet lucruri despre care vorbește toată lumea.

„Cestia Strousberg”
(Ghimpele, 7 mai 1871)

* Vezi Magazin istoric, nr. 9/1972.

Fără sfilă, fără rușine
Capu-i în olă și l-ai virtut
Ja apune-mi, ăre îți gîde bine
Să-ți pună acuma latul de gît?

În lumina hotărârii adoptate la Consfătuirea de lucru a activului de partid din domeniul ideologiei și al activității politice și cultural-educative, din 9 iulie 1971, de a edita „culegeri sintetice pe probleme, conținând pasaje din documentele de partid”, Editura Politică a început publicarea unei culegeri de documente, în 21 volume. Culegerea grupează tematic documentele elaborate de P.C.R. în ultimii ani — începând cu Congresul IX — ilustrare vie a politicii partidului în principalele sectoare de activitate internă și externă: economie, viață socială, politică și culturală, știință și tehnică, istorie, apărarea patriei etc. Fiecare culegere este însoțită de un indice bibliografic și de note explicative.

Trei dintre aceste volume, structurate pe teme de istorie, reflectă tradițiile revoluționare ale partidului, poziția sa consecventă în domeniul politicii externe și al relațiilor internaționale.

Primul dintre ele, **P.C.R. — CONTINUATOR AL LUPTEI REVOLUȚIONARE ȘI DEMOCRATICE A POPORULUI ROMÂN, AL TRADIȚIILOR ÎNAINȚATE ALE MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI ȘI SOCIALISTE**, evidențiază tradițiile luptei pentru eliberarea națională și socială a poporului nostru, evocă momentul creării P.C.R. și subliniază rolul istoric al partidului comunist în conducerea luptei pentru transformarea revoluționară a societății noastre.

Sub titlul **POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI SOCIALISTE** sînt grupate acele părți din documentele de partid care ilustrează eforturile constante ale statului și partidului nostru în direcția adîncirii prieteniei, alianței și colaborării cu toate țările socialiste, politica activă de pace, cooperare și înțelegere între popoare. Desfășurarea vieții internaționale — se apreciază în documente — confirmă pe deplin justetea politicii externe a României, întemeiată pe principiile recunoașterii independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne, egalității în drepturi și colaborării reciproc avantajoase. Volumul pune în lumină rolul activ al României în afirmarea tendințelor pozitive de destindere și normalizare a raporturilor interstatuale pe plan mondial, în promovarea unui climat favorabil progresului întregii umanități.

Volumul **POLITICA INTERNAȚIONALĂ A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN** conturează direcțiile și permanența legăturilor mișcării muncitorești din România, încă de la începuturile sale, cu mișcarea muncitorească internațională, afirmarea, dezvoltarea și cultivarea tradițiilor de solidaritate cu lupta partidelor și organizațiilor muncitorești, a tuturor forțelor progresiste ale omenirii. Este marcată etapa nouă creată prin făurirea P.C.R. care a preluat și ridicat pe culmi noi acțiunile în spi-

rit internaționalist ale clasei muncitoare, ale celorlalte forțe revoluționare din România. Se relevă pregnant activitatea vastă și neobosită a P.C.R. pentru unitatea și coeziunea țărilor socialiste, a mișcării comuniste internaționale, sprijinul acordat mișcării comuniste din țările capitaliste, mișcărilor de eliberare națională din diferite țări.

Culegerile tematice pun la îndemîna tuturor cetățenilor un instrument deosebit de valoros și eficient pentru pregătirea lor politico-ideologică.

D.M.

ARMATA ROMÂNĂ ÎN RĂZBOIUL PENTRU INDEPENDENȚĂ 1877-1878, Editura Militară, București, 1972, Locotenent-colonelul **Nicolae Popescu** a realizat, cu prilejul împlinirii a 95 ani de la războiul pentru cucerirea independenței de stat a României, o adevărată cronică în imagini a acelor momente glorioase, prin selectarea și ordonarea unui mare număr de fotografii, stampe, gravuri, desene și lucrări datorate unor artiști de seamă ci timpului.

DIN JURNALUL MEU DE FRONT, de general-locotenent în rezervă **Edgar Rădulescu**, lucrare apărută în cadrul seriei **Memorii de război**, Editura Militară, 1972. Autorul cărții este fostul comandant al Diviziei 11 infanterie și apoi al Corpului 2 armată, în timpul războiului antihitlerist. Cartea evocă luptele desfășurate de ostașii

acestor mari unități pe malurile Tirnavelor și Mușului, prin pusta ungară și apoi pe pământul Cehoslovaciei, până în clipa marii victorii împotriva Germaniei naziste.

GHEORGHE DIMITROV ȘI TRADIȚIILE REVOLUȚIONARE ROMANO-BULGARE, București, 1972, colecția Biblioteca de istorie, Seria B — Prietenia între popoare, editată de Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R.

După evocarea vieții și activității lui Gh. Dimitrov — figură remarcabilă a mișcării revoluționare bulgare și internaționale, de la nașterea căruia s-au împlinit 90 ani, — sunt analizate momente importante privind solidaritatea militantă a proletarilor din cele două țări. Autori: **Natalia Vilcu, Ion Babici și Gh. Adorian.**

MAIORUL POST-MORTEM CONSTANTIN BURCĂ, Editura Militară, București, 1972, colecția Fii ai neamului românesc. Autorul **Gh. I. Ioniță** prezintă, în această lucrare, viața și lupta înflăcăratului militant comunist Constantin Burcă, căzut eroic pe cîmpurile de bătălie ale Spaniei republicane — unul dintre sutele de români convinși că luptînd împotriva fascismului în Peninsula Iberică, luptă pentru libertatea propriei lor patrii.

DICTATUL DE LA VIENA, Editura Dacia, Cluj, 1972. **A. Simion** a realizat în cele peste 300 pagini ale cărții o

amplă, temeinică — și chiar pasionantă — analiză a condițiilor interne și internaționale care au dus în august 1940, la temporara înstrăinare a unei însemnate părți a teritoriului românesc, sub presiunea conjugată a Germaniei hitleriste și Italiei fasciste. Consultînd un bogat material documentar, volumul redă în mod convingător atmosfera apăsătoare de derută și nesiguranță a cerurilor conducătoare de atunci ale României, direct vizată de planurile expansioniste ale hitlerismului. Sunt prezentate consecințele nefaste pe care le-a avut asupra țării Dictatul de la Viena, faptul că poporul român, încă din prima zi, n-a acceptat arbitrarul hotărîri. Un capitol special se referă la lupta maselor populare conduse de comuniști pentru anularea marii nedreptăți — luptă încununată de succes după 23 August 1944.

VUIEȘTE CODRUL, Editura Militară, București, 1972. O nouă carte consacrată Rezistenței. Autorul — **Eugenius Wiślicz-Iwańczyk** — a fost ostaș al Rezistenței antifasciste din Polonia și volumul redă momentele dramatice ale luptei pentru eliberarea patriei sale. Traducerea în limba română — **Milică Moldoveanu.**

EPOPEEA NAVELOR, Editura Albatros, București, 1972. Cartea lui **Al. Retinschi** prezintă evoluția mijloacelor de plutire de la buștean și monoxilă, pînă la navele moderne de

azi cu propulsie nucleară și pe perne de aer. Bătălii navale, portrete de mari navigatori și amirali, hărți, diagrame, numeroase date statistice, completează expunerea.

S.C.

PROZĂ NARATIVĂ LATINĂ, București, 1972. În seria de antologii a Editurii Univers, **I. Teodorescu și M. Nichita** prezintă fragmente din proza latină, unele avînd un pronunțat caracter istoric, cum sînt cele din operele lui Titus Livius, Quintus Curtius Rufus sau Tacitus. Alte fragmente privesc oratoria, retorica și filozofia, ultimele două capitole fiind consacrate fabulei și romanului.

Cîțiva dintre cei mai cunoscuți istorici ai medicinei românești și-au reunit forțele pentru a scrie o valoroasă lucrare de sinteză: **ISTORIA MEDICINEI ROMÂNEȘTI**. Autori: **Valeriu L. Bologa, Ștefan Milcu, Gheorghe Brătescu, Benone Duțescu, Samuel Izsak, Iosif Spielman, Nicolae Vătămănuș, I. H. Crișan ș.a.**, Editura Medicală, 1972. Bogat informată și cuprinzînd considerații interpretative judicioase, cartea prezintă realizările și personalitățile medicale românești de la începuturi și pînă în zilele noastre. Se subliniază, totodată, importante contribuții medicale românești în orbita științei universale.

Trei rubrici scrise de cititori

Răspunzînd dorinței multor cititori care, „ar vrea — cum ne scrie tov. ION DUMITRAȘCU din Iași — să-și încerce pana în colaborarea la rubrici de larg interes”, ne-am propus să solicităm pe toți cei cu astfel de preocupări să participe la elaborarea citorva din rubricile permanente ale revistei noastre.

DICȚIONAR ISTORIC :

Semnificația și geneza denumirii unor monumente și vestigii istorice, a unor localități, cartiere sau străzi, a unor termeni sau expresii etc. etc.

TRISTEȚILE MUZEI CLIO :

Contribuții la valorificarea moștenirii lăsate de străbuni — permanentă preocupare a societății noastre — cu semnalarea acelor cazuri de neglijență și nepăsare, care ar putea duce la ireparabila pierdere a unor amintiri prețioase ale trecutului.

ZIMBETE DIN CRONICI :

Intîmplări amuzante, mici anecdote cu tîlc, replici spirituale etc. din trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat al poporului nostru sau al altor popoare.

Așadar, o dată cu primul număr din 1973, trei rubrici sînt deschise cititorilor.

Din materialul primit vom selecta, bineînțeles, pe cel care merită să fie dat tiparului.

Atragem atenția de la bun început asupra citorva principii de care viitorii noștri colaboratori vor ține seama :

- colaborările vor fi dactilografiate sau scrise foarte citeț cu cerneală, pe o singură față a hîrtiei, cu spații libere între rînduri ;
- manuscrisele, fotografiile și alte eventuale anexe, nu se înapoiază, deci rugăm a nu ni se trimite unicate ;
- pe plic se va indica numele rubricii căreia i se adresează colaborarea — de exemplu : Pentru Tristețile Muzei Clio ;
- dreptul de selecție a materialelor publicabile aparține exclusiv redacției ;
- apariția colaborărilor se va face în general în ordinea primirii, dar și în funcție de alte necesități redacționale ;
- colaborările se publică sub semnătura completă a autorilor lor, care poartă întreaga răspundere pentru corectitudinea datelor și faptelor din text ;
- eventuale critici, obiecții, controverse sau puneri la punct provocate de unele materiale, vor apărea tot în cadrul rubricii respective ;
- pentru fiecare material se va indica exact sursa de informare : constatare personală, tradiție orală, volum, ziar etc. ;
- colaborările publicate vor fi remunerate conform tarifelor în vigoare.

ZIMBRUL DE LA LETEA-BACAU

Extrem de interesanta scrisoare a tîrîșului inginer MIHAI MĂRCULESCU de la fabrica Letea-Bacău ne semnalează — ca un epilog al articolului apărut în revista noastră despre Sema Moldovei (nr. 5/1972) — că hîrtia produsă de fabrica la care lucrează (energetician) reproduce cu destulă fidelitate „sigiliul înaltașilor noștri moldoveni, bătrînul zîmbu cu steaua între coarne”. Vă vom răspunde în curînd unde se află Baia — fosta Civitas Moldavia.

UN ILUSTRU CALĂTOR ÎN MOLDOVA

Dr. docent LICINIU IOAN CIPLEA, Institutul de Fizică Atomică, din București, ne trimite cîteva însemnări despre : „Un ato-

mist din secolul al XVIII-lea despre Moldova.

La 24 mai 1762 un convoi impresionant părăsea Constantinopolul îndreptîndu-se spre Polonia : fostul ambasador și Angliei la Poartă — J. Porter — se întorcea în patrie, cu toate onorurile cuvenite personajilor politice importante. Trei trăsură, opt harabale, 10 care trase de boi împreună cu cai de călărie duceau suita, escorta și bagajele.

În suita ambasadorului Angliei se găsea și un dalmatian de origine, italian prin adopție : Ruder Josef Bosovich, sau după numele italianizat Ruggiero Giuseppe Bosovich, ajuns la Constantinopol cu ajutorul baillului (ambasadorului venețian) și protejat de ambasadorul Franței, devenit apoi ministru de Externe, contele de Vergennes. Cu asemenea protectori se poate

înțelege cum un ambasador anglican l-a admis totuși în trăsură sa. Nu trebuie să uităm că acesta avea și o scrisoare de recomandare elocventă, semnată de douăzeci de membri ai Royal Society-ului din Londra în frunte cu președintele Lord Maclesfield.

Intr-adevăr R. J. Boșcovici era o personalitate cunoscută în viața științifică a Europei. Cel care la 29 ani era profesor de matematică la Colegiul Romanum, apoi la Pisa și director al Observatorului din Brera, publicase o serie de lucrări foarte importante în optică, astronomie și matematică, lucrări binecunoscute marilor puteri navale, interesate în lunete, ochelane și date astronomice. Englezii l-au ales membru la Royal Society, iar regele Franței — în momentul cînd ordinul său este desființat în Italia — îl naturalizează francez, îi dă o pensie de 8 000 lire și funcția — special creată — de director al Opticii din Marina.

Dar marea sa operă științifică este cuprinsă în lucrarea *Theoria Philosophiae Naturalis, Redacta ad Unicam Legem Virium in Natura Existentium* (1759) în care atacă problema structurilor materiei pe baze raționale, în spiritul mecanicii newtoniene, al cărei susținător și propagator fervent a fost în întreaga sa carieră științifică. Apariția lucrării sale a fost însă prematură, depășind nivelul de asimilare al timpului său și abia în sec. XX ea a fost recondiderată în lumina noilor idei introduse de mecanica cuantică și mecanica relativistă.

Tara sa natală — Iugoslavia — îi cinstește numele, aflat astăzi pe frontispiciul Institutului de cercetări atomice și nucleare din Zagreb.

Personalitatea complexă, R. J. Boșcovici se ocupa între altele cu istoria și literatura. Scris versuri, vizitează ruinele cetăților grecești și ne lasă o impresionantă descriere a călătoriei sale de la Constantinopol în Polonia rămasă ca un document autentic al stării de lucruri din acel timp în Bulgaria și Moldova.

Jurnalul de căldorie al lui Boșcovici poate fi considerat ca o noutate bibliografică rezervată descrierii Moldovei.

Pentru matematicianul ieșit la plimbare, hlamida domnului și bogatele stafe boieresti sînt la fel de interesante ca și zdrențele țăranelui, iar cultura lui Grigore Calimachi nu reușește să acopere starea spirituală mizeră a maselor. Boșcovici om din popor, sărac și bătut de greutatea vieții în lupta sa pentru a ajunge în avangarda vieții științifice, știa să se încalcă cu înțelegere spre cel de jos și să compătămească atît țărănimea bulgărească cît și pe cea moldovenească, greu asuprită de Turci.

Descrierea locuințelor și a gospodăriilor din satele prin care trece, redarea chipului, îmbrăcămintei și obiceiurilor țărănilor în tinliti, precum și rezumatul scurtelor convorbiri cu localnicii ocupă cea mai mare parte a Jurnalului său. Cîteva episoade răzlete intrerup din loc în loc firul descriptiv al Jurnalului: întîlnirea cu capuchinul care ducea la București vești importante (se bănuia că vestea confirmării domnului — în realitate vestea mazărilor lui), pînă la țărănului bulgar cărui l-a su rechiziționat boii, cercu cu harabagiile la Măcin, desfrul din circumstanțele gălăgine, fuga țărănilor și negustorilor moldoveni din calea convoiului de frica rechiziției animalelor de povară etc.

Apoi, tonul Jurnalului se schimbă atunci cînd Boșcovici ajunge la Iași. Îl precedează Calimachi — de savant și domnitorului Grigore Calimachi — omorât mai apoi de Turci —

este nerăbdător de a discuta cu el. După festivitățile de confirmare — la care participă și Boșcovici — îl rezervă o audiență particulară și o întreagă după masă în care acesta prezintă cîteva experiențe de optică. În zilele cînd Boșcovici mai stă la Iași, determină și latitudinea acestui oraș: 47°10'. Jurnalul insistă mai mult aici asupra problemelor istorice, sociale și politice ale Moldovei. Sînt pomeniți Dragoș cu Moldova, unii prinți ai Moldovei, bogățiile ei, birurile către Turci, exploatarea țărănimii și complicatele lîțe ale numirii și mazărilor Domnilor."

UN CHIP DINTR-O FOTOGRAFIE

IOAN MEDREA, str. Fintinele, Cluj: „În nr. 5 din mai 1972, ați publicat un articol — *Într-o duminică la Bafoce* — și la p. 50 redați o fotografie (ostași români în drum spre Budapesta)... Aici sînt și eu, cu plutonul de cercetare călare al unității din care făceam parte. Îmi amintesc cînd am fost fotografiați, dar de cine nu știu; rețin doar că eram resfirați la o bifurcare de drum...

Sînt unul dintre cei trei ostași voluntari, lîngă pom, cu căciula de iarnă românească pe cap și cu arma pe umărul stîng..." Din păcate, nu vă putem trimite fotografia solicitată, care a fost „consumată” în procesul tipăririi; vă informăm, însă, că ea figurează în Muzeul Militar Central, de unde am reprodus-o. Ne bucurăm că și în acest fel revista este aproape de cititorii noștri, care se „recunosc” în paginile ei.

OPȚIUNE PENTRU DIFUZAREA PRESEI

IOAN T. OANCEA de 80 ani, din com. Săhăteni, jud. Buzău, ne scrie cu data de 8 iunie a.c.: „Sînt abonat la Magazinul istoric de la 1 ianuarie 1968, și l-am primit regulat. Pe luna mai a.c., nu l-am primit nici pînă azi. Am dat cîntine pe ocară și sînt foarte supărat.

P.S. Aștept răspuns."

P.P.S. (aparținînd redacției): publicăm această scrisoare spre a fi citită de tovarășii de la Difuzarea presei, care au de ales — și cu acest prilej — între cinste și ocară. Căci, după cum se vede, vîrsta înaintată nu tocește spiritul critic al abonaților prost serviți.

Cît despre noi, îi adresăm tov. Oancea sincera urare: „La mulți, mulți ani și la cît mai puține supărări de orice fel".

ORI, OR!

ION TUCHILĂ din Hida, jud. Sălaj, ne atrage atenția: „Ori și Or nu sînt totuna: ori conj. I. (Cu funcție disjunctivă) I. Sau. (...) 2. (...) leagă două propoziții subordonate opuse (...) II. (Cu funcție copulativă) (...) [Var. or conj.] (...) ; Ori conj. v. ori ; Or conj. (Franzuzian) Dar, însă, deci. — Fr. or. Citez din revistă: — „Și mai grav a fost însă faptul că Crassus nu a căutat să cunoască metodele de luptă ale dușmanului. Ori soldații romani relatau — spune Plutarh — că de partii nu poți scăpa cînd te urmăresc... etc.” (Magazin istoric, nr. 4/1972, pag. 62 col. 1)".

În încheiere, tov. Tuchilă ne întrebă: „E bine?” Ceea ce noi am tradus prin: „Nu-i așa că am dreptate?” Răspundem: e foarte bine! Adică, aveți perfectă dreptate și pe viitor corectorii noștri vor fi mai atenți la diferența dintre ori și or.

SUB APĂ SAU SUB CENTURĂ ?

M. DOGARU din Mangalia, Bd. 30 Decembrie nr. 18, ne scrie cit de mult apreciază în general revista noastră, după care continuă în legătură cu clișei în culori de pe coperta numărului 4/1972, reprezentând o amforă :

„Poate că ar fi fost o fotografie oarecum reușită dacă nu mai apăreau în cadrul decorului „submarin” și cei doi peștișori congealați și cu burțile în sus.

Cu această ocazie s-a dovedit din partea fotografului „amator” lipsa de imaginație și îndemnare în aranjarea trucajului foto, pentru a nu mai vorbi de unele taine elementare ale vieții acestor animale marine.

În altă ordine de idei, specia de pești expusă îmi pare o specie de pești oceanici și deci nu trăiesc și în Marea Neagră în mod obișnuit.

P. S. Poate că autorul, dacă se adresa vinzătorului de la magazinul alimentar unde a cumpărat sau împrumutat peștișorii, acesta ar fi fost destul de amabil să-i dea citeva relații asupra pregătirii decorului „submarin” și eventual asupra provenienței peștișorilor.”

Apreciez la justa valoare umorul acidulat al cititorului nostru. Să ne permită să-i răspundem pe același ton, parafrazându-l chiar pe domnia-sa.

Poate că ar fi fost o critică oarecum înțemeiată, dacă în cadrul decorului nu apăreau și elemente de pură ficțiune. De exemplu, în explicația apărută în Magazin istoric pentru decembrie respectivă nu se pomenesc nimic de „fundul Mării Negre” — cuvinte pe care corespondentul nostru le dă între ghilimele, ca și cum le-ar cita. Or, în textul de pe pagina 1, scrie foarte clar : „Amforă, una dintre măturile arheologice ascunse de apă”. Unde o fi citit tovarășul Dogaru localizarea exactă a acestor ape ? Poate în altă revistă în legătură cu altă fotografie. Cu atât mai mult cu cât nici cele două articole consacrate arheologiei subacvatice nu pretind că amfora de pe copertă ar aparține Mării Negre. Cu această ocazie, se dovedește din partea criticului „amator” exces de imaginație și îndemnare în aranjarea trucajului de text.

În aceeași ordine de idei, cade și obiecția referitoare la specia peștilor nefind „de-ai noștri”, au dreptul să fie dintr-un ocean, așa cum îi diagnostichează corespondentul. Slabelo noastre cunoștințe etnologice ne împiedică să aducem vreun contrargument. Din același motiv, nu putem da nici o lămurire asupra poziției „cu burta în sus” a unui singur peștișor (nu a ambilor, să ne fie cu iertăciune). Fiind un animal exotic, o fi având gusturi asidderia și i-o fi plăcând să înnoate pe spate — cine știe ? Dacă tot, Dogaru dorește detalii, îi dăm sursa de unde am reperat fotografia incriminată : H. P. Eydouz, A la recherche des mondes perdus, Paris, 1967 (planșa color 29). Se găsește la Biblioteca Academiei R.S.R., cota II 547237. Tot domnului Eydouz (care, în treacăt fie zis, nu se bucură de reputația unui falsificator notoriu) ar trebui să-i adreseze cititorului nostru și sugestia de consultare a vinzătorului de la magazinul alimentar. Nu ne îndoiim că autorul îi va răminne pe veci îndatorat.

Notă explicativă (pentru cititorii timizi) : Așa cum am mai precizat și altădată, nu răspundem mai mult sau mai puțin... caustic decât celor care îndeplinesc două condiții necesare : 1) ne scriu ei înșiși ironic și 2) nu

au dreptate. Dar chiar și atunci când replieăm la micile malipoziții, ce ni se adresează, rămânem prieteni cu corespondenții noștri. Nu-i așa, tovarășe Dogaru ?

DE GUSTIBUS

În nr. 6/1972 din acest an, răspundeam cititorului GHEORGHE FLETA RACAUTU, că, din păcate, nu-i putem satisface dorința de a nu mai publica rubrica Enigmistică, deoarece foarte mulți cititori sînt partizanii ei convingși.

Între timp, am mai primit numeroase scrisori pledînd în favoarea rubricii amintite. Un prim exemplu :

„Subsemnatul COTREANTU NICOLAE, domiciliat în comuna Răcășia nr. 143, jud. Caraș Severin, prin prezenta vreau să aduc mulțumiri și în același timp felicitări colegiului de redacție pentru rubrica Enigmistică din paginile revistei.

La apariția acestei rubrici m-am bucurat foarte mult și credeam că pe parcurs o să-mi mărească numărul de pagini, însă în ultimul număr (apărut la data scrisorii — n.r.), acest lucru nu s-a întimplat.

Nu ar fi rău dacă ar apărea cel puțin două careuri de cuvinte încrucișate, pe teme istorice, bineînțelese.”

Și mai categoric este MICLE SILVIU din Sighet :

„Rîndurile de față se datorează unui răspuns pe care redacția îl dă unui cititor. Dv. vă exprimați părerea de rău că nu puteți renunța la publicarea rubricii de enigmistică. De ce să vă pară rău ? ! După ce revista a debutat cu două pagini de enigmistică, la ora actuală numărul lor s-a redus cu 50 la sută și iar vă întreb : DE CE ? Nu sînteți de acord că rebusul, enigmistica și, în sfîrșit, careurile de cuvinte încrucișate sînt pentru cine le-a îndrăgit, lucruri deosebit de frumoase, care, cum se spune, îți pun mîntea la contribuție ?

Nu vreți să acceptați faptul că prin dezlegarea unor careuri de cuvinte încrucișate, îți verifici singur cunoștințele și că în același timp, înveți lucruri noi sau îți amintești de cele uitate ?

Acceptăm faptul, cum să nu-l acceptăm ? Dovadă că publicăm în continuare rubrica. Și încă o dovadă (dacă mai era necesară) că în materie de gusturi ale cititorilor, o revistă trebuie nu numai să le discute, ci (pe cît posibil) să le și satisfacă.

UN EXAMEN DE CULTURA ISTORICĂ

GHEORGHE VISALOM, București, își exprimă satisfacția în legătură cu concursul cu premii organizat și în acest an de revista noastră : „Nivelul a fost mult mai ridicat în comparație cu primul concurs, din anul trecut, cerîndu-se multă răbdare și perspicacitate. Găsirea răspunsurilor mi-a dat multă satisfacție, fiind într-un fel, un adevărat examen de cultură istorică. Sînt convins că redacția va organiza în continuare concursuri cu premii, mergînd pînă la permanentizarea și periodicizarea lor, cititorii avînd mult de câștigat”. În continuare, cititorul ne propune diferite metode pentru a informa pe concurenții care au găsit toate soluțiile exacte despre succesul lor, chiar dacă nu sînt cîștigători. Din păcate, nu avem personalul necesar pentru a satisface această cerere, în sine justificată.

CRONICARUL

Cititorul nostru SEVER BUZAN, Cluj, ne întreabă dacă: „Cronicarul Faz'l ul-Lah Rașid este aceeași persoană cu cronicarul Rașid-ed-Din”, ambii amintiți în două din articolele noastre. Într-adevăr, așa stau lucrurile. Numele complet al cronicarului este Faz'l ul-Lah Rașid ed Din (cunoscut mai mult ca Rașid ed Din). Textele sale în limba română au apărut în lucrarea lui Ștefan Pascu și V. Hanga: Crestomatia pentru studiul statului și dreptului R.P.R., vol. II, Feudalismul, București, 1958.

UN GEST ȘI O EXPLICAȚIE

După ce ne felicită cu căldură pentru cei cinci ani de existență împliniți de revista Magazin istoric în acest an, cititorul nostru dr. GEORGE IONESCU din Viteaz de Sus (Prahova), aduce o completare la articolul recent publicat Sfârșitul regelui Romei: „La înmormântarea acestuia a venit un colonel bătrîn, de la Legatia Franței, care și-a scos din piept decorația cu Vulturul și a înfip-o în pieptul mortului. Fîlindă asista era contrariată, le-a spus: «Da, împăratul mi-a dat-o și vreau s-o transmit fiului său»».

ACELAȘI THOMAS MANN...

GHEORGHE BUNEA din Timișoara, care a citit cu interes cele două grupaje de extrase din corespondența și cuvîntările marelui scriitor german antifascist Thomas Mann, publicate în noi sub titlul: Martor al vremii, (nr. 12/1971 și nr. 1/1972) se declară uimit de declarațiile naționaliste pe care același cărturar le făcea în legătură cu dezlănțuirea primului război mondial.

În mod firesc, cititorul nostru se întreabă cum de omul care vorbea în 1914 de pe poziții aproape șovine avea mai tîrziu să condamne atât de hotărît militarismul, expansiunea germană și ororile naziste, într-adevăr, în cursul primului război mondial, Thomas Mann s-a lăsat atras de ideologia naționalistă, intrînd în conflict pînă și cu fratele său, Heinrich Mann, care a adoptat încă din tinerețe o atitudine înaltă, de

stînga. Ulterior însă, o dată cu eșecul armatei germane în 1914-1918 și apoi cu ascensiunea fascismului în anii dintre cele două războaie mondiale, Thomas Mann și-a dat seama că greșise. A înțeles că de mult rău făceau curentele reacționare Germaniei și lumii întregi, gîndirea lui orientîndu-se pe o linie umanist-democratică, cu vădite simpatii pentru militanții antifasciști și pentru forțele de stînga.

CALDE ȘI RECI

Mulțumiri pentru caldele cuvînte de apreciere ca și pentru sugestiile primite de la: MARIN I. OPRAN, Robănești, Dolj; DIMITRIE IVANESCU, București; NICOLAE GRIGORE, București; TRAIAN NICHIȚOI, Sibiu; RADU CONSTANDACHE, București.

C. FRONDA, București: sesizarea dp. este corectă. Într-adevăr, Constantin Stere n-a făcut niciodată parte dintr-un guvern. Pentru informația eronată provenită dintr-o neatenție bibliografică, cuprinsă în articolul publicat în nr. 6/1972 al revistei noastre, autorul, Ion Coman, cere cuvenitele scuze cititorilor.

MĂRĂȘTI-MĂRĂȘEȘTI-OTITZ

C. SCRIPCA, Timișoara: comandanții de armată români din primul război mondial, în perioada glorioaselor bătălii de la Mărăști-Mărășești-Otituz (între al căror veterani vă numărați), sînt: Armata 1: pînă la 31 iulie, generalul C. Cristescu, după care comanda a fost preluată de generalul Eremia Grigorescu. Armata 2: generalul Al. Avelescu.

AVEȚI DREPTATE

UN TURIST din Sovata, ne scrie că la răspunsul inserat la Poșta redacției (Magazin istoric nr. 8/1972) sub titlul Statuia libertății s-a strecurat o greșală. Just! Dintr-o cauză de transcriere a apărut denumirea de Rodos în loc de Olimpia. Așadar, paragraful al patrulea din respectivul răspuns se va citi corect: Lumea antică își avea și ea coloșii ei, ca cei din Olimpia, considerat una dintre cele șapte minuni ale antichității.

Cristian POPIȘTEANU

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR AL REVISTEI

● Cnezii din Hațeg ● Ideea de Republică la români ● Un deținut al naziștilor, laureat al premiului Nobel ● Mazzini și românii ● Un neam viguros, tenace, cumpătat și robust: ilirii ● Danemarca 1771: cele 1000 decrete ale reformatorului Johann Friedrich Struensee ● „Evenimentele, așa cum le-am văzut atunci...” — însemnările autobiografice ale lui Anastas Mikoian ● Disciplina spînzurătorii și a măciucii: cum a dispărut populația tasmaniană ● Cele 7 minuni ale lumii antice ● Aachen — ilustră capitală a evului mediu ● Un secol de lupte, pentru un ideal de secole ● Ordinul Jartierei la ... Suceava ● Sașii, șvabii, țipțerii și landlerii — dicționar istoric.

CONTENTS

MATEI CAZACU 1655 — The Great People's Movement in Wallachia	2
AL. ROSETTI The Formation of the Romanian Language and People	8
T. MATEESCU Ester, a Vanished City of the Dobruja	10
B. WECHSLER Evidence of the Ancient Chinese Civilization	15
BEATRICE MARINESCU and S. RĂDULESCU-ZONER An episode antydynastic (1871)	20
AL. V. BELDIMAN The Plot of February 11, 1866 and the Death of Prince Cuza	23
ROBERTO BONCHIO An Italian Publisher at MAGAZIN ISTORIC	31
MARC' ANTONIO BRAGADIN The Siege of Famağusta (1571)	39
L. DEMENY When Was the First Book Printed in Bucharest?	46
EDWARD KIMBO The History of Big Ben	50
N. COPOIU 100 years since the Creation of the Workers' General Association of Romania	52
N. BRĂDIȘTEANU 1917: Colonel Alexandru D. Sturza	56
GH. I. IONITĂ The Foundation, in 1935, of "The Friends of the U.S.S.R." Association	60
G. MIHAILĂ Answering a Hypothesis Concerning the Original Version of "The Teachings of Neogoe Basarab"	63
N. MINEI Historical Itinerary: Istanbul	66
VITALIE STĂNICĂ Garibaldi and His Relatives of Romania	68
D. BERCIU Conclusions of the First Congress of Thracian Studies	84

SOMMAIRE

MATEI CAZACU 1655 — Le grand mouvement populaire de Valachie	2
AL. ROSETTI La formation de la langue et du peuple roumain	8
T. MATEESCU Ester, une ville disparue de la Dobroudja	10
B. WECHSLER Preuves de l'ancienne civilisation chinoise	15
BEATRICE MARINESCU et S. RĂDULESCU-ZONER Un épisode antydynastique (1871)	20
AL. V. BELDIMAN Le complot	23

du 11 février 1866 et la déposition du prince Cuza	23
ROBERTO BONCHIO Un éditeur italien au MAGAZIN ISTORIC	31
MARC' ANTONIO BRAGADIN Le siège de Famağusta (1571)	39
L. DEMENY Quand fut imprimé le premier livre à Bucarest?	46
EDWARD KIMBO L'histoire du Big Ben	50
N. COPOIU 100 ans depuis la création de l'Association générale des ouvriers de Roumanie	52
N. BRĂDIȘTEANU 1917: Le trahison du colonel Alexandru D. Sturza	56
GH. I. IONITĂ La fondation, en 1935, de l'association "Les Amis de l'U.R.S.S."	60
G. MIHAILĂ Réponse à une hypothèse concernant l'original des "Conseils de Neogoe Basarab"	63
N. MINEI Itinéraire historique: Istanbul	66
VITALIE STĂNICĂ Garibaldi et ses parents de Roumanie	68
D. BERCIU Conclusions du premier Congrès de Thracologie	84

СОДЕРЖАНИЕ

М. КАЗАКУ 1655 — великое народное движение в Валахии	2
А. РОСЕТТИ Образование румынского народа и языка	8
Т. МАТЕЕСКУ Эстер — исчезнувший город Добруджи	10
Б. ВЕКШЛЕР Свидетельство о древней китайской цивилизации	15
Б. МАРИНЕСКУ, С. РОДУЛЕСКУ-ЗОНЕР Противодинастический эпизод (1871)	20
А.В. ВЕЛДИМАН Февральский комplot 1866-го г. и свержение с престола А.И. Кузы	23
РОБЕРТО БОНЧИО Итальянский издатель в гостях у журнала «Магазин истории»	31
МАРК АНТОНИО БРАГАДИН Осада Фамagusсты (1571)	39
Л. ДЕМЕНИ Когда была напечатана первая книга в Бухаресте?	46
Э. КИМБО История Биг-Бена	50
Н. КОПОИУ Столетие образования Генерального общества работников Румынии	52
Н. БРĂДИȘTEANU 1917: измена полковника Александра Д. Стурзы	56
Г.И. ИОНИЦĂ Создание в 1935-ом	60

году. Общества «Дружья СССР»	60
Г. МИХАИЛĂ Ответы на гипотезу об «Учениках Нягое Басараба»	63
Н. МИНЕИ Исторический маршрут: Истамбул	66
В. СТАНИКĂ Гарibaldi и его родственники в Румынии	68
Д. БЕРЦИУ Выводы из Первого Съезда по Фракологии	84

INHALT

MATEI CAZACU 1655 — Die grosse Volksbewegung aus der Walachei	2
AL. ROSETTI Die Bildung der rumänischen Sprache und des rumänischen Volkes	8
T. MATEESCU Ester, eine verschwundene Stadt aus der Dobruška	10
B. WECHSLER Beweise der alten chinesischen Kultur	15
BEATRICE MARINESCU und S. RĂDULESCU-ZONER Eine antydynastische Episode (1871)	20
AL. V. BELDIMAN Die Verschönerung vom 11. Februar 1866 und die Enthronung Prinz Cuza	23
ROBERTO BONCHIO Ein italienischer Herausgeber beim MAGAZIN ISTORIC	31
MARC' ANTONIO BRAGADIN Die Belagerung Famağustas (1571)	39
L. DEMENY Wann wurde das erste Buch in Bukarest gedruckt?	46
EDWARD KIMBO Die Geschichte des Big Ben	50
N. COPOIU 100 Jahre seit der Gründung des Generalarbeiterverbandes in Rumänien	52
N. BRĂDIȘTEANU 1917: Der Verrat Oberst Alexandru D. Sturza	56
GH. I. IONITĂ Die Gründung, in 1935, des Verbandes "Die Freunde der U.S.S.R."	60
G. MIHAILĂ Antwort auf eine Hypothese über das Original der "Lehren Neogoe Basarab"	63
N. MINEI Itinerarium historicum: Istanbul	66
VITALIE STĂNICĂ Garibaldi und seine Verwandten aus Rumänien	68
D. BERCIU Zusammenfassung des ersten Kongresses für Thracische Studien	84

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Serviciul Import — Export presă, București, Calea Griviței nr. 64-66, P.O.B. — 2001

magazin istoric

București, str. Onești, nr. 5 — Sectorul 1. Oficiul poștal Nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Ioan Dragomirescu, Ștefan Sorin Gorovei, Vasile Șimandan, I. M. Ștefan, Marian Ștefan, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, faclori poștale, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Șcintei” — București

